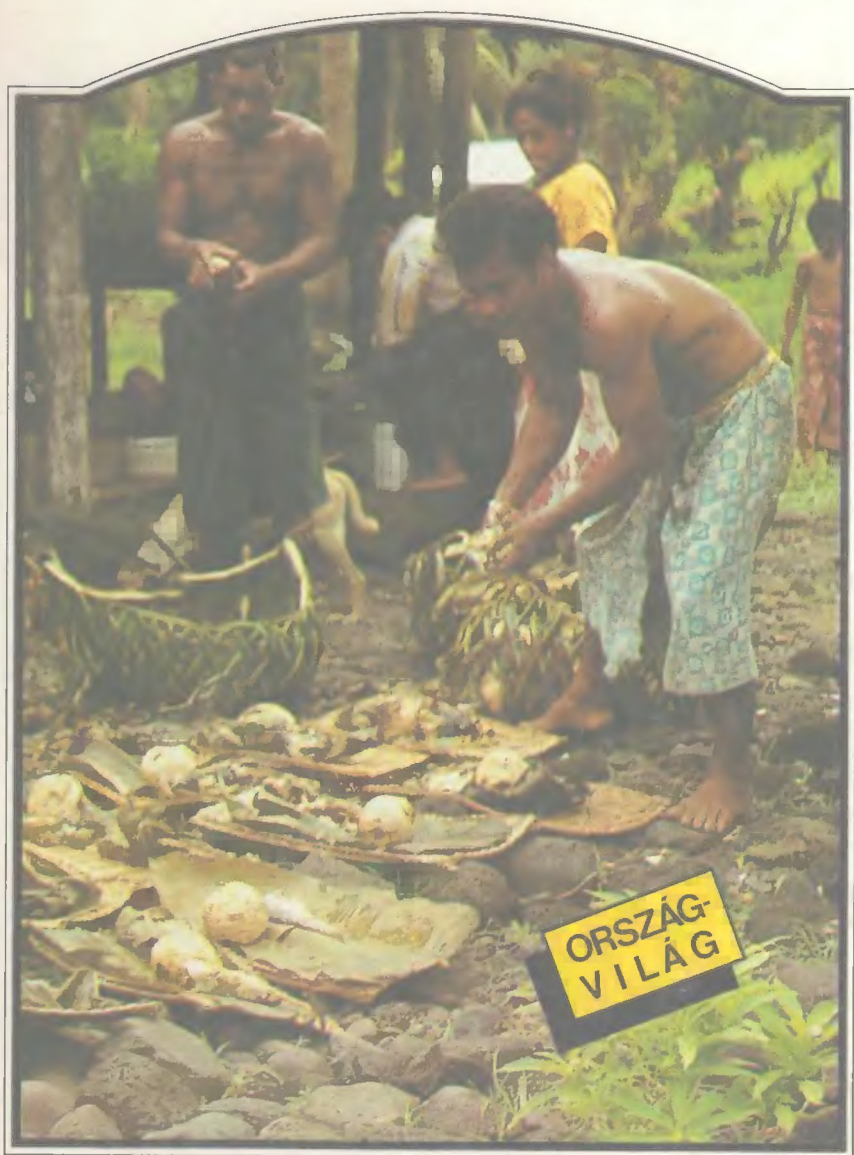

BALÁZS DÉNES

A kenyérfák árnyékában

ORSZÁG-
VILÁG

BALÁZS DÉNES

A kenyérfák árnyékában

A SOROZATOT STECZ MÁRIA SZERKESZTI
A FÉNYKÉPEKET BALÁZS DÉNES KÉSZÍTETTE

963 09 3099 4

© Balázs Dénes, 1987

(4349)

Előszó

Csodálatos istenáldása lehet a kenyérfa – gondolhatná valaki. Nem kell szántani, vetni, aratni, gyúrni és dagasztani, csak le kell szakítani a fáról a kész kenyeret! Az én érdeklődésemet is felcsigázták a kenyérfák egzotikus világáról szóló történetek, leírások. Jó lenne eljutni oda, megismerkedni az ott élő emberekkel – álmodoztam érdeklőti otthonomban. Csakhogy a kenyérfák szigetei hazánkhoz képest pont a földgolyó túlsó oldalán fekszenek, s egy ilyen távoli utazáshoz temérdek pénz kell – ráadásul nem kevés külföldi valuta is.

Régi tapasztalat, hogy a nagy dolgokat apró lépetekkel is meg lehet valósítani. Így kezdtem kitartóan szövögetni a szálakat, építgetni a kapcsolatokat a kenyérfák szigeteire vezető úton. Legolcsóbb megoldásnak ígérkezett a Szibérián való átkelés, majd Nahodka kikötőjéből szovjet hajóval Japánba. Ott sikerült több baráttra szert tennem, akik megígérték: nemcsak saját országukkal ismertetnek meg, hanem segítenek továbbjutni a Fülöp-szigetekre is. A filippinóknál „távolba szakadt” honfitársaim vártak, s nekik köszönhettem, hogy bejárhattam a tájfunok sanyargatta szigetvilágot.

A következő ugródeszka Új-Guinea szigete, a pápuák földje volt. Magyarokban itt sincs hiány, s mi sem természetesebb, mint hogy a hónom alá nyúltak. Az-

után Ausztrália és Új-Zéland következett: arrafelé pedig már annyi a honfitárs, hogy a városok utcáin sem ritka a magyar szó.

No de élnek-e magyarok a kenyérfák szigetein? Bármennyire kutattam is utánuk, idehaza egynek sem sikerült a nyomára bukkannom. Márpedig nem jó dolog kevés pénzzel hűbelebalázs módjára betoppanni egy vadidegen szigetre.

Tudomásomra jutott, hogy Szamoában megjelenik egy angol nyelvű újság, a *The Samoa Times*. Írtam a szerkesztőségnek, s megkértem őket, ha akad a lapjukban egy piciny üres hely, tegyenek közzé pár sort. Valami ilyesmit: magyar földrajztanár szamoai levelezőtársat keres.

Hirdetésem nyilván megjelent a lapban, mert néhány hónap múlva szamoai bélyeggel ellátott levelet hozott a posta. Írója egyszerű angol szavakkal mutatkozott be: Simeti Moalának hívják, 26 éves, és a főváros, Apia kórházában dolgozik. Hobbija a bélyeggyűjtés. Válaszomban mindjárt küldtem neki több tucat szép magyar bélyeget, s elárultam utazási tervemet is. Postafordultával megérkezett a válasz, belőle idézek néhány mondatot:

„Nagy érdeklődéssel olvastam utazási terveit. Apám és én nagyon örülnénk, ha vendégül láthatnánk szerény otthonunkban, a főváros melletti Wailima faluban. Apám, Asvero Moala a mi nagycsaládunk főnöke. Számunkra ünnep lesz az ön látogatása. Lányaink kávaitalt készítenek méltó fogadására.”

Hát ez minden várakozást felülmúlt! Irány tehát Szamoa! Ráadásul új-zélandi barátainak sikerült elintéznüik, hogy az Air New Zealand légitársaságtól kedvezményes jegyet kapjak a szigetekre.

Egy ugrás Szamoába

Gépünk a késő esti órákban ereszkedett le Szamoa központi szigetének, Upolunak északnyugati partjaira. A repülőteret a szomszédságában elterülő Faleolo falucskáról nevezték el. A kifutópálya egyik oldalát a tenger hullámai nyaldossák, a másikat kókuszpálmák szegélyezik.

Az érkező utasokat helybeli hozzátartozóik, ismerőseik várták, s ültették be autóikba. Távozásuk után már csak én tébláboltam egyedül nagy hátizsákkal a repülőtér kapujában. Végül is az utolsó ott ácsorgó, Gold Star feliratú kisbuszra kapaszkodtam fel. Ezzel utaztak a pilóták és a repülőtéri alkalmazottak vissza a fővárosba, a harminc kilométernyire fekvő Apiába.

Az éj koromsötét volt, és szakadt az eső. A gödrös aszfaltutat sokfelé ellepte az áradat, de ügyes vezetőnk szerencsés érzékkel gázolt át rajtuk. Csak ott kellett megállnunk, ahol keresztbe dőlt pálmák torlaszolták el az utat. Mindannyian kiszálltunk, hogy közös erővel eltávolítsuk az „úton fekvőket”.

Nos, az időjárás fogadtatása nem éppen szívélyes.
– Erre járt az Eleonor! – közölte az egyik helybeli repülő.

Ha nem látnám a pusztítást, a közlésből arra gondolhatnék: Mr. Eleonor bizonyára valamelyik szomszédos állam miniszterelnöke, aki hivatalos látogatást tett az országban. A látottak azonban arról győznek

meg, hogy Eleonor nem államférfi, hanem – trópusi vihar.

– Az utóbbi hónapok legerősebb hurrikánja volt – folytatta a repülő. – Ha telibe találja Szamoát, akkor most maga sem lenne itt. Szerencsére csak kétszázötven mérföldre közelített meg bennünket, s azután továbbvonult Niue szigete felé . . .

URAM, MIÉRT NEM MEGY SZÁLLODÁBA?

Éjfél is elmúlt, mire beértünk a fővárosba. A légitársaság apiai irodájában nagy felfordulás fogadott. Átrendezik a helyiséget: faburkolattal vonják be a falakat, új padlózat készül. Éjszaka lévén, a munka szünetelt, az építőanyagok kupacain álmos utasok bóbiskoltak. Magam is letelepedtem közéjük, hogy itt töltssem az éj hátralevő óráit. Nem lett volna ildomos, hogy ilyen szokatlan időpontban, váratlanul zavarjam fel leendő vendéglátóimat.

Alig helyeztem fejem alá a hátizsákomat, amikor a deszkahalmaz tetején valaki megszólalt mellettem angolul:

– Uram, ott szemben van egy szálloda . . .

– Ó, köszönöm – feleltem. – Nemsokára hajnaldik . . .

Szundítani akartam egyet, de szomszédom kérdése újra felriasztott:

– Honnan jött, uram?

– Európából – feleltem nyűgösen. Szándékosan nem mondtam, hogy melyik országból. Ilyen nagy messzeségben az egyszerű emberek még úgysem hallottak Magyarországról, s túl fáradt voltam ahhoz, hogy földrajzórát tartsak.

Szükszavúságom ellenére személyem az érdeklődés középpontjába került. Végül is nem volt más választás, el kellett mondanom, hogy ki vagyok, s mi szél hozott Szamoába. Megemlítettem közben a Moala nevet.

– Ó, ismerem Moalát! – kapta fel a fejét az asztalnál bóbiskoló férfi, a légitársaság ügyeletes alkalmazottja. – De miért nem értesítette őt táviratban az érkezéséről? Biztosan fogadták volna a repülőtéren.

Hogy miért? Hát . . . nem olyan egyszerű az . . .

Való igaz, hogy Új-Zélandból táviratozhattam volna. Meg is érdeklődtem az árát, kereken öt dollárt kértek a sürgönyért. Amikor arra gondoltam, hogy ez három vagy négy napi élelemre is elegendő pénz, lemondtam róla.

Hja, az én vállalkozásom nem kényutazás! Egyszemélyes földrajzi expedíció – saját zsebből. A tanulmányút megvalósítását a Magyar Tudományos Akadémia erkölcsileg támogatta, de anyagi hozzájárulást nem kértem. Az önállóság ára a nélkülözéssel járó garasos utazás. Csupán pár száz dollár megvásárlására kaptam engedélyt a Pénzügyminisztériumtól.

Társaim abbahagyták faggatásomat. Valamiben törték a fejüket, de dallamos szamoai beszédjükből semmit sem értettem. A repülő férfi ide-oda telefonálgatott.

Kis idő múltán autó állt meg az iroda előtt.

– Jöjjön velünk – szólt hozzám a telefonálgató. – Elvisszük Vailimába autóval. Ne féljen, Moala nem fog neheztelni a késői érkezésért.

TALOFA, PAPALAGI!

Vailima a szamoai főváros egyik déli peremtelepülése. Mindössze annyit tudtam róla, hogy a neve „öt folyót” jelent, s hogy többek között itt található az államfő palotája.

Cikcakkban megtörő utcákon, pálmafák sötét erezei alatt robogott velünk a gépkocsi. Az eső elállt, csak a vihartól csapzott levelekről szemetelt még a zápor maradéka.

Negyedórás száguldás után egy kertbe fordultunk

be. Embermagasságú, hajlongó orchideák mögül fehér tornácos épület villant elő. Terebélyes, sötét lombú fák nehezedtek a ház fölé.

Autónk zajára s lámpáink fénycsóváira válaszként odabent is világosság támadt. Kisvártatva nyílt az ajtó, és egy szoknyás öltözetű, köpcös férfi jelent meg a tornácon.

– Talofa! – üdvözölt.

– Talofa! – válaszoltam én is szamoai rövidséggel. A házigazda intett, hogy lépjek be a házába.

Előbb azonban ki akartam fizetni a viteldíjat. Útközben ugyanis kiderült, hogy a telefonálgató jótevőm egy taxisofőrt ébresztett fel álmából. Amikor a pénztárcám után nyúltam, a taxis tiltakozni kezdett: nem pénzért segítettek, hanem szívességből, vendégszeretből.

Még útrakelésem előtt hozzájutottam egy ismertetőhöz, melyben többek között arról esett szó, hogy a szamoaiak még napjainkban is mennyire ragaszkodnak ősi szokásaikhoz. A füzet írója tanácsokat ad az idelátogatóknak: mit kell tenniük, hogyan kell viselkedniük, hogy ne sértsék meg vendéglátóikat. Ebből a kivonatos szamoai illemtanból tudtam meg, hogy illetlen, sőt sértő dolog, ha valaki mindjárt megérkezésekor beszélni, magyarázkodni kezd. Előbb ugyanis be kell mennie a házba, és csak akkor kezdheti el mondkáját, miután keresztbe tett lábbal helyet foglalt a gazda által számára kijelölt gyékényen.

Pontosan követtem az illemtan előírásait. Szótlanul leültem a földre terített gyékényre, míg házigazdám velem szemben két méter távolságban szintén törökülésben helyezkedett el. Valamivel távolabb néhány felriasztott házbeli ember kuporgott. Amikor mindenki elhelyezkedett, a gazda megszólalt:

– Talofa, papalagi! Üdvözöllek, európai! Moala Asvero a nevem. Érezd magad otthon házamban. Boldogok vagyunk, hogy családunkba fogadhatunk.

A gazda csak az első két szót mondta szamoai nyel-

ven, utána angolul folytatta. Közben a fények és hangok felébresztették a ház apraját-nagyját, s mindannyian körénk telepedtek. A gazda intésére egy leány virágfüzérrel jelent meg, és a nyakamba helyezte.

Ezalatt szemügyre vettem a hirtelen szerzett szamoai rokonságot. A családfő életkorát ötven évre becsültem. Komoly, barna arcáról tekintély és tudás sugárzott. Megfontolt, nyugodt viselkedésével már az első pillanatokban elnyerte rokonszenvem.

A gazda bemutatta családjának tagjait. Mindenekelőtt egy elhízott asszonykára célzott ujaival: Makerita, a felesége. Következtek a gyerekei, először is Sime-ti, akivel leveleztem. Kiderült, hogy ő is többszörös családapa: három kis csemetéje van.

– Bizonyára megéhezett a hosszú úton – folytatta a beszélgetést házigazdám, s mintegy varázsszóra egyik lánya tálcát helyezett elém a gyékényre. A tálcán sokféle – ismert és ismeretlen – étel sorakozott.

Miközben falatoztam, a tágas helyiség egyik sarkában ágyat vetettek részemre a padlón. Makerita színes vászonkendőt nyújtott át.

– Lavalava – mondta. – Ez a nemzeti viseletünk. Használja ezt ittléte alatt, sokkal kényelmesebb, mint a maga nadrágja.

Ettől kezdve férfi létemre én is szoknyában jártam . . .

TIZENHÁROM FOKNYIRA AZ EGYENLÍTŐTŐL

Szamoai életem biztatóan indult. Igaz ugyan, hogy a levélben ígért kávaszertartás a fogadtatásomnál elmaradt, de ennek nyilván a késő éjszakai váratlan betoppanásom az oka. Bizonyára lesz még alkalmam megismerkedni a szamoaiak e különleges italával és elkészítési ceremóniájával.

A szúnyogok elleni védekezésül a fejem búbjáig magamra húztam a Makeritától kapott kendőt. A hideg-

től nem kellett tartanom, hiszen Szamoa a trópusi övben fekszik, alig tizenhárom szélességi fok választja el az egyenlítőtől. Azonkívül a környező meleg tengervíz is csökkenti a hőmérséklet-ingadozást, éjszakánként ritkán süllyed húsz fok alá a hőmérő higanyszála.

Sokáig nem jött álom a szememre, s eközben azon tűnődtem, hogyan is lássak munkához. Útban Szamoa felé karsztvidékeket tanulmányoztam, tudományos munkámhoz gyűjtöttem alapadatokat. Itt azonban ismeretlen a mészköves táj, a szigeteket vulkanikus kőzetek építik fel. Egyik kutatási témám éppen az ilyen fiatalkori vulkanikus felszínnekhez kapcsolódik.

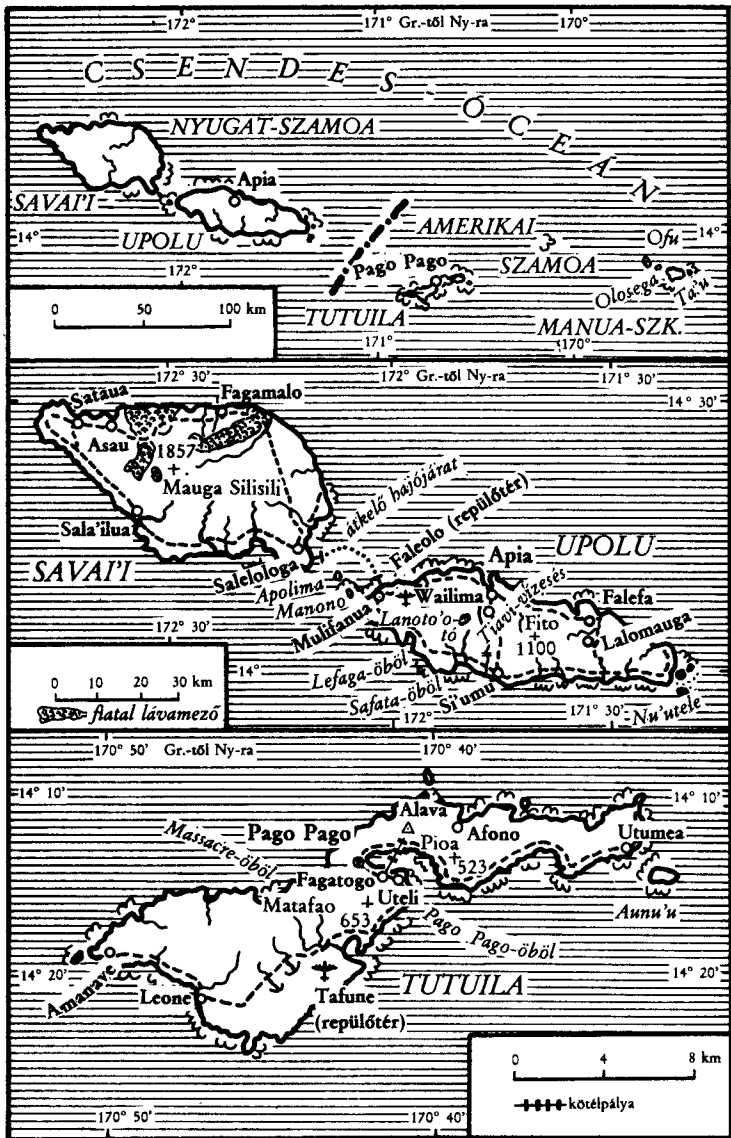
Előljáróban néhány szó Szamoáról, pontosabban Nyugat-Szamoáról.

Két nagy és hét kicsi szigetből áll az ország. A legnagyobb kiterjedésű sziget Savai'i, tőle keletre fekszik a karcsúbb és így területileg kisebb Upolu, pillanatnyi otthonom szigete. A nagy szigetek közötti tengeri átjáróban két bájos kicsi sziget rejtőzködik: Manono és Apolima.

Jóval távolabb kelet felé még további vulkanikus szigetek emelkednek. A legnagyobb közöttük Tutuila. Ezeken a szigetekken is szamoai nyelvet beszélő emberek élnek, mégsem az ötcsillagos szamoai lobogó leng rajtuk, hanem az ötvencsillagos amerikai zászló. A keleti szigetek jelenleg is az Egyesült Államok birtokában vannak, ezért Amerikai Szamoa a nevük.

Ha képzeletben összeragasztjuk Nyugat-Szamoa szigeteit, olyan nagyságú területet kapunk (2842 km²), mint egy kisebb magyar megye. A legutóbbi népszámlálás szerint a lakosság létszáma 165 000 fő, ebből 120 000-et Upolu szigetén írtak össze.

Először Upoluval ismerkedem meg – határoztam el az ébrenlét és álom küszöbén. „Mostohaszüleim” otthona ehhez remek támaszpontnak kínálkozik. A sziget két vége közötti távolság alig hatvanöt kilométer, és Apia pont a felezővonalra esik. Ilyen távolságokat akár gyalogszerrel is legyőzhetek, bár a trópusi hőség-

A Szamoa-szigetek áttekintő térképe.

Középen Nyugat-Szamoa két fő szigete látható: Savai'i és Upolu.
Az alsó rajzon Amerikai Szamoa fő szigetét, Tutuillát mutatjuk be.

ben hamar elfárad a túrázó. Már holnap elindulok a sziget nyugati felébe – folytattam a tervezgetést –, Apiába visszatérve pihenek egy napot, majd a keleti részt járom körbe.

Hohó, barátocskám – döbbentem rá –, nem megy az ilyen gyorsan, mivelhogy kolera is van még a világon!

Upolu partjain

A szamoai lányok szépségéről, kedvességéről kivétel nélkül dicshimnuszokat zengenek az útleírások szerzői. A bájos arcok, a kecses alkat és a könnyed tánclejtések hamar elbűvölik a messziről érkezett idegent.

Első találkozásom egy búbajos szamoai kislánnyal kissé kényelmetlen epizóddal kezdődött.

– Ne szégyellje magát – szólt hozzám kedvesen. – Tolja csak le a nadrágját!

Mit tehettem, szót fogadtam. S a következő pillanatban csípő fájdalom nyilallt domború testrészembe.

– Köszönöm, készen is vagyunk – csicssergett tovább az elbűvölő teremtes, és a fecskendőtű csörömpölve hullt az üvegtálba.

EGY CSINOS FELCSERLÁNY

A cselekmény előzményéhez tartozik az a röpké párbeszéd, melynek színhelye az elmúlt éjszaka a faleolói repülőtér volt.

– Uram, lejárt a koleraoltása – közölte az egészségügyi ellenőr, miután gondosan végigböngészte sárga igazolványom bejegyzéseit.

Valóban, erre nem is gondoltam. A kolera elleni oltást még otthon kaptam, és csak hat hónapig biztosít védettséget.

– S most mi lesz? – kérdeztem.

– Reggel be kell mennie a kórházba – válaszolta az ellenőr.

A kórházi látogatás nem okozott gondot. Még éjszaka megtudtam, hogy Simeti barátom is ott dolgozik: az anyagraktár helyettes vezetője. Reggel együtt sétáltunk be „hivatalába”. Barátom – beosztásánál fogva – jól ismeri a felcserlányokat, és a legcsinosabbat szemelte ki közülük számomra. Talán arra gondolt, hogy a bájos mosoly enyhíti az injekcióstű okozta fájdalmat.

A felcserlány azonban nem érte be ennyivel: fél talát kért a műveletért. A tala a szamoaiak pénzegysége. Bizonyára az európai ezüstpénz, a tallér „szamoásodott” változata. Árfolyama azonos az új-zélandi dolláréval, magyar pénzben tehát harminc-harmincöt forintnak felel meg. Egy tala száz senével egyenlő. Nem nehéz kitalálni, hogy a sene a cent szóból ered. Majdnem szégyenben maradtam a kislány előtt, mert nekem még egyetlen seném sem volt, mivel nem váltottam át pénzt. Simeti azonban rendezte a szénámat.

Barátom társaságában végigjártam a kórházat. A szenvedők háza sehol sem lélekemelő látvány, különösen nem az a trópusokon. Vagy félezer beteget ápolnak itt összezsúfolva igen szegényes körülmények között. A gyógyítás feladatát harminc orvos látja el, többségük európai vagy indiai.

– Egy magyar származású orvosnő is dolgozott nálunk – újságolta Simeti. – Pár héttel ezelőtt tért vissza Új-Zélandba.

Az apiai közkórház, hivatalos nevén a Motootua Hospital, Nyugat-Szamoa egyetlen közegészségügyi intézménye. A másik nagy szigetről, Savai’iról is idehozzák a betegeket. A kórház igazgatója egyben az ország egészségügyi minisztere, az itteni irodája jelenti a minisztériumot.

A kórház az Ifiifi utcáranýílik, az pedig egyenesen a főváros szívébe, a tengerparti bulvárba torkollik.

Hagyjuk itt ezt a kellemetlen emlékű helyet, ismerkedjünk meg Apiával!

EGY SZÉGYENLŐS RENDŐR

Apia nem metropolis. Egy miniállam minifővárosa. Lakosainak száma azonban gyorsan növekszik, már harmincezernél tart. A város ütőere a tengerparti pálmafás sugárút, a Main Beach Road. A szárazföld felőli oldalán bankok, templomok, üzletek és középületek sorakoznak. Szerényen itt lüktet a kis ország egész gazdasági élete.

Pénzt váltottam a bankban, majd levelet írtam haza. A posta előtt megálltam egy percre, hogy megcsodáljam a város angol módi toronyóráját és az egyetlen forgalomirányító rendőrt. Az utóbbi kis emelvényen állva, naptól védő ernyő alól integetett a T alakú csomóponthoz nagy ritkán érkező kocsiknak. A rendőri viselet kelléke a fehér parafasisak és a fehér vászon-szoknya, ha úgy tetszik: egyen-lavalava.

Apia tüzetesebb megismerését későbbre hagyom – gondoltam –, a város bármikor rendelkezésemre áll. A szép időt kihasználva inkább „vidékre” utazom. Ma a sziget nyugati részébe, ahogy azt még az éjszaka kifundáltam. A híres Burns Philp üzletben sikerült szert tennem térképre is, most már nem tévedhetek el.

A bulvár tengerparti szegélyén taxisok kínálgatták szolgáltatásukat, de már felfedeztem, hogy autóbuszok is léteznek. Persze ezeket is a miniországra méretezték: tömzsi kocsiszekrénnel és szűk, alacsony ülőhelyekkel. Meglátszik, hogy itt sohasem járnak télikabátban az emberek – jól összeszorulva, lavalavában hatan is elférnek egymás mellett a kis padokon.

A vidéki buszok az Ifiifi utca és a bulvár sarkán egy üres telken várakoztak. Valamennyi kocsi magánvál-

lalkozó tulajdonában van. Egy lavalavás rendőr felügyelt a rendre, és az induló kocsik rendszámát gondosan jegyezte füzetébe.

Buszomra várva, ácsorgás közben, az az ötletem támadt, hogy lefényképezem a rendőrt. Az ilyen szándékot a szamoai etikett szerint illik bejelenteni, és az érdekelt személytől engedélyt kell kérni. Páciensem először tiltakozott a terv ellen. Bizonyára attól tartott, hogy az utazóközönség előtt nevetség tárgya lesz, s ez árt egyenruhás tekintélyének. Valóban itt lehetett a kutya elásva, mert egy óvatlan pillanatban így szólt hozzám:

– No, jól van . . . Jöjjön oda a ház mögé, ott megcsinálhatja.

A sikeres fotografálás után hősöm megmutatta, melyik az a kocsi, amelyikkel nyugat felé a legtávolabbra juthatok el. Nyomban felkapaszkodtam rá, de mivel még nem volt teletömve, a piactéren hosszabb ideig ácsorogtunk, miközben a vezető hangos szóval csalogatta utasjelöltjeit.

A buszos közlekedés nagyon olcsó és hangulatos. Mindössze tíz senét fizettem, és ezért több mint másfél órát utazhattam. Az időben mért távolság persze nagyon bizonytalan, mivel a vezető egyetlen intésre vagy füttyre bárhol, bármikor kész megállni.

Az egyik faluban összefűzött zöld kókuszokat rakodtak fel kocsinkra, jó ideig kellett várakoznunk, míg kihordták a házból. Az utasok közül senki sem méltatlankodott, egyetlen zokszó sem hangzott el. Hej, de jó lenne ezt a szamoai nyugodtságot átplántálni a pesti utazóközönségbe!

Valamelyik faluban azután itt is kitört a nézeteltérés. Az egyik utas jókora sáros malacot próbált feltuszkolni a kocsira. Ez már nem tetszett a vezetőnek. Talán rám, a papalagira való tekintettel gázba taposott, és hoppon hagyta a malacos embert.

Az Apiától nyugatra eső tengerpart Szamoa legsűrűbben lakott része. Szelíd vulkanikus lejtők nyúlnak le a tengerig, s rajtuk busásan fizet a természet a legcsekélyebb emberi munkáért is. Falu falut ér, ház házat követ, s az út mentén végtelen folyam a gyermekzsivaj. A térképen követem a faluneveket: Vaimoso, Vailoa, Vaiusu, Vaitele, Toamua, Puipa'a, Fale'ula, Le'auva'a, Faleasi'u és így tovább.

A számunkra teljesen értelmetlen szavakból egyvalami nyomban szembeötlik: sok bennük a magánhangzó. Ettől olyan kellemes hangzású, dallamos csengésű a szamoai beszéd; nem tornáztatják a beszélő nyelvét az összetorlódott mássalhangzók. Pusztán kíváncsiságból megszámláltam, hogy egy oldalnyi nyomtatott szamoai szövegben milyen a magán- és mássalhangzók aránya. Az eredmény: száz magánhangzóra csak hatvankét mássalhangzó jutott. A mi nyelvünkben fordított az arány.

Ha tovább boncolgatjuk a szamoai nyelvet, arra is hamar rájövünk, hogy kevés hangot használ. A magánhangzók száma öt, az ö és ü hangot nem ismerik. Sokkal szegényesebb a mássalhangzók készlete, a mi huszonhat mássalhangzónkkal szemben a szamoaiak beszédjében csak kilenc fordul elő. Ez főként az idegen szavak kiejtésénél, más nyelv tanulásánál okoz nekik gondot. Az utóbbi időben sok angol jövevényszó vándorolt át a szamoai nyelvbe, és a hangkészletnek megfelelően sajátos formát öltött. Néhány érdekes példa: az Elizabeth-ből Elisapesi lett (Erzsébet), a secretary szóból segelitali (titkár), a prince szóból született a pilinisi (herceg), a prison szóból pedig pilisoni (börtön) lett.

Röviden a szamoai kiejtésről. A sok magánhangzón kívül fokozza a szamoai nyelv dallamosságát, hogy a hangsúly általában az utolsó előtti szótagra esik. Persze kivételek is szép számmal akadnak. Csak a leggya-

koribbakat emlitem: az ország és a főváros nevében az első szótag hangsúlyos (Számoa, Ápia), viszont az Upolu névnek a vége (Upolú). Sok az azonos írású szóalak, melyeknek kiejtése és jelentése is más-más. Például a „mama” szó röviden ejtve gyűrűt jelent, ha a második magánhangzót kissé megnyomjuk, akkor jelentése: tiszta, ha mindkét magánhangzót hosszan ejtjük: nyelv.

Fontos tudni, hogy a szamoai „g” kiejtése nem azonos a magyar g betűével. A szamoai ember a g előtt minden esetben lágy orrhangot hallat, mint mi a zeng, harang szavakban. A már említett papalagi (európai) szó helyes kiejtése tehát papalangi. A szavak írásában gyakran találunk hiányjelet (’), ami a magánhangzók közötti villanásnyi szünetre vagy szóösszetételre utal (Nuku’alofa = a szeretet lakhelye).

GYERE BE, EURÓPAI!

Az északi parton Leulumoegáig jutottam el autóbuszszal. Mivel a sziget déli oldala jobban csábított, felkapaszkodtam egy arra tartó alkalmi pigapra. Ez a nyitott törpe teherautó igen közkedvelt közlekedési eszköz Szamoában, olyan helyekre is el lehet vele jutni, ahova autóbuszt indítani már nem kifizetődő. A pigap hátsó részére nyolc-tíz utas is felkapaszkodhat, innen származik a jármű elnevezése (angolul: pick-up, felszedni).

Utunk a sziget nyugati felén ellaposodó hegyhátat keresztezte. A nyeregbe érve, felvillant a fák sűrűje mögött a déli tenger ragyogó tükre. Szóltam a pigaposnak, álljon meg, mert le akarok szállni. A vezető csodálkozó képet vágott, hogy éppen itt, ezen a lakatlan helyen kívánok búcsút venni tőle.

A lakatlanság azonban nem tart sokáig. Nem messze innen, a Lefaga-öböl partjára kis halászfalvak települtek. Lakóik nyugalma 1952-ben az amerikaiak ala-

posan feldúlták, itt forgatták ugyanis a „Visszatérés a paradicsomba” (Return to Paradise) című filmjüket. A címszerepet az akkori idők híres filmcsillaga, Gary Cooper játszotta. A témának ennél megfelelőbb helyet aligha találtak volna máshol a földön. Amit a trópusi természet adni tud, azt itt két kezével szórta az ember számára. A kókuszpálmák és a kenyérfák roskadoznak a súlyos termés alatt.

Lefaga helyett a Safata-öböl partjára ereszkedtem le. Zárt, falusias települések errefelé nincsenek, a házak egymástól ötven-száz méternyi távolságban szóródnak szét, távol az úttól, karcsú pálmák ligetében.

Leginkább a házak formája ragadta meg a figyelmemet. Sokfelé megfordultam már a trópusokon, de ilyen kellemes, egészséges építményekkel, mint Szamoában, eddig sehol sem találkoztam.

Már az első házból barátságosan integettek felém. Vagy tízen-tizenketten üldögéltek a fedél alatt. A gyerekek kifutottak eléem, s megragadták a kezemet:

– Come! Come papalagi! (Gyere, gyere be, európai!) – kiabálták nagy összevisszaságban.

Nem lehetett, de nem is akartam visszautasítani a kedves meghívást. Jó alkalom arra, hogy körülnézzek egy szamoai parasztcsalád portáján. Vailimai otthonom már nem igazi szamoai ház, kőből építették európai mintára. Ilyesfajta házra csak a gazdagoknak telik, a szamoaiak többsége ősi faházakban, falékban lakik.

A már jól begyakorolt „talofával” üdvözöltem a házbelieket. Jó dolog Szamoában, hogy ez a köszöntés a nap bármely szakában használható. Olyan népies „adjon isten”, szamoai nyelven. Azt is megkönnyebbültén tapasztaltam, hogy nagyon sokan beszélnek angolul, így könnyen elboldogulok. Az iskolákban ugyanis angol nyelven folyik a tanítás, s bár nincs tankötelezettség, ma már az ifjúság csaknem száz százaléka megtanul írni és olvasni, s eközben természetesen elsajátítják az angolt is.

Keresztbe kulcsolt lábbal leültem a ház gyékényére,

és elmondtam, mi járatban vagyok. Szeretném megismerni a szamoai emberek életét, szokásait, ezért barangolom be gyalogosan a szigetet.

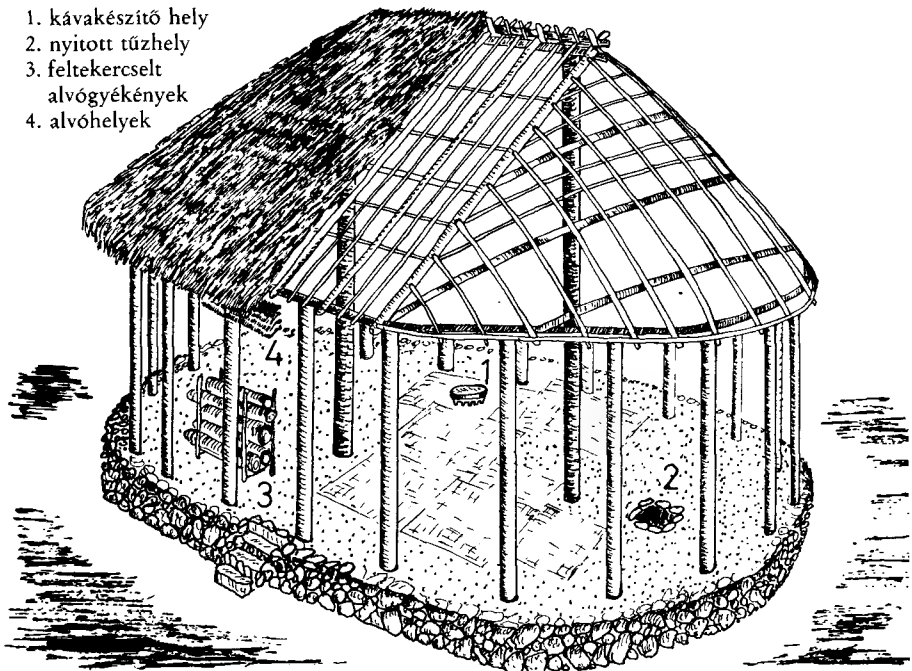
A felnőttek megértően bólogattak, de egymás között anyanyelvükön élcelődő megjegyzéseket tehettek, mert időnként nevetésben törtek ki. Többször ismételték a papalagi szót, ami bizonyossá tette, hogy rólam esik szó. A papalagi kifejezésnek van valami árnyalt „zöldfülű jövevény” színezete. Nem sértő, inkább egy kicsit huncutkás tartalmú, ezért a helyi szokásokat már jól kitanult, régebben itt élő európaiakat nem nevezik így.

HÁLÓHÁZ ÉS FŐZŐHÁZ

Hóbortos papalagi mivoltomat bizonyította, hogy elővettem a jegyzetfüzetemet, és rajzolgatni kezdtem az épületet. Alapterülete ovális, mintegy nyolc méter hosszú és négy méter széles. Talapzatát körös-körül hatvan-hetven centi magasságig görgetett lávadarabokból rakták ki, belsejét vulkáni salakanyaggal töltötték meg, ennek tetejére pedig a folyók hordalékából rostált kavicsot terítettek. Ez az üreges alapozás kitűnő védettséget nyújt a talajnedvesség ellen. A kavicsot több réteg vastagságban gyékényfonatokkal fedték be.

A háztetőt tartó, combvastagságú oszlopok az alapterületnek megfelelően ovális alakban fogják közre a lakóteret. A tetőzet kialakítása a szamoai ácsmesterség fejlettségének remek példája. Egyetlen vasszöveget vagy kapcsot sem használnak hozzá, az eresztékek mégis úgy összetartanak, hogy a leghevesebb viharoknak is ellenállnak, a szél legfeljebb a pálmaborításban okoz kárt. A szigeten évszázados hagyományokkal rendelkező ácsnemzetségek élnek, akik családotul vándorolnak az elvállalt építkezés színhelyére. A mondák

1. kávakészítő hely
2. nyitott tűzhely
3. feltekercselt
alvógyékények
4. alvóhelyek

Szamoai nyitott ház (faletofa) szerkezete

szerint a fale-építők ismereteiket nagyon-nagyon régen az égből nyerték. Ők maguk formálják, faragják ki a ház építőelemeit, és a család közös munkájával négy-öt hónap alatt készül el a ház. A fizetség: az építkezés ideje alatt teljes ellátás, végeztével pedig némi készpénz és húsz-harminc finom fonatú gyékény.

– Ez tehát egy szamoai fale – mutattam meg vázlatomat a házbelieknek.

– Nem! – rázták a fejüket tagadóan. – Nem egyszerűen fale, hanem faletofa. Hosszúkás hálólház.

– Miféle fale van még? – kérdeztem.

– Minden faletofához tartozik egy faleumu is, amit röviden csak umunak nevezünk. Látja ott hátul, a fák alatt? Abban főznek az asszonyok.

A „főzőház” annyiban különbözik a „hálólháztól”, hogy mérete felényi sincs, és hiányzik belőle a köves talpazat. Nyitott fészernek tűnik, melynek közepén jó-

kora kődarabok közé ékelt bográcsokban főzik az ételt.

– Régebben a faletofában volt a tűzhelyünk – magyarázott tovább egy idősebb férfi. – Még láthatja is a helyét, ebben a lyukban, a taigaafiban égett a tűz. Veszélyes volt, meg összekormozta gyékényeinket is, ezért manapság már külön főzőházat építünk.

Rövidesen azt is megtanultam, hogy a hálólázon belül mindenkinek és mindennek szigorúan előírt helye van. A középső rész a kávakészítés és az étkezés színhelye. A ház két félkör alakú vége a tala. Az egyik oldalon tartják a különféle célokat szolgáló gyékényeket gondosan feltekercselve: ez a hely a matuatala. A másik talában van a már említett, immár használaton kívül helyezett tűzlyuk.

Az egyik asszony közben észrevétlenül eltűnt, s csak akkor figyeltem fel rá, amikor a főzőház felől egy tálca gyümölccsel tért vissza. Szabadkoztak, hogy nincs készen főtt ételük. A szamoaiak naponta általában csak kétszer étkeznek: reggel és este, de akkor kiadósan. Napközben inkább csak gyümölcsöt csipegetnek, a gyerekek pedig a reggeli főzetből megmaradt táródarabokat majszolják, ha megéheznek.

Banánevés közepette újra csak a házukat, a szellős, hús faletofát mustrálgattam. A pálmalevelekből összerakott vastag tető nemcsak az eső ellen véd, hanem jó szigetelést nyújt a napsugárzás ellen is. Miként a mongolok jurtája a hideg pusztában, úgy a szamoaiak „nyitott háza” is a trópusi éghajlat alatt az elképzelhető legideálisabb lakóhely. Sok-sok nemzedék tapasztalata formálta ilyen lakályossá.

No de mi történik, ha vihar támad? A faletofának minden oldala teljesen nyitott lévén, nem ver be az eső? – tettem fel a kérdést vendéglátóimnak.

– Ó, nem – felelték nevetve –, mert akkor leeresztjük a polát.

Eddig fel sem figyeltem arra, hogy a pálmaeresz alatt körös-körül egy-egy méter szélességű, felteker-

cselet gyékények rejtőznek. A polát bambusznád vékony hasítékaiból fonják össze. Vihar közeledtével a szélnek kitett oldalon leeresztik ezeket az ügyes, egyszerű redőnyöket. Egyébként éjjel-nappal a ház minden oldala tárva-nyitva áll.

– Ha elmennek itthonról, nem félnek attól, hogy hívatlan látogatójuk akad, és elvisz valamit?

Nevetni kezdtek kicsinyes aggályaimon.

– Ugyan, hova gondol? Nálunk nincsenek tolvajok! Mindenkinek megvan, ami kell . . .

Ó, ti boldog emberek!

COCA-COLA MELEGEN

Szednem kellett a lábamat, mert estére haza akartam jutni Vailimába. Vendéglátóim ugyan váltig marasztaltak, hogy töltssem náluk az estét és természetesen az éjszakát is, de bejelentetlen távolmaradásom megzavarhatná Moaláék nyugalmát. A tengerparti utat egy alkalmi pigap ismét megrövidítette, és elvitt egészen a si'umui elágazásig. Innen indul az a nemrég épült országút, mely a sziget gerincét alkotó vulkanikus hegyháton át elvezet a fővárosba.

Ütött-kopott deszka-bódé árválkodott az útelágazásnál, szegényes vegyeskereskedést rejtve. Tucatjával találhatók ilyenek a szamoai utak mentén. Árukészletük a legszükségesebb háztartási cikkekre korlátozódik: só, cukor, petróleum, gyufa, azonkívül olcsó cukorka, cigaretta és – Coca-Cola. Az utóbbi Amerikai Szamoából érkezik, és a tetemes szállítási költség ellenére is csak pár senébe kerül. Az útszéli meleg kalyibákban a sötét lé csaknem felforr az üvegekben, s aligha nevezhető üdítő italnak. Annál kellemesebb frissítő a fiatal kókuszdió leve, melyet vastag rostköpeny véd a napsugárzás ellen. Mielőtt nekivágtam volna a hegyi kapaszkodónak, egy másik szamoai családnál kókuszvízzel ittam tele magam.

Mindössze két-három kilométert kísérték a parti lankák kókuszligetei, utána a kaptató beleveszett a trópusi vadon rengetegébe. Hirtelen zuhogni kezdett az eső, ami nem ritka jelenség ezen a tájon. A délkelet felől fújó passzátszelek nedves óceáni légtömegeket sodornak a hegylejtőkre, amelyek itt szabadulnak meg súlyos vízterhüktől. A déli és keleti partokon évente 4000-5000, a magasabb hegyoldalakon pedig 6000-7000 milliméter eső hull. Valamivel „szárazabb” a szél-árnyékban fekvő Apia, ahol a sokévi átlag szerinti csapadékmennyiség 2870 milliméter. Bár nincs kifejezetten száraz és nedves évszak, a legtöbb eső azért novemberből márciusig hull le. Látogatásom ideje pont a legcsapadékosabb január hónapra esett. A hőmérsékletben már nincs ilyen észrevehető évszakai kilengés: a legmelegebb és leghidegebb hónapok középhőmérséklete a partok mentén 25–27 Celsius-fok közé esik.

A csapadékbőség hatására a hegyek lejtőit áthatolhatatlannak tűnő őserdő (szaknyelven: trópusi esőerdő) fedi. Az örökké nyirkos sziklákon, partfalakon arasznyi vastagságban tenyészik a moha, zöld subával vonja be a fák törzsét, és hosszan csüngő drapériákat sző az ágakra. Különös látványt nyújtanak a kiszáradt óriásfák torzói: a viharok csak a vastagabb ágakat kímélték meg, és a rajtuk élősködő mohák több méter átmérőjű sötét dudorokká nőttek.

Upolu szigetén a vulkanikus tevékenység már nagyon régen megszűnt, de a sziget magaslatain még sok épen maradt kráter idézi a kitörések emlékét. A kráterek mélyén csillogó tavak is rejtőzködnek a dús őserdők védelmében. Valamikor majd ezek a tavak az idegenforgalom gyöngyszemei lesznek, mostanság csak a Lanoto'o-tavat lehet megközelíteni Apia felől egy ritkán járt hegyi ösvényen.

A magasan fekvő lávamezőkről az esővíz zuhatagok formájában ömlik a mélybe. A legtöbb vízesést ismeretlenül rejtí magába a titokzatos dzsungel, a Tiavi-zuhatagot azonban az országútról is megláthattam.

Mintegy harminc-negyven méter magasból zúdul le a folyó vize, és nyomban újra eltűnik a vadonban. A látomás csak pillanatokig tartott, mert a fellegek ismét elborították a tájat. A ködlepel miatt nem láthattam a keleti oldalon emelkedő Fito-hegyet sem, mely 1100 méteres csúcsával Upolu legmagasabb kiemelkedése.

A mintegy hatszáz méter magas hágón átkelve szinte percek alatt rám szakadt a trópusi éjszaka sötétje. Az eltévedés veszélye nem fenyegetett, mivel ez az egyetlen út elágazás nélkül egyenesen Apiába vezet, s a vailimai otthonom is melléje épült.

Moaláék házában már csendesség fogadott. A gyerekeket lefektették, de a felnőttek megvártak a vacsorával. A ház feje nem volt odahaza, a felvillanyozó hírt Simeti közölte:

– Holnapután pule-választás lesz apám szülőfalujában. Ha érdekli, eljöhet velünk Lalomaugába. Ritka élményben lesz része . . .

Múlt és jelen

Őszintén szólva, akkor még fogalmam sem volt, hogy miféle szerzet lehet az a pule. Számomra csak egy volt a fontos és örvendetes: a Moala család sápadt arcú tagjaként részt vehetek majd egy olyan ősi szertartáson, ami kevés jöttment papalaginak adatik meg.

Szamoai ismereteim fogyatékosága nemcsak a puléra korlátozódott. Immár harmadik napja eszem a nép kenyerét, s még azt sem tudom, hogy – milyen fán terem.

A SZENT KENYÉRFÁK

Házunk felnőttjei kora reggel tanácskozássra ültek össze, majd valamennyien útra keltek. Úgy tűnt, sok szadgálással jár annak a bizonyos pule-választásnak az előkészítése. Csak egy fiatalember maradt odahaza, Simeti huszonnégy éves öccse, Ata.

Ő a család legszerencsésebb tagja: egyetemre járhat. Persze nem a Szamoa-szigeteken, hiszen ott nincs egyetem, hanem az új-zélandi Aucklandben. Mivel a déli féltekén az évszakok járása fordítottja a mienkének, a nyári szünidő január és február hónapra esik.

A vakációzó Ata készségesen vállalkozott rá, hogy elmondja mindazt, amit a kenyérfáról és terméséről illik tudni. A bemutatáshoz nem kellett messze men-

nünk, hiszen a ház körüli kert felét kenyérfákkal ültették be.

– Mi, szamoaiak ulunak nevezzük – kezdte oktatásomat Ata. – Őseink hozták magukkal valahonnan a maláj szigetvilágból, és meghonosították mindenfelé a polinéziai szigeteken. Igen hasznos fa, mivelhogy ötven-hatvan éven át terem, és két-három fa hozamából már megél egy ember.

Az első hallásra valóban csodálatos tünemény a kenyérfa. A természet különleges ajándéka a henyélőknek, hiszen fél évszázados szüretet biztosít – minden emberi erőfeszítés nélkül. Milyen kár, hogy nálunk nem lehet meghonosítani, pedig bizonyára sokan vállalkoznának az elültetésére!

No, nézzük meg közelebbről is ezt a csodafát!

Termete tíz-tizenöt méter. Hatalmas, szárnyalt levelek borítják, hosszuk a fél métert is meghaladja. Az ágakon szétszórtan lógnak a csecsemőfej nagyságú termések. Rűcskös héjú, zöld gömbök rövid, kunkori kocsányokon. Kifejlett állapotban súlyuk másfél-két kilónyi.

– Az ulunak sok fajtája van – folytatta Ata. – Azok a legjobbak, amelyeknek nincs magjuk. Ma már csak ezek vesszőit ültetjük el. Némelyik fa egész éven át ad termést, de a fő szüret januártól márciusig tart. Ilyenkor a szamoai nép szinte kizárólag kenyérgyümölcsön él, de még utána is vagy két hónapon át ez a fő táplálék, mert a leszedett gyümölcsöt vermekben tárolják. A kenyérgyümölcs és a jamgyökér (helytelenül: jamsz) jól kiegészíti egymást, az utóbbi ugyanis július–augusztusban kezd beérni, amikor a kenyérgyümölcsben már hiány van.

Szerentsés időszakban, éppen a szüret közepén érkeztem a Szamoa-szigetekre, így bőséges részem volt ebben a mannában. A kenyérfa termése nyersen nem élvezhető. A gyümölcsöt meghámozzák, és ujjnyi vastag szeletekben megsütik. A szegényebb családok ebben a formában fogyasztják, míg a tehetősebbek kó-

kuszolajban megpirítják, ünnepi alkalmakkor pedig sült hal vagy hús mellé adják.

Hogy milyen a fán termett kenyér íze? Nehéz válaszolni rá, mert nincs megfelelő szó a nyelvünkben. Olyasféle, mint a sötlan, kovásztalan, félig sült kenyérre. Nagyon távol áll tehát a magyar pékek remekétől. Talán csak tápanyagaik összetételében van némi hasonlatosság, a kenyérfa termése is főleg keményítőt és kisebb mértékben cukrot tartalmaz.

Letörtem egy ágat a kenyérfáról. Tejfehér, ragadós nedv csurgott ki belőle. Atától megtudtam, hogy a szamoaiak régente ezzel tömítették csónakjaik repedéseit. A kenyérfa törzse kitűnő építőfa, igen kemény és vörös színű, a jobb házak tartóoszlopait belőle faragják ki. Az ilyen épületeknek külön nevük van: faleulu.

A botanikai könyvekből azt is megtudhatjuk, hogy ez a nevezetes kenyérfa az eperfafélék családjába tartozik, és tudományos neve *Artocarpus incisa*.

Az ősi szamoai mondák szerint a kenyérfa az égből származik, mennybéli szellemek ajándékozták a földi embereknek. A kenyérfákat ezért szentnek és sérthetetlennek – tabunak – tekintették.

ÓCEÁNIA VIKINGJEI

A kenyérfák sem az ősi mondák, sem a tudomány szerint nem őshonosak a Csendes-óceán déli szigetein. Vad, haszontalan trópusi bozót fedte hajdanában e földdarabkákat, ahol semmiféle ehető gyümölcs nem termett. Ha a jó isten teremő kedvében Ádámot és Évát véletlenül ide vetette volna, a biztos éhhalál várt volna rájuk.

Tekintsünk el most a mondáktól, s vegyük röviden számba, mit tud ma a tudomány a Szamoa-szigetek – tágabb értelemben Óceánia – népeinek legősibb múltjáról.

A pacifikus világ benépesülése mintegy harmincezer

évvel ezelőtt kezdődött meg. Abban az időben földünk vízkészletének elég tekintélyes része jégtakaró formájában a szárazföldeken halmozódott fel, így a világtenger szintje jóval alacsonyabb volt a mainál. Ázsiát ma is csak sekély mélységű tenger választja el az indonéziai szigetektől, a jégkorszakban valószínűleg összefüggő szárazulatot képeztek. Az első embercsoportok szinte száraz lábbal vándorolhattak át a mai Maláj-félszigetről Jávára, Borneóra és tovább a Fülöpszigetekre, sőt kezdetleges tutajokon elérhették Új-Guineát és Ausztráliát is.

A Csendes-óceán nyugati térségének első jövevényei kétféle embertípust képviseltek: egy részük sötét bőrű, alacsony termetű emberfajta volt, más csoportok magasabb növésű, bozontos szemöldökű egyedekből tevődtek össze. Ezeket az alapvonásokat néhány elzártabb helyen élő népcsoportnál még ma is megfigyelhetjük. Új-Guinea belsejében magam is találkoztam olyan sötét bőrű pigmeusokkal, akik a környező népekkel való keveredés ellenére több száz generáción át megőrizték ezeket az ősi jegyeket. A legrégebbi bevándorlók eljutottak Ausztráliába is, és a kontinens mai őslakói ezek leszármazottai. Az ausztrálid népcsoportok kultúrája az őskőkor szintjén állt.

A jégkorszak végén fokozatosan megszűnt a szárazföldi kapcsolat Ázsia és a maláj szigetvilág között. Az emberiség kirajzása Ázsiából azonban csak átmenetileg torpant meg. Újabb jövevények jelentek meg a szigeteken, akik már csónakkal a tengeren át érkeztek. Körülbelül nyolcezer évvel ezelőtt magas, barna bőrű, europid vonású emberek kötöttek ki a szigeteken. Csiszolt kőszerszámokat hoztak magukkal, értettek a halászhoz meg a kezdetleges földműveléshez is. Megjelenésükkel a régebbi, elmaradottabb kultúrájú, sötét bőrű népek részben viasszaszorultak a nagyobb szigetek belsejébe, részben pedig tovább sodródtak kelet felé Új-Guineán át a mai Salamon-szigetekre, az Új-Hebridákra és Fidzsire. Az utóbbi helyeket ma is sötét

bőrű népek lakják, ezért is nevezik ezt a szigetvilágot Melanéziának (melasz = fekete). A barna bőrű hajós népek nem követték a melanézeket ebbe a térségbe, hanem a mai Fülöp-szigetekre és az Új-Guineától északra elterülő szigetekre nyomultak előre.

Az időszámításunk kezdetét megelőző évezredben az ázsiai népek beözönlése csúcspontját érte el. Ekkor főként mongolid vonásokat mutató embercsoportok érkeztek, és elődeikkel keveredve a mai maláj népek őseivé váltak. Ők már fejlettebb gazdálkodást folytattak, meghonosították a rizstermesztést, és ismerték a fémeket is. Tömeges megjelenésük a korábban érkezett „hajós népcsoportokat” is továbbvonulásra kényszerítette, s ezzel a Csendes-óceán középső és déli szigetvilágának is megindult a benépesülése. Ezeknek a tengeri vándoroknak a leszármazottai a polinéziai népek vagy egyszerűbben a polinézek. (Polinézia jelentése: sok sziget.)

A polinéziaiak testi tulajdonságaiból hiányzik a mongolid jelleg, tehát minden bizonnyal a mongol típusok megjelenése előtt, talán előlük menekülve, hagyták el a maláj szigeteket. A kelet felé vándorlás később sem állt meg, de most már mongolid vonású népcsoportok jutottak el Óceánia nyugati szigeteire. A Mikronéziának (kicsi szigeteknek) nevezett szigetvilágot ilyen alacsonyabb termetű, világosabb és sárgás bőrszínű emberek népesítik be.

Az óceániai népek eredetének kutatásában érdekes epizód Thor Heyerdahl norvég kutató kalandos vállalkozása, amellyel bebizonyította, hogy Dél-Amerika felől is érkezhettek emberek Óceánia déli szigeteire. A Kon-Tiki expedíció eredményei azonban nem változtatnak azon a tudományos tényen, hogy Óceánia benépesülése nyugatról, Délkelet-Ázsiából és nem kelet felől történt.

A szamoaiak a polinéz népek egyik csoportját, a maorik után a legnépesebb ágát alkotják. Történetük elválaszthatatlan a többi polinéziai sziget lakóitól.

Vándorlási útvonaluk az egyenlítőtől északra húzódott, mivel nem sok melanéz behatás észlelhető rajtuk. A polinézek nyelve szókincsében közeli rokonságra utal a maláj nyelvekkel. Az utóbbira nagyon hatott az időszámításunk szerint 350 körül kezdődött indiai befolyás, ezzel szemben a polinéz nyelvben alig találunk szanszkrit eredetű szavakat. Ebből is következtethető, hogy a polinézek ősei már 350 előtt elhagyták a Maláj-szigeteket.

A polinéziai hajósnépek nem ismerték az írást. (Egyetlen kivétel a Húsvét-sziget elszigetelt kultúrájú népe, de az ott talált „beszélő táblák”, a kohau-rongorongók írásjeleit sem sikerült megfejteni mind a mai napig.) Óceánia „vikingjeinek” vándorlásairól, történetéről írásbeli feljegyzések hiányában a szóbeli hagyományok tájékoztatnak. Ezek sokkal távolabbi időkre nyúlnak vissza, mint bármely más nép mondái. A polinézek hittek a lélek átöröklődésében, és a tehetősebb családok származásukat „isten eredetre” vezették vissza. Gyermeküknek már kiskorukban meg kellett tanulniuk, szinte bemagolniuk az ősök neveit és jeles cselekedeteiket, amiket azután családfővé válva továbbadtak saját gyermekeiknek. A polinézek az évek szerinti időszámítást nem ismerték, a történelmi időket nemzedékek váltásával mérték, ami körülbelül huszonöt évnél felel meg.

A régészeti adatok, valamint a szájhagyományok „generációs visszaszámítása” szerint a Szamoa-szigeteken az V. század közepén már laktak emberek. A VII. században Szamoa lehetett a rajzási központ, amely később tovább keletre, a Társaság-szigetekre terjedt át. Ott a Tahiti-szigetcsoporthoz Raia-Tea vált a polinézek vallási és politikai központjává, mely a szájhagyományokban a legendás „Hawaii” néven szerepel. A tahiti központ azonban már „új-hawaii” volt, az előző őshaza, valószínűleg Szamoa – Te Rangi Hiroa polinéziai történész szavai szerint – „eltemetődött az időben”. A régi polinéz mondák azonban ké-

sőbb is arról szóltak, hogy lelkeik nyugatra szállnak, amerre őseik éltek.

A tahiti Hawaiiki idejéből származó mondák nevezetes utazásokról és felfedezésekről, a polinéz nép fénykoráról regélnek. Például Ui-Te-Rangiora főnök 650-ben Te-Ivi-O-Atea elnevezésű hajóján Rarotonga szigetétől egészen az Antarktiszig eljutott. A híres európai hajósnemzeteket egy évezreddel megelőzve ő hozta az első ismereteket a déli jégvilágról és a sarki éjszakáról. Valójában Új-Zélandot sem Cook fedezte fel, hanem hétszáz évvel korábban a polinézek legendás hírű hajósfőnöke, Kupe. Jól ismert Toi főnök expedíciója 1150 körül a „hosszú fehér felhő országába”. Az Új-Zélandra települt polinézek, a maorik, mondáikban pontosan megőrizték hajóik és főnökeik nevét. A nagy flotta 1350 körül indult Rarotongáról Új-Zélandra.

A polinézek óceániai birodalma a Hawaii-szigetektől Új-Zélandig és a Húsvét-szigetig terjedt. Ebben a tengeri háromszögben Európa területe ötször is elférne. Természetesen egységes államról nem lehetett szó, azonban a nagyobb szigeteken vagy szigetcsoportokban erős kezű főnökök vezetése alatt jól szervezett közösségek alakultak ki. Az egymáshoz közelebb eső szigetcsoportok között csaknem rendszeres hajóforgalom fejlődött ki. Mindez abban az időben, amikor a kultúrájukra oly büszke európaiak még azt sem tudták, hogy létezik-e a szomszédjukban – Amerika.

De ha már a saját portánknál tartunk, szólnunk kell arról is: miként ismerkedtek meg Szamoa lakosai az európai jövevényekkel?

KALANDOROK ÉS MISSZIONÁRIUSOK

Kereken kétszáz esztendővel a Magellán-féle expedíció után Szamoa még mindig ismeretlen név volt az európaiak számára. 1721-ben három hajó indult el

Hollandiából. Parancsnokuk, Jacob Roggeveen admirális azt a parancsot kapta, hogy szerezzen gyarmati területeket a Csendes-óceán déli felében. A hollandok elsősorban a legendás hírű Davis-földet keresték, melyről egy angol kalóz adott hírt.

Roggeveen flottája Dél-Amerikát megkerülve elérte a Húsvét-szigetet. A szigetlakók érthető kíváncsisággal, de nem ellenségesen fogadták a furcsa idegeneket. Roggeveen ennek ellenére középük lövetett, mondván: hadd ismerkedjenek meg a bennszülöttek a tűzfegyverek hatásával.

A szégyenletes vérfürdő után Roggeveen folytatta útját nyugat felé. Hosszú vitorlázás közben három kis szigetet érintettek. Ezek már a szamoai archipelágus részei voltak: Ta'u, Olosega és Ofu. A következő nap elhaladtak Tutuila mellett, majd feltűnt Upolu és Savai'i. Egyik szigeten sem kötöttek ki, a hajók legénységét a skorbut tizedelte, és Roggeveen nem akart időt vesztegetni a megállással. Batáviába érve hajói már csak roncsok voltak.

Az expedíció nem hozta meg a várt eredményt. Roggeveen nevét csupán a Húsvét-sziget felfedezése tette ismertté. Útinaplója is csak száz év késéssel jelent meg. A hollandus kísérői között volt egy Friedrich Behrens nevű német zsoldos, aki naplójegyzeteket készített az útról, és azokat 1737-ben Németországban könyv alakban kinyomatta. Érdekes könyvéből néhány mondatot kiragadni, hogy megismerhessük: milyen benyomásokat tettek az első európaiakra Szamoa lakói?

„1722. június 14. Bennszülöttek jöttek hozzánk csónakjaikon. Halat, kókuszdiót, banánt és más gyümölcsöket mutogattak. Mindazt, amit hoztak, elcseréltük csekélységekért. A parton a bennszülöttek ezrei gyülekeztek. Láttunk egy járművet is, a benne ülő férfi a sziget uralkodója lehetett. Egy fehér bőrű fiatal nősemély volt vele. Maguk a bennszülöttek is többségükben fehérek voltak. Szinte semmiféle különbséget nem ta-

láltam köztük és miközöttünk, európaiak között. Csupán csak annyit, hogy az egyiket barnábbra, a másikat vörösebbre sütötte a trópusi nap. Becsületes embereknek látszottak, barátságosan beszélgettek, és illedelmesen viselkedtek. Alsótestüket művésziiesen kidolgozott »háncsselyemmel« takarták el, a fejükön pedig a nap elleni védekezésül szalmakalapot viseltek. Nyakuk köré színes virágokból font koszorút helyeztek, amivel igen jól mutattak. Mondhatom: ezek voltak a legmegnyerőbb és legjobb magaviseletű emberek, akikkel a Déli-tengeren valahol is találkoztunk.”

A Szamoa-szigetek második európai látogatója – negyvenhat évvel később – egy francia hajó volt Louis Antoine de Bougainville parancsnoksága alatt. Mivel rengeteg halászcsónakot figyeltek meg a partok előtt, Hajósok szigeteinek (Îles des Navigateurs) nevezték el Szamoát.

Az első két európai hajóról senki sem szállt partra, csupán az 1787-ben érkezett újabb francia expedíció legénysége merészkedett ki a szárazföldre, aminek véres következményei lettek . . .

A két hajóból álló vállalkozás fővezére La Pérouse volt. Ő is azt a parancsot kapta, amit elődei: szerezzen gyarmatokat országa számára. Tutuila északi partjainál, kis védett öbölben kötöttek ki. A legénység egy része a partra csónakázott, hogy ivóvizet szerezzenek. A forróvérű franciáknak igen megtetszettek a csinos szamoai lányok, és erőszakoskodni kezdtek velük. A szamoai férfiak ennek láttán jogos haragra gerjedtek. Ők még ma is szívesen odaadják lányaikat, ha szépen kéri, de erőszakkal nem hagyják elvenni őket. Megrohanták a franciákat, és tizenegyet megöltek közülük. Tutuilán ma is így neveznek egy öblöt: Mas-sacre Bay. A mészárlás öble. A parton emléktábla idézi az európaiak és a szamoaiak első találkozásának szomorú eseményét.

A XIX. század elején egyre több hívatlan látogatója akadt a szigeteknek. Több angol expedíció után 1824-

ben egy orosz hajó is kikötött a partok előtt, a Kotzebue parancsnoksága alatt álló Predpriyatyije. A leggyakoribb vendégek bálnavadáshajók voltak, a durva legénység brutálisan rátört a parti falvak fegyvertelen, védtelen népére.

Akadtak a jövevények között olyanok is, akik letelepedtek. Legtöbbjük Ausztráliából szökött fegyenc vagy hajóról dezertált tengerész volt. Lőfegyvereikkel rémuralmat teremtettek maguk körül. Az egyik leghírhedtebb európai fegyenc nevét megőrizte a szájhagyomány is: Irish Tomnak – Ír Tominak – hívták, és Manono szigetén garázdálkodott.

Ilyen dicstelen eseményekkel kezdődött az európaiak bemutatkozása a Szamoa-szigeteken. A betolakodók rövid idő alatt felborították a szamoai társadalom hosszú évszázadok alatt kialakult rendjét, semmibe vették az ősi szokásokat. Nem csoda, hogy a hívatlan jövevények magukra vonták a nép haragját.

A kalandorokkal és gyarmatosítókkal csaknem egyidejűleg másfajta látogatók is érkeztek. Ők a szamoaiak lelkét kívánták meghódítani.

A misszionáriusok sorát John Williams nyitotta meg. Őt a London Missionary Society küldte ki azzal a feladattal, hogy a pogány szamoaiakat a református hitre „térítse”. Williams a *The Messenger of Peace* (A béke küldötte) nevű hajóval érkezett, és tahiti kísérelével nyomban hozzálátott megbízatása teljesítéséhez. A szamoaiak bizalmatlanul fogadták a különös emberek, és a hirdetett tanokból csak annyit fogadtak el, amennyit be tudtak illeszteni ősi szokásaik kereteibe. Williams maga nem sokáig munkálkodhatott, mert pár évvel később egy új-hebridáki útja során a bennszülöttek megölték.

Nem sokkal ezután megindították a hittérítési rohamunkát a katolikusok, az evangélikusok, a kongregacionalisták, a metodisták, a mormonok és más felekezetek. Működésük eredményeképpen a korábban egységes szamoai társadalmat sikerült lélekben is meg-

bontani. A hittérítők ostroma végül is sikerrel járt, és a keresztény hit mély gyökereket eresztett a szamoai emberekben. Erről rövidesen magam is meggyőződhettem.

ISTENTISZTELET CSALÁDI KÖRBEN

Eredetileg azt terveztem, hogy ma Upolu keleti felébe látogatok el. Az este kapott váratlan meghívás megváltoztatta elgondolásomat, hiszen a lalomaugai utazás amúgy is keletre visz. Maradtam tehát a fővárosban, Apia mindennapi életével ismerkedtem.

A trópusi települések legnyüzsgőbb és az idegen számára legtanulságosabb része a piac. Az apiai vásárcsarnok a kikötői bulvár nyugati végére épült. Főleg élelmiszert árusítanak itt is, mint nálunk, csak éppen más fajtákat. Nagy kupacokban kínálták eladásra a már jól ismert rücskös gömböcöket, a kenyérfa termését. Rajta kívül még négy „szent” termék létezik, amelyek a szamoaiak hite szerint az égből származnak: a kókusz (niu), a banán (fa’i), a táró (talo) és a jam (ufi). Mindegyikből bőséges a piaci kínálat. Rizst csak elvétve láttam, mivel az itt importcikk, a szamoaiak nem termesztik. Ez kissé meglepett, mivel a nép ősei a rizs hazájából, Délkelet-Ázsiából keltek útra. Miért nem hozták magukkal ezt a fontos terményt? Feltételezem, hogy útjuk elején még volt náluk vetőmag, de Óceánia útba eső vulkanikus és korallszigetei nemigen alkalmasak a rizstermelésre. A lávafolyamok lejtőin nehéz vízszintes táblákat kialakítani, a korallmészkö réseiben pedig hamar megszökik az elárasztásra szánt víz.

Már elbújt a nap a Vaea-hegy mögött, de még világos volt, amikor visszaérkeztem Vailimába. Moaláék háza teljesen kihaltnak tűnt: nem játszadoztak a kertben a gyerekek, és a ténfergő felnőtteknek is nyomuk veszett.

Gyanakodva közelítettem a ház felé, amikor várat-

lanul énekszó harsant ki az épületből. A feljáróhoz érve betekintettem a tágas helyiségbe.

Négyszögben összerakott gyékényeken együtt találtam a ház apraját-nagyját. A megszokott törökülésben helyezkedtek el, és önfeledten énekeltek. Ata észrevett, óvatosan felkelt és kijött hozzám.

– Családi istentiszteletet tartunk – tájékoztattott. – Naponta egy órát az úristennek szentelünk életünk-ből. Nemcsak mi, hanem szerte Szamoában minden család.

– Nem zavarom az összejövetelt – mondtam. – Majd visszatérek később.

– Á, nem zavar. Jöjjön csak fel, közénk tartozik. Most már csak énekelünk. Meghallgattuk az evangélium szavait, és túl vagyunk az elmélkedésen is.

Keresztbe tett lábbal letelepedtem én is az egyik gyékényre, és megpróbáltam együtt dudorászni a többiekkel. Ősi polinéziai dallamokra szerkesztett vallásos énekek lehettek.

A gyülekezetből hiányzott a családfő, Asvero Moala. Ata szerint valahol a városban „tárgyal”. Nemsokára parlamenti választásokat tartanak Szamoában, és a kelet-apiai körzetnek ő az egyik fő szervezője. Távol-létében a „házipap” tisztségét bátyja látta el, aki nemrégén tért haza kétéves szerződéses munkáról Új-Zélandból. Mivel angolul prédikált, megérthettem beszédét. Záróimájában isten áldását kérte a család tagjaira, munkájukra, házukra és kertjükre. A fohászkodást e szavakkal fejezte be:

– Ó, mindenható nagy isten, segíts és óvj meg minket minden bajtól a holnapi malagán!

Választás Lalomaugában

A szamoai embereknek életeleme az utazás. Véréükbe annyira beleivódott az állandó óceáni vándorlás láza, hogy szárazföldi telepesként sem tudnak hosszú ideig egy helyben maradni. Menni, menni – lüktet, dobol ereikben a nyughatatlan vér.

Gyakran egész falvak népe kerekedik fel, hogy meglátogassa a szomszédos helységeket. Ilyenkor elmaradhatatlan az ajándékozás, a tánc és az evés-ivás. Természetesen minden látogatást viszontlátogatás követ, így azután se vége, se hossza az utazásoknak.

A szamoaiaknak ez az ösztönös vándorlása, örökös utazása a malaga. (Helyesen ejtve: malanga.)

MATAIK ÉS PULÉK

Napjainkban a túlnépesedéssel járó gondok is kiváltják az utazási kényszert. Mind többen hagyják el a falusi közösségeket, hogy valahol máshol – főleg a városiasodó Apiában – keressék boldogulásukat. A vérségi kötelékek azonban talán sehol a világon nem fűzik egymáshoz oly szorosan az embereket, mint Szamoában. A családi események – születés, esküvő, halál – kötelező hívóparancsok a távollevők számára, újabb jogcím az utazásra.

A mostani évek malagája persze már egészen más-

képpen fest, mint akár csak pár évtizeddel ezelőtt. Akkor a part mentében csónakázva vagy a hegyi ösvényeken gyalogszerrel vándorolt célja felé a látogatók hada. Manapság mi sem természetesebb, mint hogy a malagára is gépkocsin utaznak.

Éles kürtölésre ébredtem. Koromsötét éjszaka volt még, de a fényszórók szerteverődő sugarai behatoltak szűnyoghálóm alá. A ház pillanatok alatt nyüzsgő hangyabollyá változott.

A húsz főre becsült háznépből végül is csak öten szálltunk fel a kis teherkocsira: Moala és felesége, a két fiuk, Sime ti és Ata, meg jómagam.

– Nem jöhet mindenki – mondta Sime ti –, mert a máshol lakó rokonságot is fel kell vennünk.

Ezzel megkezdődött az éjszakai cikázás. Elrobogtunk egy házhoz, melynek udvarán tűzhalom világított. A parázs fölött két disznó teteme sistergett. Éppen befejeződött a művelet, a ropogósra sült állatokat banánlevelekbe bugyolálták, és felrakták a kocsira.

Újabb száguldás után egy városi udvarban kötöttünk ki. Jöttünkre álmos férfiak jelentek meg, és papírládákat cipeltek kocsinkhoz. Jól ismertem már ezeket a csomagokat: japán dömpingáru, dobozolt makrélahal rejtőzik bennük. A japán halászvállalatok elárasztották készítményeikkel egész Óceániát, olcsóságban egyetlen ország sem tud versenyezni velük.

A következő állomás egy pékség: három papírzsák kenyér kéredzkedett fel a kocsinkra. Ezt is ajándékba visszük a faluba, ahova csak ilyen ünnepi malaga idején jut el ez a drága portéka. Az utolsó zarándokhelyen üvegekkel telt papírdobozok vártak ránk. Ezek sem ismeretlenek számomra: Új-Zélandból származó Leopard sörök! Nélkülük nem igazi ünnep a malaga.

Nemcsak holt tárgyak kerültek fel a kocsinkra, hanem élő utasok is. Házigazdám rokonsága igen népes, csaknem minden kültelki településre elhajtottunk, hogy felszedjünk egy-egy testvért vagy sógort. Egyikük sem jött üres kézzel: feltekercselt gyékényfonato-

kat hoztak magukkal. Először azt hittem, azért cipelik a gyékényeket, hogy arra üljenek, de nem azt tették: egész úton nagy vigyázattal kezükben vagy ölükben melengették.

Mire megvirradt, kocsink egy keleti zsibárus megrakott batárjához hasonlított. Megkönnyebbülten lélegeztem fel, amikor végre a parti öblöket kerülgetve egyre távolabb kerültünk Apiától.

Lélekben megfeddtem önmagam, amiért nem készültem fel lelkiismeretesebben a szamoai látogatásra. Mindössze annyit tudtam, hogy az itteni társadalom szervezete megcsontosodott ősi hagyományokon alapszik. A közösség elemi része nem az egyén, de még csak nem is a család, hanem az úgynevezett aiga (ainga). Az angol szakírók „family groupnak”, családcsoportnak fordítják, nálunk a nagycsalád kifejezés illik rá. Rendszerint közeli rokonságban álló, több kisebb-nagyobb család alkot egy aigát, amelynek ereje, hatalma nemcsak létszámától és a birtokolt földterület nagyságától, hanem vezetőjének rátermettségétől is függ.

Vajon miféle tisztség a pule, akinek a megválasztására a távoli Lalomaugába igyekszünk? Talán az aiga főnöke? A lassú, döcögős utazás jó arra, hogy a mellettem kuporgó társaim segítségével befoltozhassam tudásom hézagait.

– Az aiga vezetőjét matainak nevezzük – igazította helyre tévelygésemet Simeti. – Az én apám is matai, a Moala aiga főnöke.

– És te nem vagy matai? Hiszen családot van, középiskolát végeztél, önálló jövedelemmel rendelkezel . . . – vetettem közbe.

– Nem, én csak egyszerű aiga-tag vagyok, közönséges tautua – válaszolta Simeti. – Az én parancsolóm a matai, aki egyben az apám is. A kórházi keresetemet neki kell átadnom, viszont ő gondoskodik rólam, a feleségemről és gyermekeimről. A mi aigánknak ötvenhárom tagja van, köztük tizenöt felnőtt.

– És mi az a pule?

– A pule egy nagyobb, történelmileg kialakult közösség, település vagy körzet teljhatalmú feje. A mataik választják meg maguk közül egész életére. Tavaly Lalomaugában meghalt a pule, akit Tagaloa Matuának hívtak. Átmenetileg a legidősebb fia viselte a tisztséget, míg a mataik egymás között meg nem állapodtak az új pule személyéről. A választás ugyanis nem szótöbbséggel történik, hanem az új főnök személyére mindenkinek igenlően kell szavaznia. Csaknem fél esztendő telt el, míg a többségnek sikerült a más véleményen levő mataikat egyenként meggyőzni.

– Hány matai van Lalomaugában?

– Pontosan húsz. De ha az egységes vélemény kialakul, estére már huszonegy lesz. Ugyanis nemcsak pule-választás készül, hanem új matai-jelölt is van a faluban . . .

BEJÁRAT CSAK A HÁTSÓ AJTÓN

Simeti szűkszavú felvilágosítása alapján a szamoai matai-rendszer meglehetősen bonyolultnak tűnt. De hát ez még csak a bevezető elméleti lecke volt, az elkövetkezendő gyakorlatban bizonyára érthetőbbé válik.

A lávaárrakkal elárasztott partokon úgy kacskaringózott utunk, mint a síkságon céltalanul tekergőző kis folyó. A lávafolyamok közé zárt öblök egy-egy kis hálszfalunak adtak menedéket: a pálmafák alatt egymástól tisztes távolságban a már jól ismert „nyitott házak” csoportosultak.

A csodálatos szépségű Falefa-öbölnél délnek fordul az út, és a zuhatagos folyót követve merészen bevág a hegyek közé. Csupán félórás döcögés az ára, hogy elénk táruljon az egyik legbájosabb szamoai falucska, Lalomauga.

– Vajon mit jelent ez a név? – kérdeztem Atát.

– Kis falu a hegyek ölében – felelte barátom.

Igen találó költői elnevezés. A falu egy kis medence közepén helyezkedik el, körülötte ködöt pipáló csúcsok strázsálnak. A lankásabb oldalakon már diadal-maskodott az ember, az erdők helyére pálmákat és kenyérfákat telepített, a meredekebb és magasabb hegyoldalakon azonban továbbra is a titokzatos dzsungel uralkodik.

Egy kisebb folyón átkelve házakkal körülvett, tágas füves térségre érkeztünk. Kocsink nagyobb fajta, „félíg” szamoai ház előtt állt meg. Azért illetem „félíg” jelzővel az épületet, mert eredetileg szabályos nyitott ház, azaz faletofa volt, de a nyugati civilizációt majmoló gazdája az oszlopok közeit bedeszkáztatta.

– Ez a leggazdagabb lalomaugai matai háza – tudtam meg Atától.

Amikor Moala elindult a ház főbejárata felé, én is a nyomába szegődtem. Simeti utánam rohant, és megragadta a karomat.

– Az isten szerelmére! Be ne menjen! – szólt hozzám ijedten, majd magyarázkodva így folytatta: – A matai házának küszöbét csak matai lépheti át. Nekünk meg kell kerülnünk az épületet, és a hátsó oldalánál kérhetjük bebocsátásunkat.

– De hiszen nálatok Vailimában mindannyian, mataik és nem mataik, a főbejáraton léptünk be! – jegyeztem meg kissé sértődötten.

– Az más! Itt a faluban még szigorúan tartják magukat a régi szokások – mondta Simeti.

– De hát én európai vagyok . . .

– Az lehet, de nem vagy matai. Még ha az amerikai elnök jönne ide látogatóba, neki is meg kellene tartania ezt a szabályt. No, ne vedd zokon – vigasztalt Simeti –, mindjárt meglátod, hogy azért téged is nagy tisztelettel és szeretettel fogadnak.

A vendéglátásban nem is volt hiba. Megkerültük a házat, és a vele összeépült hátsó helyiségbe tessékeltek be. Szép finom gyékényt helyeztek a földre, hogy helyet foglalhassak. Csinos lányok libbentek elő, és illa-

tos virágokat tűztek a hajamba. Mások forró teát hoztak, és édes süteményekkel kínálgattak.

Közben megfigyeltem, hogy újabb és újabb vendégek érkeznek a házba. Többségükben idős emberek, és valamennyien előlről mentek be a házba. Tehát ők is mataik, helybeli nemesurak.

– Előkészítő tanácskozássra ülnek össze – tájékoztattott sorstársam, Simeti. – Ha minden rendben, kezdetét veszi a nyilvános fono, a falugyűlés.

– Azt is itt tartják? – kérdeztem.

– Nem. Odaát, abban a hosszúkás, oszlopos épületben, amit mi úgy hívunk: faletele. Az a gyűlések háza. Több is van belőle a faluban, minden tehetősebb matai épített egyet. Kétféle faletele létezik: az egyik kör alapú, a másik ovális, mint a hálóház. Ezek az épületek napközben üresek. Éjszakára itt kapnak szállást az aiga vendégei, vagy ha ilyenek nincsenek, a fiatalok veszik igénybe.

KÁVABUNKÓS TANÁCSKOZÁS

Véget ért a megbeszélés. Az „én mataim”, Moala oda-
jött hozzám, és a következőket közölte:

– Megbeszéltem a főnökökkel, hogy maga is részt vehessen a fonón. Simeti megmutatja a helyét.

– Fényképezhetek is? – kérdeztem.

– Természetesen.

Simeti elvezetett a házhoz, ahol már gyülekezett a falu népe. Az épületről csalódottan állapítottam meg, hogy már az sem igazi faletele. A hosszú, ovális építmény egyik végét színesre festett deszkákkal teljesen elfalazták, szobákat építettek a pálmabetető alá, míg a szabadon hagyott részben az oszlopok közeit méteres magasságú deszkapalánkkal kerítették el. Az alapzatot sem kavicsal fedték be, hanem cementes habarccsal egyengették el.

A falugyűlés alkalmából a nyitott, nagy helyiség al-

ját vastag gyékényekkel borították be. Az egyik hosszanti oldalt már be is népesítették a falu felnőttei.

– Itt ülnek a tautuák – mondta Simeti. – Nekünk is csak közöttük van jogunk helyet foglalni.

A gyékényen szorongók összébb húzódtak, és helyet biztosítottak kettőnknek. A szemközti oldal gyékényei még üresek voltak, ott foglalnak majd helyet a mataik.

Sorainkban több asszonyt is felfedeztem. Arról már meggyőződtem, hogy a szamoai társadalomban a nők csaknem teljesen egyenjogúak a férfiakkal. Előfordult már olyan eset is, hogy az aiga főnökének, tehát matainak egy talpraesett nőszemélyt választottak meg. Nem oly régen – útban a Szamoa-szigetekre – Melanéziában ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaltam: például az új-guineai mengen törzsnél az asszonyok külön kunyhóban – a disznókkal együtt élnek . . .

– Jönnek a mataik – figyelmeztetett Simeti. Valóban több idősebb férfi közeledett – kezükben egy-egy furkósbotszerű, gyökeres husánggal. Méltóságteljesen bevonultak a terembe, leültek a gyékényeikre, és ünnepélyesen maguk elé helyezték a száraz karókat. Halank megkérdeztem Simetit: miféle fadarabokat cipeltek ide ezek a jóemberek?

– Ezek a mataik hatalmának a jelvényei – mondta Simeti. – A kávacserjének egy-egy erősebb, a szokásosnál gubancosabb gyökerű hajtása.

A mataik viselete semmiben sem különbözött a miunktól. Ők is féllábszárig érő lavalavát viseltek, és felsőtestüket európaias szabású fehér ing fedte. Csupán a mataik után bevonuló két „nagyfőnök” öltözete volt egészen más. Összes ruházatuk egy finom gyékényfonatból állt, amit színes fonattal erősítettek a derekukra. Ez az ie-toga (ietonga), a nagyfőnöki hatalom kifejezője, olyasmi, mint a királyi palást. Főnökről főnökre száll, és csak ünnepi alkalmakkor szabad felvenni. Hallottam arról, hogy egyes nagyfőnökök birtokában több száz évvel ezelőtt készített, megfizethetetlen értékű

küi ie-togák vannak. Ezeket a régi gyékényszoknyákat olyan nagy becsben tartják, hogy megtiszteltetésül külön nevet is adnak nekik, akárcsak az embereknek.

Az ie-togás jövevények középen, a színes deszkafal előtt helyezkedtek el a gyékényeken. Kreolbarna felsőtestük fényesen csillogott: nem csoda, hiszen kókuszolajjal kenték be. Mindkettőjük nyakát színes virágfüzér díszítette. Az ie-toga fölött deréktájon – körülbelül arasnyi szélességben – kilátszott altestük díszes tetoválása. Igen izmos, vaskos testalkatú férfiak voltak, életkorukat harminc és negyven év közöttire becsültem. A szamoai férfiak huszonöt éves koruk táján erős „vastagodásnak” indulnak, nyilván a bőséges táplálkozás és a kevés mozgás hatására. A nőknél ez a folyamat még korábban kezdődik.

Simeti halkán tájékoztatót:

– A fiatalabb, köpcös férfi a meghalt pule fia, eddig ő látta el a nagyfőnöki tisztséget. A mellette ülő, rózsaszínű övet viselő férfi a tulafale.

Ismét egy új fogalom. A gyülekezet közepette Sime-ti hosszasan nem beszélhetett, de később megmagyarázta, mi rejtőzik a tulafale név mögött. A szamoai társadalomban a pule és a matai mellett ő a harmadik jelentős személyiség. Az angol néprajzi leírók „speakerként” emlegetik, a magyar művekben „beszélőfőnök” néven szerepel. Nem más ő, mint a pule (más alkalmakkor a matai) tanácsadója, képviselője, a gyűléseken a főnök szóvivője.

Városias öltözetű, szürke lavalavát és zakót viselő szamoai férfi jelent meg a színen: a falu kongregacionalista papja. Az ő szavai nyitották meg a fonót. Felolvasott egy fejezetet a magával hozott vaskos bibliából, majd rövid beszédben arra figyelmeztette a mataikat, hogy istennek tetsző határozatokat hozzanak.

Kezdetét vette a matai-választás, ami nem volt más, mint a szónoki beszédek végtelennek tűnő sorozata. A tulafale kezdte, majd sorjában mind a húsz matai elmondta véleményét a leendő huszonegyedikről. Az

utóbbi a mataik sorának legszélén foglalt helyet, és csak akkor kapott szót, amikor minden egyes matai elmondta már mondókáját. Szomszédaim csendben, unottan hallgatták a mataik beszédét, mivel a tautuáknak nincs joguk beleszólni a „nagyok dolgába”. Azt azonban furcsállottam, hogy a jelenlegi megbízott pule egyszer sem nyitotta ki a száját. Simeti megsúgta: a pulénak tilos beszélnie a gyűlésen, azért van mellette a tulafale, hogy ő koptassa a nyelvét. Kissé fonáknak éreztem a helyzetet, hiszen ha a pule hallgatásra van kárhoztatva, akkor valójában nem is ő az igazi főnök, a „beszélőfőnök” a saját maga akarátát érvényesítheti.

Azoknak a cselekményeknek az okát sem tudtam megfejtetni, amelyek a szónoklatok közepette történtek. Simeti sem tudott választ adni arra a kérdésre: miért szedik össze időnként a mataik káwabunkóit, mi célból és milyen elgondolásból képeznek belőlük csoportokat, hogy azután egyenként visszahelyezzék őket eredeti tulajdonosuk elé?

A beszédek természetesen szamoai nyelven folytak, így Simeti egy-két odavetett szaván kívül jóformán semmit sem értettem belőlük. Arról azonban meggyőződtem, hogy valamennyi matai kiváló szónok. Igen éles, szenvedélyes hangon, robbanó hévvel fejezték ki gondolataikat.

A zárójelenetben ismét a bűvös káwabunkók játszották a főszerepet. A tulafale mondott valamit, mire a mataik kivétel nélkül középre hajították hatalmuk jelvényét. Ezúttal első ízben ezt tette a matai-jelölt is, majd a szolgák összekeverték a káwahalmazt. Ebből a jelképes műveletből arra következtettem: a mataik méltónak találják magukhoz a jelöltet, és befogadják hatalmi szövetségükbe.

A pule megválasztása hasonló módon, de sokkal gyorsabban zajlott le. Meglátszott, hogy gondosan előkészítették, senkinek sem volt ellenvetése az új nagyfőnök személye ellen.

A szétfeszített combbal, összekulcsolt lábszárral

való ülés kezdett elviselhetetlenné válni számomra. Izegtem-mozogtam, hogy fájó izmaimat meglazítsam. Simeti észrevette kínlódásomat, és halkán, de parancsolóan figyelmeztetett:

– Ki ne nyújtsa a lábát, az rettentő tiszteletlenség!

A FALU SZEPLŐTELEN LEÁNYA: A TAUPOU

A nyomorúságos gyötrődésről váratlan esemény vonta el figyelmemet. A „beszélőfőnök” nagyot kurjantott, utána fülsértő hangon valami áriába kezdett.

– Mi történik itt? – kérdeztem Simetit.

– Kezdődik a kávaszertartás! – felelte.

Száraz gyökérdarabok röpültek középére. A pule és a mataik közös adakozásából készül az ital, amely megpecsételi az egységet, szentesíti a pule hatalmát. A szolgák összeszedték a gyökereket, és odakint nagy vasmoszarakban összetörték. A finom fűrészporthoz hasonló zúzalékot banánlevélből készült tálcákon hozták vissza a helyiségbe, ahol már felkészültek az ünnepélyes szertartásra.

Középen a földön helyezték el a legfőbb kelléket, a tanoát. Ez egy sok lábon álló, egyetlen darab fából kifaragott, mosdótálszerű edény. Magasságát harminc, átmérőjét hatvan-hetven centiméterre becsültem, maga a tál arasznyi mélységű. Simetitől megtudtam, hogy a szamoaiak ezt a nagyon értékes, díszes edényt az ifile-le-fából készítik (szamoai gesztenye, Afzelia bijuga). Az összezúzott kávagökeret ebbe az edénybe szórták bele.

A fatál mögött egy igen bájos arcú fiatal leány foglalt helyet a szokásos törökülésben. Fekete hajában piros virágok pompáztak, és nem hiányzott a nyakából a színes virágfüzér sem. Tizenöt-tizenhat éves lehetett. Simeti felfigyelt érdeklődő pillantásomra, s így folytatta a magyarázkodást:

– Ez a csinos kislány a kávaekeverő, vagy ahogy mi

nevezzük, palu'ava. Nem akárkit illet ez a nagy tisztesség. Akit itt látsz, az új pule leánya. Ő a taupou. Érintetlenségére nagy gonddal ügyel a család.

A szamoai taupoukról már hallottam. Nem irigylésre méltó az életük! Őrzőik – leginkább idősebb asszonyok – állandóan a nyomukban vannak, nincs egyetlen szabad, magányos percük sem. Földi javakban nem látnak hiányt: a legfinomabb ételeket kapják, a legszebb gyékényeket mondhatják magukénak, és természetesen dolgozniuk sem kell. A taupoukat általában a legtekintélyesebb főnökök leányai közül választják ki, és külön megtisztelő nevet kapnak. Érintetlenségük jelképe a derékig érő, nyíratlan hosszú haj. A taupouk – ha nem vétettek – tiszttségüket akár életük végéig is elláthatták, de sokszor pár éves szolgálat után férjhez mentek. Ilyenkor a falu népe előtt nyilvánosan kellett bizonyosságot adniuk ártatlanságukról . . . A taupoukat övező romantika már a múlté: a pulék és más nagyfőnökök leányai is rendre-módra korán férjhez mennek. A szeplőtelen taupoukban néha olyan nagy a hiány, hogy helyettük a kávaekeverés feladatát a főnök kénytelen férfi szolgákra bízni. Lalomaugában látszólag még kedvező a helyzet, mivel a kávaekeverő taupou mellett még két másik kislány is helyet kapott.

– Ők segédkeznek a kávakészítésnél – folytatta Simeti az oktatást. – A palu'ava mellett a jobb oldalon ül a sui'ava, a vizet adagoló leány, a másik oldalon pedig az agai'ava, aki megízleli a kávat, és eldönti, hogy kell-e még hozzá víz.

A néprajzi leírásokban azt olvastam, hogy a durván összetört kávagyoökeret a taupou szájába veszi, és percekig rágja, hogy jól összekeveredjék a nyálával. A megrágott kávat azután faedénybe helyezi, ahol vízzel felhígítják.

Meglepetéssel tapasztaltam, hogy a kávakészítés módja a régi leírásokhoz képest alaposan megváltozott. A kávagyoökerek megrágása teljesen elmaradt. A kávázúzalékot beletették az edénybe, a sui'ava kó-

kuszhéjjal vizet meregetett rá, a palu'ava pedig szertartásosan kevergetni kezdte kacsóival a zavaros levet.

Csalódottan jegyeztem meg Simeti felé: ez már nem igazi káva!

– A kávarágás tönkretette a taupouk fogát – magyarázkodott barátom. – Az is új szokás, hogy a taupounak a kávaekeverés előtt kezét kell mosnia.

Hja, ez a civilizálódás!

Az agai'ava időnként belemártotta kókuszdedénykét a tálba, és kóstolgatással ellenőrizte a minőséget. A keverő leány eközben elővett egy háncköteget, és annak segítségével próbálta lefölnözi a folyadék felszínén úszkáló farészecskéket. Amint Simetitől megtudtam, ennek a szűrőanyagnak fau a neve, és a fau-fa (*Hibiscus tiliacens*) hosszú rostú kérgéből készítik. A bemártott fauval egy fiatalember szaladt ki a szabadba, szertartásos módon megpörgette a feje fölött, hogy kirepüljön belőle a forgács. A művelet többször megismétlődött, mígnem az ital egészen megtisztult. Ekkor a kávaekeverő taupou ültében méltóságteljesen kihúzta magát, két karját előrenyújtva ráhelyezte a tál szélére, és a magasba emelte tekintetét.

Ebben a pillanatban öblös hang harsant fel:

– 'O le 'ava taute 'ua usi, 'o le a tufa! (Kész a káva, kiosztható!)

A kiabáló ember a tufa'ava, egy kiemelkedő szónoki képességgel rendelkező férfi a „nem mataik” sorából. Jól betanulta már az elődeitől hallott, évszázadok óta változatlan szertartási szöveget.

Az első csésze káva a nagyfőnököt illette meg. A felszolgáló tautua balett-táncosra emlékeztető mozdulatokkal járult eléje, és mélyen meghajolva nyújtotta át a kókuszcsészét.

A főnök megízlelte, forgatta a szájában az első hörpintést, azután az egészet, úgy, ahogy volt, egy szuszra leöntötte a torkán.

Szerettem volna rászólni a nagyfőnökre: hé, barátocskám, ez nem szabályos! A szamoai illemkódex elő-

írása szerint a kókuszhéjból először egy kicsit ki kell lötyyinteni a földre, és eközben fennhangon azt kell mondani: Manuia! (Jó szerencsét!) Ez már a második vétség a mai kávaszertartáson az ezeréves szabályok ellen. (A nagyfőnök mentségére szolgált, hogy igen meleg volt, és nyilván alaposan megszomjazott, azért esett neki oly mohón az italnak.)

A pule után a beszélőfőnök, a tulafale kapott kávét hasonló szertartások közepette. A további sorrendet már ő diktálta, és a kávaosztás szónoka foglalta a nevek kiabálós mondókába. Az első kurjantás így hangzott:

– 'O lau 'ava lene Moala! (Add a kávét Moalának!)

A kávaosztás a mataik között kialakult „erőhelyzet” sorrendjében történik. Simetitől megtudtam, hogy olykor nagy sértődés támad abból, ha valamelyik matait az általa elképzelt sorrendiségnél hátrább sorolják. Jólesett hallani, hogy a házigazdát elsőként szólították.

Az ünnepi kávaszertartás ezúttal zavar nélkül, látszólag egyetértésben zajlott le. Mind a huszonegy matai megitta italát. A hőségben izzadó, szomjazó tautuák irigykedve lesték őket. Ősi szabály, hogy abból az italból, amelyből a mataik fogyasztanak, ők nem kaphatnak egy kortyot sem.

A kávaivásból én is kimaradtam, pedig nagyon kíváncsi voltam az ízére. De hát ebben a környezetben én sem vagyok különb egy szamoai jobbágynál, társadalmi rangom a tautuákéval egyenlő . . .

A keserves törökülésbe már egészen belebetegedtem. Úgy éreztem, mintha a medencecsontom szétszakadt volna. Illem ide, illem oda, kinyújtom a lábamat, mielőtt kínhalált halnék!

Simeti észrevette égbekiáltó bűnömet, s ijedtében lábam fölé húzott egy fölszabadult gyékénydarabot, hogy mentse a még menthetőt . . .

A kávaivásnál ugyan hoppon maradtam, a következő műsorszámnak azonban magam is aktív szereplője lehettem.

A gyűlés után sürgött-forgott a nép, izgatottan várta a fai'ai, a lakoma kezdetét. A jogtalan szegény emberek számára a mai napot az teszi ünneppé, hogy annyit ehetnek, amennyi csak beléjük fér. Még hozzá nem akármit, hanem ritka csemegét: pua'át, sült disznóhúst.

Nemcsak mi hoztunk sült disznókat ajándékba a falu népének, hanem más aigák elvándorolt tagjai is. Az ünnepen minden élelem közös, az összegyűlt ennivalót egyenlően osztják szét. Banánleveleket helyeztek a földre, a böllérek azokra rakták a felaprított sertésdarabokat. Magam is kaptam egy félkilónyi szőrös-füstös hússzeletet és hozzá egy egészben megsütött, kiadós kenyérgyümölcsöt. Öblítésül csupán egy csésze vizet adtak, a söradományokat nyilván más alkalomra tartogatták.

Emlékezetes nap maradt ez a falu girhes kutyái számára is: nagy marakodás közepette osztozkodtak a lerágott csontokon.

Több ízben heves zápor zúdult a gyülekezetre, de ez mit sem zavarta a lakmározó nép vidám hangulatát. A trópusi ember hozzászokott az égiek szeszélyeihez, legtöbbször nem is bújik fedél alá, hiszen a mennyei zuhany lemossa az izzadságot, és felfrissíti a testet.

A pocakok megteltével újabb műsorszámhoz készülődtek embereim. A házak közötti füves térség, a maelae egyik oldalán sűrű kupacban – természetesen törlőkülésben – a falu lakói helyezkedtek el. Velük szemben a másik térfélen mintegy százméternyi távolságban a látogatóba érkezettek foglaltak helyet. Mindkét csoport előtt furkósbotjára támaszkodva állt a „szónokfőnök”. Ezt a tisztséget a mi oldalunkon Moala, a

falubelieknél a pule teljhatalmú szószólója, a tulafale látta el.

Simetit faggattam: mi készül itt?

– Mindjárt meglátod. Az ajándékozás szertartása.

A szamoai társadalomban az élet minden megnyilvánulásának íratlan, de kötelező szabályai vannak, amelyeket évszázadok finomítottak ki. Az ajándékokat nem lehet csak úgy „tessék, itt van” alapon átnyújtani, ez is szertartás, ahol sok generáción át apáról fiúra szállt rigmusokat szavalnak egymásnak.

Sajnos nem értettem a szónokok beszédét, helyesebben éneklő kiáltozásaikat. Arra figyeltem fel, hogy Moala szónoklata után két nő indult el a városiak térfeléről. Futó léptekkel haladtak a másik csoport felé, miközben kezükben kifeszítve egy lepedő nagyságú gyékényt tartottak. Szép, színes fonat volt, rojtokkal a szélén. Bemutatták a falubelieknek, majd letették eléjük a földre és visszafutottak.

A helybeliek gondosan megvizsgálták az ajándékot, és a tulafale útján szellemes megjegyzéseket tehettek, mert mindkét tábor hahotában tört ki. A lárma csak akkor ült el, amikor Moaláék oldaláról újabb gyékényfonat emelkedett a levegőbe, és kifeszített vitorlaként repült át a szemben levőkhöz. Az eredmény: újabb csipkelődő „párkiabálás”. Két óra leforgása alatt több mint egy tucat gyékény vándorolt át a helybeliekhöz. Ezzel világossá vált előttem, útitársaim miért cipelték magukkal és óvták oly gondosan azt a sok gyékényt.

Amikor kimerült Moaláék gyékénykészlete, megfordult a gyékényfutók iránya. Most a falubeliek készítette gyékények vándoroltak át ajándékként a mi oldalunkra. Ezúttal mi bírálgattuk a falusiak gyékényeit, s a térséget újabb üdvivalgás és nevetés töltötte be.

Közben Atával beszélgettem, és érdekes ismeretekre tettem szert gyékényügyben.

– Azok a gyékények, amelyek itt gazdát cseréltek, úgynevezett finom gyékények, ie-togák – magyarázta.

– A pule és a beszélőfőnök derekán láttam ilyet – vetettem közbe.

– Úgy van, csak ők és a mataik viselhetik ünnepi alkalmakkor. A tautuák számára tilalmas dolog az ie-toga felöltése.

– De hát ha csak kiváltságos személyek hordhatják az ie-togát, akkor mit kezdenek ezzel a sok ajándékkal? – kérdeztem.

– Az ie-toga nem egyszerűen ruhadarab, hanem a szamoaiak ősi pénze. Olyasmi, mint Yap szigetén a fe nevű kőpénz vagy Új-Guineában a még ma is használatos kauricsiga-pénz. A mi gyékénypénzünk azoknál jóval értékesebb, mivel egyetlen gyékény elkészítése többhónapos munkát igényel.

– A minap hallottam, hogy a házépítőket is ie-togával fizetik ki. Most már értem az okát – jegyeztem meg.

– A finom gyékény olyasféle, mint nálatok, európaiaknál az arany. A vagyon nálunk finom gyékények formájában halmozódik fel. Egy-egy gazdag matainak száznál is több ie-togája van.

Amikor az ajándékozási ünnepség véget ért, az a benyomásom támadt, hogy az eredmény döntetlen. Mindkét fél körülbelül ugyanannyi gyékényt ajándékozott, mint amennyit kapott. Legfeljebb a minőségben lehetett különbség. Az egész ceremónia nem más, mint kellemes, vidám időtöltés. A játékos hancúrozás az est beálltával sem ért véget. A városiak ekkor adták át a koncerveket, a sörösdobozokat meg a kenyerezsákokat, a falusiak pedig saját termékeikkel – banánnal, édesburgonyával, táró- és jamgyökérrel – rakták meg a városiak kocsijait.

Csodálatos élménnyel gazdagított ez a nap. Laloma-ugában egy önfeledten játékos, örökvidám, búbajos nép mutatkozott be előttem. Nem csoda, hogy a kelle-

mes érzések hatására merész terv fogamzott meg bennem.

Moaláék a visszainduláshoz készülődtek. Útitársaim már a kocsin szorongtak, kezükben az ajándékba kapott gyékénytekercsekkel. Matai gazdám e szavakkal leptem meg:

– Szeretnék itt maradni Lalomaugában.

Kijelentésemet többen is hallották, s a hír pillanatok alatt szárnyra kelt. Többen is hívogatni kezdtek: menj hozzájuk vendégségbe. A családok csaknem összekaptak rajtam.

A kényes kérdést végül is Moala szavai döntötték el:

– A legjobb lesz, ha a húgomhoz, Liséhez költözik . . .

Egy tautua otthonában

Varázslatos trópusi éjszaka volt. Lise kézen fogva vezetett az orchideák övezte keskeny ösvényen. Kibomló sötét haja meg-megcsillant a belopakodó fényben, törékeny, kecses alakjára feszes lavalava simult . . .

Pálmafedelű, oszlopos házacska tűnt fel a fák között. Halovány lámpa pislákkolt benne.

Lise megszorította a kezemet:

– Ez a mi otthonunk!

MEGISMERKEDEM A KÁVÁVAL

A paradicsomi hajlékból egy férfi lépett elő. Lise bemutatatta:

– Tusione, a férjem . . .

Beszédünkre megmozdultak a gyékénykupacok, kíváncsi gyermekfejek kandikáltak ki alóluk.

– Hat kisgyermekem van – folytatta a bájos teremtés, akit nem becsültem többre húszévesnél. – A legidősebb fiam és Aloima lányom Moaláéknál él, Vailimában járnak iskolába. Csak a négy kicsi van idehaza.

Örömmel tapasztaltam, hogy mind Lise, mind Tusione hibátlanul beszél angolul. Sok kérdésem lesz hozzájuk!

– Láttam, hogy a büszke mataik magát sem kínálták meg kávéval – jegyezte meg Tusione.

– Pedig szívesen elfogadtam volna, mivel még sohasem kóstoltam . . .

– No, akkor igyék nálunk! Mi ugyan egyszerű parasztok, tautuák vagyunk, de azért otthonunkban fogyaszkodhatunk kávát. Csak a mataival egy fedél alatt tilos . . .

Törött káva nem volt odahaza, Lise átszaladt érte a szomszédba. Kapott is egy marokra valót. Színe és alakja a durván összezúzott fahéjhoz hasonlított. Csipetnyit a számba vettem, hogy ismerkedjem az ízével is. Kellemesen aromás, édeskés zamata volt, csak némi rágcválás után éreztem enyhe csípősséget, különösen a nyelvemen. Nyálmirigyeimet fokozott működésre serkentette.

Lise ezalatt minden különösebb ceremónia nélkül egy fazékban összekeverte a káwaport vízzel, majd leszűrte egy másik edénybe. Kíváncsian kortyolgattam a folyadékot, de felajzott érdeklődésemet rövidesen csalódás váltotta fel. Mást vártam: fűszeres, csípős ízeket, testet-lelket bizsergető érzést, ehelyett úgy tűnt, mintha közönséges fűrészpörlevet ittam volna. Felhajtottam még egy pohárral, de hiába vártam a hatást, a bódulatnak még a csalóka képzete is elmaradt. Csak a harmadik pohár után kezdtem érezni gyenge bizsergést – a hasam táján.

A csalódás az arcomon árulkodhatott, mert Tusione nevetve jegyezte meg:

– Más ez már, mint a régiek kávéja! Az volt az igazi, amikor még szűz lányok a szájukban készítették.

Az valóban más lehetett, de nem a lányok ártatlansága miatt. A kávaggyökér hatóanyaga, az egy százalékos kávetartalmú metisztin vagy más néven kavahin a tiszta vízben ugyanis nem oldódik, de a nyál – a fermentumok hatására – gyorsan kivonja a finoman összezúzott gyökérből. Így tehát a civilizáció tönkretette a kávéit minőségét, csupán a tradicionális szertartásossága maradt meg.

A mértéktelen kávakóstolásnak rövidesen kellemet-

len következményei támadtak. Lefekvés után a jól elrendezett szűnyogsátor alól gyakorta kellett kirohannom a szabadba. Utólag derült csak ki, hogy a káva hatóanyagának erős vízhajtó hatása van, emiatt a gyógyászatban is használják . . .

Reggelre kelve megkértem Tusionét, mutasson nekem kávafát.

– El kell mennünk valamelyik mataihoz – mondta.

Kert közepén álló, magas, oszlopos faletofa elé érkeztünk. A ház tetőzete nem pálmalevélből készült, hanem hullámbádoggal borították be. Tusione illetudóan kint maradt, magam merészkedtem be az udvarba. Egy molett asszonyosság jött elő, akire nyomban ráismertem: tegnap ő futkosott át a téren a falubeliek ajándékgyékényeivel. Szívesen és bőbeszédűen fogadott. Megtudtam többek közt, hogy ő a lalomaugai iskola tanítónője. Kérésemre elvezetett kertjük végébe, s megmutatta a pálmák és a banánok között meghúzó-dó cserjéket. Másfél-két méter magas, ritkás bokrok, seprűnyél vastagságú husángokkal. Leveleik szív alakúak, hosszúságuk tíz-húsz centiméter.

– Ezeket öt évvel ezelőtt ültettük – magyarázta a tanítónő –, s most már rövidesen beérnek.

– Mennyi gyökeret ad egy cserje? – kérdeztem.

– Általában egy-két kiló a termés, de az idősebb, te-rebélyesebb bokrok alatt ennek a többszöröse is.

A sötét, árnyékos hely ellenére készítettem néhány felvételt a cserjékről. Odahaza megörvendeztettem a képpel botanikus barátaimat. Ők ezt a növényt a borsfélék (Piperaceae) családjába sorolják, és magyarul ká-vaborsként emlegetik. Tudományos neve: *Piper methysticum*. Édestestvére a jól ismert feketeborsnak (*Piper nigrum*), amelynek nem gyökereit, hanem mag-jait használjuk fűszerként.

A tanítónő e szavakkal búcsúzott:

– Remélem, este még találkozunk. Táncmulatságot rendezünk a faluban.

Az egyik útbaeső háznál megismerkedtem a gyékényszövés mesterségével.

Nagyon időt rabló munka, mivel a gyékényszálakat egyenként, kézzel szövögetik egybe. Az eredmény azonban – mint arról már szó volt – több, mint egyszerű használati eszköz, hiszen a finom gyékény egyben a szamoaiak ősi pénze is. Íme, egy szép színes ie-toga már majdnem kész!

– Téved – szólt közbe tudálékos megjegyzésemre Tusione. – Ez nem ie-toga, hanem falalili'i.

No, még csak ez hiányzott! Micsoda szégyen: összetévesztettem az ie-togát a falalili'ivel! Ezek után kénytelen voltam kijárni a szamoai gyékényszövés kiskoláját, hogy tudatlanságomat enyhítsem.

A gyékényszövés a régmúlt időkben ismeretlen volt a szamoaiaknál. Lavalava helyett fűből készült szoknyát viseltek, és alvóhelyüket is száraz fűvekkel bélelték ki. A monda szerint egy Fulualea nevű főnök érkezett a Fidzsi-szigetéről azzal a céllal, hogy egy szép izmos szamoai férfit szerezzen a lányának férjül. Amikor a jövevény megtudta, hogy a szamoaiak nem értenek a gyékényszövéshez, visszahajózott Fidzsibe, és leendő vője megváltására gyékényeket is hozott magával.

Nem tudom, mennyire lehet hitelt adni ennek a mondának. Annyi azonban bizonyos, hogy a szamoaiak gyékényszövésben messze felülmúlják a fidzsiket. Tusione több mint húszféle gyékényfajtát sorolt fel, amiből hamarjában csak a négy legfontosabbat jegyeztem fel.

A legfinomabb gyékény a már emlegetett szamoai pénz, az ie-toga. A tengerparton, mangrovés mocsarakban élő pandanuszfák hosszúkás, finom leveleiből, a laufalából szövik. Valamivel durvább, szélesebb levelekből készül az imént említett falalili'i, az alvógyékény. A kemény étkezőgyékény, a laulau előállításá-

hoz a kókuszpálma leveleit használják fel. A legdurvább gyékényféleség a falapapa, amivel a házak köves aljzatát fedik be.

Egészen belemelegedtem már a szamoai gyékénykészítés tanulmányozásába, amikor futva érkezett Tusione egyik kislefia:

– Gyertek gyorsan! – mondta lihegve. – Anyu palusamit csinált . . .

Palusami! Hát az meg mi? Csak nem valami újfajta gyékény?

A rejtély pillanatok alatt megoldódott.

A palusami abban különbözik minden eddigi gyékényféleségtől, hogy – meg lehet enni. Méghozzá nem is akármilyen éték: a szamoaiak nemzeti eledele, és a külföldi látogatók emlékezetes csemegéje.

Szegről-végről rokona a magyar töltött káposztának. Csakhogy a palusami káposzta és hús nélkül, tisztán szamoai alapanyagokból készül. Csupán a külcsín, a zöld levélborítású, hosszúkás, hengerded forma készített a rokonításra. A belseje fehér színű pép, mintha krémsajt lenne a töltelék. Csakhogy ennek kókuszillata és csípős íze van.

Igen megkedveltem a palusamit. Nyomban meg is kértem Lisét, mondja el sorjában, hogyan kell elkészíteni ezt a finom szamoai csemegét. Odahaza majd meglepem vele a vendégségbe érkező barátaimat.

A palusami receptje nem titok. Bárki felhasználhatja, ha tudja. Lise háziasszonyoknak szóló szavait idézem:

„Menj ki a kertedbe, és törj le zsenge táróleveleket, majd küldj fel egy férfit vagy gyereket a pálmafára, hogy vágjon le néhány érett kókuszdiót. Hasítsd fel a diót, és kapard ki a fehér húsát. Ezután gyűjtsd meg a tüzet. Menj ki ismét a kertbe, és hozz néhány egészséges, nem hasadozott banánlevelet. Ezeket rakd bele egy fazék vízbe, és addig főzd, míg a levelek hajlékonyá puhulnak. A kikapart kókuszbelet rakd forró kavicsokra, hogy az olaj egy része kiolvadjon belőle.

Míg ez megtörténik, tépj le a kenyérfáról is néhány levelet. Ezután zúzd össze a kókuszbelet, és önts rá tengervizet, de azon nyomban préseld is ki belőle. Most már nem marad más hátra, mint a palusami felöltöztetése: helyezz egy maréknyi kókuszpépet a tárólevélre, és tekerd össze henger alakúra, tegyél rá egy másik borítót banánlevélből, majd ennek tetejére jön a kenyérfa levele. Ezután a hengerkéket fazékba téve lassú tűzön pároljuk. Felszolgálás előtt még a főzőházban leszedjük a harmadik borítást, és így helyezzük a vendég lába elé az étkezőgyékényre.”

– Lise, itt valami nincs rendben – mondtam háziaszszonyomnak még falatozás közben. – Erről a palusamiról hiányzik a második borítás, a banánlevél.

– Ó, persze – felelte nevetve az asszony. – Azt az étkező ember szokta lefejteni, de én megtettem maga helyett már a konyhában. Egy járatlan papalagi még képes lenne megenni a palusamit a banánlevéllel együtt . . .

S percekig a hasukat fogták nevettükben.

MIBE KERÜL EGY FELESÉG?

A palusami annyiban is hasonlít a töltött káposztához, hogy az újramelegítés csak használ neki, töltelékében a különféle levelek zamata tovább érlelődik. Estére ismét tekintélyes adagot temettem el gyomromban.

Közben újra Lalomaugát jártam és fényképeztem. A falusiak nem idegenkednek a fotómasinától, sőt olykor ők kérik: vigyem magammal emlékül a képmásukat. Öröm fényképezni a házak táját is, mert olyan tisztaság uralkodik, mint talán sehol máshol a trópusokon. Pedig itt is rengeteg a hulladék, a rothadó gyümölcshéj és más egyéb, de azokat eltemetik. Más a helyzet Apiában, ott még megoldatlan a városi szemét elszállítása.

A tisztaság nemcsak a falusi környezetre vonatko-

Talofa papalagi! Üdvözlégý idegen Szamoában!

Apia központja

*Nyitott szamoai
ház (faletofa)*

◀ *Az ősi királýsírok
egyike*

*Élet a faletofa
pálmafedele
alatt*

*Kenyérgyümölcs
– a szamoaiak
nemzeti eledele*

◀ *Jellegzetes táj
Upolu szigetén*

◀ *Megtizedelt
trópusi esőerdő*

*A plumeria
a trópusok egyik
legillatosabb
virága*

*Lalomanga falu
gyűlésháza
előtt*

*Az ie-toga
ünnepélyes
átadása*

*A szamoaiak
kedvenc sportja
a röplabdázás*

*„Vízhűtéses”
mosoda
Lalomaugában*

A Pago Pago-öböl

Bádogtetejű épületek Amerikai Szamoában

zik. Az emberek önmagukra is sokat adnak. A falvak legfontosabb létesítményei a fürdők. Ha patak vagy folyó akad a közelben, az mindig tele van lubickolókkal: a férfiak és nők napjában legalább kétszer-háromszor vízbe mártják testüket.

Visszatérve szállásomra, Lise e szavakkal fogadott:

– Nem akar megnősülni?

Kissé meghökkentett a váratlan kérdés. A meglepetésből felocsúdva gondoltam egyet: belemegyek a játékba. Majd elvállal, mi sül ki belőle. A forró kását kerülgetve, így válaszoltam:

– Csinosak a szamoai lányok . . .

– Minden papalagi ezt mondja – nevetett Lise.

– Tiszták, szorgalmasak – folytattam.

– Jó feleség válik belőlük – licitált rájuk Lise.

– Biztosan drágán adják őket a szüleik . . .

– Alkudni kell velük – biztatott Lise.

– Olyat szeretnék, aki tud angolul, és finom palusamit is készít – hunyorítottam.

– Van olyan . . .

– S vajon mit kérnek az ilyen eladó lányért?

– Az sok mindentől függ.

– Mégis?

– Ősi szokás szerint finom gyékényben kell fizetni.

– Mennyit?

– Hát legalább harminc-negyven ie-togát kell adnia.

– És akkor elvihetem magammal a lányt?

– Akár Magyarországra is . . .

Számolgatni kezdtem. Egy ie-toga ára hatvan-nyolcvan tala, azaz magyar pénzben 2100–2800 forint. Ha csak harminc finom gyékényt kérnek a lányért, az is több mint félszázezer forint. Mindezt persze nyugati valutában kell fizetnem. No, fuccs a leányvásárnak! Színlelve azért folytattam a játékot:

– Este körülnézek a lánypiacon – mondtam.

– Oké! – nyugtázta nevetve Lise.

Feledhetetlen élményt jelentett számomra a lalomau-gaiak táncmulatsága. Természetesen nem a magamfajta jöttment papalagi tiszteletére rendezték, hanem az új pule megválasztása alkalmából. A színhely ennek megfelelően a nagyfőnök vendégháza előtti füves térség volt, amit két erős fényű petróleumlámpával világítottak meg.

A lányok félkör alakban, törökülésben helyezkedtek el. A pule megjelentekor halkan dudorászni, bum-mogni kezdtek. Ahogy erősödött az énekük, karjaik is kecses, hajlongó mozgásba lendültek. Előbb lassú, hullámozó íveléssel hol jobbra, hol balra lendítették, majd egyre gyorsabb és határozottabb mozdulatok következtek. Végül egész törzsük belekapcsolódott az ingó-ringó mozgásba.

– Ez a szamoaiak híres ülőtánca, a siva – magyarázta tanítónő ismerősöm. – Igen sokféle változata van. Most kezdődik például a talalo.

Ebben a táncban éri el a karok és kezek zsongása a legnagyobb hevületet. A magasban csattannak a tenyerek, majd előrehajolva a földet érintik. A csípőből újabb kecses ringás következik, és a hullámozó karok lobogó uszályként követik a törzs libbenéseit. Végtelen báj, a mozdulatok kecses harmóniája jellemzi a szamoai lányok ülőtáncát.

Változik a kép. Fiúk jelennek meg a színen, s a lányok is talpra ugranak. Kendőiket lobogtatva incselkednek egymással, izzítják a szenvedélyeket. Veszélyes játék ez a tűzzel, mivel a trópusokon hamar láng-ra lobbannak az érzelmek, s nehéz gátat vetni a zabolátlan vágyaknak. Különösen áll ez a polinéziai népekre . . .

A tánc közben hol itt, hol ott összeért egy fiú és egy lány orra. Ha jobb lenne a szemem, talán észrevettem volna az ütközés helyén átpattanó izzó szikrákat. A nyugati népeknél a szerelem érzése a csókolózásban

nyer feloldást. A polinéz fiatalok számára az ilyesmi-
nek még a látványa is megbotránkoztató. Ők a benső-
jüket szorító érzelmi feszültséget az orruk összeérin-
tésével vezetik le.

Otthonomba visszatérve, Lise kérdőre vont:

– No, talált magának kedvére való leányt?

– Nem is egyet – feleltem csapodárosan.

– És el is vinne belőlük a hazájába?

– Biz én igen! Csak az a hiba, hogy nem vagyok mo-
hamedán, akinek több feleséget is engedélyezett az is-
ten.

Tusione is beleszólt a beszélgetésbe:

– Más baj is van, uram. Nem hiszem, hogy magához
menne egy igazi szamoai lány.

– Ugyan miért nem? Talán, mert már kopaszodom?

– Ó, nem azért – válaszolt mosolyogva Tusione –,
hanem mert biztos nincs tetoválva a teste, s talán még
körüli sem metélték . . .

LEMONDOK A SZAMOAI ASSZONYRÓL

Ha Tusione ezt a két szörnyű gyanúsítást egy szamoai
férfiúnak mondja, rettentő vihart támasztott volna. Ez
ugyanis azt jelentené: nem tartják őt férfinak!

A szamoai ifjú férfivá válásának manapság is két
alapfeltétele van: a körülmetélés és a tetoválás. Az el-
sőre nyolc- és tizenöt éves kor között kerül sor, az
utóbbira tizenhat-tizennyolc éves korban.

A körülmetélés, vagy latin kifejezéssel a circumcisio,
elterjedt szokás a világ népeinél. Eredetét részben
egészségügyi, részben vallási-rituális okokra vezetik
vissza. Az izraelita vallás követőinél a szabály az, hogy
a csecsemőt nyolcnapos korában körülmetélik, és ez-
zel a szertartással – mint egy vérszerződéssel – lép be a
zsidó felekezet közösségébe. Ez a szokás az őskeresz-
tény egyházban is dívott, de később a kevésbé riasztó
keresztelés lépett a helyébe. A körülmetélés elterjedt

az araboknál is, és találkoztam vele egyenlítői Afrika népeinél.

A „körülmetelés” kifejezés szamoai viszonylatban nem helyes szóhasználat, mivel a szertartás során mindössze egyetlen vágást ejtenek a bőrön, csak éppen akkorát, hogy kiserkenjen a vér. A szamoai nyelvben ennek a szertartásnak tefega a neve. Az operációt régente éles cápafoggal vagy csiszolt kagylóhéjjal végezték, később vaskést, a mai modern korban pedig zsiltpengét vagy borotvát használnak. A sebet egy teve nevű fának a levelével kötik át. A különféle egyházak ellenzik ezt a barbár szokást, de még Apiában sem sikerült lebeszélni a szülők többségét erről az ősi szertartásról.

A körülmetelés jelenti a fiú számára a nagykorúságot, belépést a férfiak közösségébe, s majdan a nősülés jogát. A lányoknál a „nagykorúsítás” kevésbé titokzatos ceremónia: az első menstruáció után összegyűlik a család, és ajándékokkal lepik meg a bakfist. Ilyenkor előkerül egy olló is: levágják a kislány hosszú haját, ami azt jelenti, hogy immár eladósorba került.

A tetoválásra érett korban kerül sor. A múltban lányokat is tetováltak, főleg a combjukat és kezüket, de ez manapság már igen ritka. A férfiaknál, különösen az előkelő családok fiainál, ma is elengedhetetlen kötelezettség, tetovátlan férfit matainak sem választanak meg. A tetoválás ugyanis sok ezer tűszúrással járó, hosszú és fájdalmas műtét, s aki azon túlesett, bizonyosságot tett a férfiúi bátorságról, a szenvedések tűréséről és a kitartásról.

Talán kevesen tudják, hogy a „tetovál” ige egyike azon kevés jövevényszavunknak, amelyet a polinéziai nyelvből vettünk át nyugat-európai közvetítéssel. A Polinéziát átszelő Cook kapitány naplójában szerepelt először a „tattoo” szó, és ennek elferdített angol kiejtéséből született a német „tätowieren”, majd ebből lett a magyartalan „tetovíroz” ige. Az eredeti és Sza-

moában ma is használt kifejezés az 'o le ta tatau, ami szó szerinti fordításban „művészi szurkálást” jelent.

A szamoai tetoválómesterek valóban művészek. Hagyományos motívumokkal dolgoznak, amelyeknek egy-egy részletét évszázadokon át finomították. A festékanyagot elégetett aleurites-dió koromjából nyerték, amit kókuszolajjal kevertek össze, és hegyes szűrőszerszámokkal juttattak a bőrbe. A mintákat előre felrajzolták a páciens bőrére derekától a térdéig. A művelet után úgy festett a tetovált férfi, mintha sűrű sötét-kék mintás, testre simuló nadrágot vett volna fel.

Hajdanában külön kis épületet emeltek a falvak félreeső részén a tetoválások elvégzésére, amely hónapokon át titokban folyt. Ezt a helyet nőknek nem volt szabad megközelíteniük, a szenvedő hősök pedig nem hagyhatták el. A tetoválás nem volt veszélytelen, a sebek sokszor fertőzést kaptak, s az is előfordult, hogy a páciens belepusztult.

Ma már finom acéltűkkel, sokkal higiénikusabb körülmények között folyik a tetoválás, és mindössze négy-öt napot vesz igénybe. Az utóbbi időkben senki sem halt már bele. Sőt hovatovább a tetoválás már alig számítható a „férfiúi bátorság próbatételének”, mivel Apiában már működnek olyan hivatásos tetoválók, akik érzéstelenítéssel dolgoznak.

Mindennek ellenére úgy döntöttem: nem kérek sem a körülmetélésből, sem a tetoválásból. Inkább lemondok a szamoai feleségről.

Bölcs férfiaktól származik a következő mondás: egy szamoai leány felér három japán feleséggel, egy japán asszony pedig három európaival.

Sebaj, megmaradok az egyszem magyar mellett! Még ha nem ehetek is több palusamit! . . .

Lise és Tusione oly körültekintően és szeretettel gondoskodtak rólam, mintha saját gyermekük lennék. Nemcsak élelemmel láttak el, de ruháztak is: minden nap tiszta lavalavát kaptam.

A faluban járva-kelve, az emberekkel beszélgetve egyre világosabbá vált előttem a szamoai társadalom ellentmondásossága. Az aiga-rendszer, amely eleinte zavaros feudális csökevénynek tűnt, kezdett igazi valóságában kibontakozni agyamban.

A tisztánlátáshoz sokban hozzásegítettek a Tusionéval folytatott eszmecserék. Ő csak egyszerű tautua, nincstelen „jobbágyparaszt”, aki benősülése révén lett a gazdag Moala-aiga tagja. Kiszolgáltatottsága miatt különösen élesen és reálisan látja a mai szamoai társadalom felépítésének fonákságait. Mérlegem egyik serpenyőjébe az ő észrevételei kerültek, a másikban Moala matai érveit gyűjtöttem össze. Vajon melyikük javára billen a mérleg nyelve?

– Könnyű a mataiknak – kesergett az egyik este Tusione. – Övék a föld és minden gazdagsága. A veteményezés, az ültetvények gondozása – mind a mi kötelességünk, de a termés a matait illeti.

A mérleg erősen megbillent nyelvét a mataik érveivel próbáltam ellensúlyozni:

– Moala azt mondta, hogy Nyugat-Szamoában már megvalósulóban van a „polinéziai kommunizmus”. Egy olyan sajátos közösségi társadalom születik, amelyik a legjobban megfelel a szigetek természeti viszonyainak, az itt élő népek hagyományainak és szokásainak. Mi a véleménye erről?

– Kétségtelen, hogy a természettől való függőségünk már a legrégibb időkben is összefogásra kényszerítette az embereket – válaszolt Tusione. – Még a tengeri vándorlások idején népünk vérébe oltódott egymás segítségének kötelessége. Nálunk ősidők óta

alapelv: senki sem dúskálhat az élelemben, míg más éhezik.

– Manapság milyen szerepe van az aigának és vezetőjének, a matainak az anyagi javak elosztásában?

– Mint mondtam, nekünk minden terményt be kell szolgáltatnunk a matainak. Ő a java részét lefoglalja magának, és csak kisebb hányadát kapjuk vissza.

– Moala nekem azt mondta – folytattam ismét az ellenkezést –, hogy ebből a „lefoglalásból” tartják el a nagycsalád munkaképtelen tagjait, az öregeket és a betegeket. Így van ez valóban?

– Azt el kell ismerni, hogy a matai gondoskodik a rászorulóknak ellátásáról. No de hát nem a saját munkájának eredményét osztja szét, hanem a mienkét! Ha valaki megbetegszik, az aiga terményeivel fizetjük az orvost és a kórházi költségeket. Az aigák adják össze a pénzt az iskola és a templom ellátására. A matai magasabb fokú iskolába küldheti a tehetségesebb gyerekeket, persze az aiga terhére.

– Igaz, hogy a matai beleavatkozhat a családi életbe is?

– Megteheti – válaszolt Tusione. – Ha a matai úgy ítéli, hogy valamely család elhanyagolja a gyermeknevelést, elveheti tőlük a gyerekeket, és más családhoz oszthatja be őket.

Álljunk meg egy pillanatra. Úgy tűnik, hogy a szamoai aiga- és a tőle elválaszthatatlan matai-rendszer hasznos szociális tevékenységet fejt ki. Ha aiga és matai nem lenne, ezek a gondok ma még megoldatlanok lennének, mivel hiányoznak az országban a szociális intézmények, nincs társadalombiztosítás, és nem léteznek szakszervezetek.

De hallgassuk tovább Tusione fejtegetését:

– A mataik valóban úgy állítják be, hogy nálunk kommunizmus van, és ők ennek az „adminisztrátorai”. Én a kommunizmust úgy képzelem el, hogy abban minden ember egyenlő. S mi van nálunk? A matai szó-

ba sem áll azzal a tautuával, aki nem megfelelő címekkel illeti őt.

Tusione egy zsebméretű nyomtatott könyvet vett elő:

– Nézze csak, ez a Tusifalupena. Egyetlen tautua sem nélkülözheti ezt a könyvet. Ebben gyűjtötték össze a szamoai főnököket, pulékat és a gazdag családok mataiait megillető címeket és rangokat.

Nálunk is volt valaha „rangkórság”: a kegyelmes úr megsértődött, ha méltóságosnak titulálták, a méltóságos – ha „lenagyságosuramozták”. De mindez semmi ahhoz képest, ami Szamoában van. Itt egész mondókákat kell a szerencsétlen jobbágyoknak bevágniuk, hogy egyáltalán megszólíthassanak egy helybeli hatalmasságot. Nincs két főnök, akit azonos titulus-szöveg illette meg, ezért kell a szegény tautuának állandóan ezt a könyvecskét bújni. A múltban még meg is veszítették érte, ha valakit „tiszteletlenül” szólított meg.

– Moalát milyen titulus illeti meg?

– Ez viszonylag egyszerű. Így hangzik: I lau afioga Moala.

– Ragaszkodik is hozzá?

– Ő felvilágosult ember. Városban él, és ott már inkább a pénz számít, mint a rang. Moalának pedig sok pénze van: három vegyeskereskedést is nyitott az északi parton. Ő persze nem vesződik velük, bérbe adta őket, és csak a hasznot zsebeli be.

– Neki nem kell betennie a jövedelmét a közösbe?

– Ugyan, ki tudná őt ellenőrizni?

E beszélgetés is sejteti, hogy a mataik hatalma ingatagon áll. A falvakban a tautuák növekvő elkeseződése fenyegeti létét, a városban pedig a polgárosodás kezd ki. Végül azt kérdeztem Tusionétól: lehet-e belőle valaha matai?

– Formailag ennek nincs akadálya. A falun hatalmon levő mataik azonban nagyon vigyáznak arra, hogy csak olyan embert vegyenek fel társaságukba, aki egy húron pendül velük. Nem a becsületes munka szá-

mít, ezért hát nem is érdemes törnöm magam. Semmi hasznom sincs abból, ha többet termelek, ha valamit jobban csinállok. Nem jó ez, ahogy most van. Valahogy másképpen kellene csinálni . . .

Az emberi társadalom fejlődése megállíthatatlan folyamat. Nem lehet kivétel ez alól Nyugat-Szamoa sem . . .

Emlékművek Apiában

Lalomaugából vissza Apiába az utat javarészt gyalog tettem meg. Vándoroltam faluról falura, mialatt kelles benyomások, kedves emlékek sokaságával gyarapodott a tarisznyám.

A természet újabb remekeivel ismerkedtem meg. A Falefa-folyó vize csodálatos zuhatagot alkotva omlik le egy keskeny tengeröblbe. Valamivel távolabb a tengerparton lávabarlangból tör elő egy föld alatti folyó: a barlang torkában a leleményes szamoaiak fürdőmedencét alakítottak ki.

Amikor visszatértem vailimai otthonomba, síri csend fogadott, pedig még nem jött el a „házimise” ideje. Rosszat sejtve léptem be a lakásba. Simeti ezzel fogadott:

– Apám nagyon beteg.

– Mi történt?

– Az orvos szerint ideg-összeroppanást kapott. A választások előkészítése sok izgalommal jár . . .

Hát már ilyesmi is létezik ebben a csodálatos, békés, nyugodt édenkertben?!

A VÉRES SAKKJÁTSZMA

Az ősi mondák tanúsága szerint a Szamoa-szigetek népei sok-sok nemzedéken át nyugalomban, békesség-

ben éltek. Kisebb csetepaték ugyan adódtak néha, de hát az ilyesmi a legjobb családban is előfordul.

A bajokat az európaiak zúdították a szigetek népeire. Ők hozták be a lőfegyvert, a pálinkát és a pusztító járványokat. A felszított ellentétek és az öldökléssé fajult gyűlölködés néhány évtized alatt a paradicsomi béke szigeteit pokollá változtatta.

Apiában – a tengerparti bulvárt követve – nyugat felé egy keskeny félszigetre jutunk. Mulinu'u a neve ennek a helynek, amely szinte szabadtéri múzeumnak tűnik. Az út mentén jobbra és balra is emlékművekre, lépcsőzetes kőpiramisokra bukkanunk. Szamoai királyok és európai hódítók nyugosznak a pálmafák alatt. Most béke és csendesség honol a part mentén, ahol nem olyan régen az európaiak ágyúlövedékeivel arattott a halál.

Nem lenne teljes a szamoai nép történetéről alkotott kép, ha nem emlékeznénk meg e sötét évtizedek eseményeiről.

A XVIII. századi európai látogatók még csak kószáló hajósok voltak, akik ivóvízért és élelemért kötöttek ki a partokon. A múlt század közepe táján azonban egyre több hívatlan vendége akadt a szigeteknek. A franciák és angolok után megjelentek az amerikaiak, majd a németek is. A kereskedelmi kapcsolatok egyre nagyobb méreteket kezdtek ölteni, különösen azután, hogy a hamburgi Godeffroy und Sohn cég befészkelte magát Szamoába.

A német kereskedők hozzáláttak a kókusztermés felvásárlásához. Az áruért cserébe chilei és bolíviai pesót adtak; ezeket a kis értékű, de mutatós, nagy rézértméket szívesen fogadták az őslakók. A Godeffroy cég megbízottai telepeket, raktárakat építettek a szigetek kikötésre alkalmas helyein. Nem sokkal később német telepesek is érkeztek, és ültetvényeket létesítettek itt.

A németek sikerei kihívást jelentettek a két másik gyarmatosító nagyhatalom, Anglia és az Egyesült Államok számára, amelyek valamivel korábban szintén ke-

reskedőtelepeket és konzulátusokat létesítettek Apiában. Érdekei védelmére mind a három ország hadihajókat vezényelt a szamoai partokhoz. Várható volt, hogy az éhes farkasok összekapnak a szamoai koncon. A gyarmatosítók malmára hajtotta a vizet, hogy abban az időben a szamoai főnökök egymás közötti civakodásai is megélénkültek.

Az emlékezetes lalomaugai látogatáson már bepilantást nyertünk a szamoai társadalom szerkezetébe, amely a mataik vezette nagycsaládokon alapszik. Hosszú ideig hiányzott a központosított politikai hatalom, csupán az 1500-as években történt erre kísérlet. Ekkor a mataik gyülekezete a négy legmagasabb címmel tisztelte meg Salamasina asszonyt, s ezzel formailag királynőjüknek ismerték el.

A központi hatalom rövid életűnek bizonyult, viszont a tehetősebb, nagy vagyont tömörítő aigákból kialakultak azok az arisztokrata családok, amelyek nemcsak saját szűkebb birtokterületeiken jutottak egyre jelentősebb szerephez, hanem az egész sziget életében. A történetírók egy része ezeket a feudális oligarchákat „királyoknak” nevezi. Upolu és Savai'i szigeteiken öt királyi családot említenek: a Malietoa–Tanumafili, a Tuiaana–Tupua–Tamasese, a Tuitua–Mata'afa, a Tagaloa és végül a Tonumaipé'a királyi dinasztiát.

A szamoai kiskirályok ellentéteit a gyarmatosító hatalmak igyekeztek kihasználni, és olajat öntöttek a tűzre. A múlt század nyolcvanas éveiben különösen a két legerősebb család, a Malietoa- és a Tamasese-dinasztia állt szemben egymással. Az angolok Malietoát kezdték bujtogatni, míg a németek Tamasesét tüzeltek. A biztatásra Malietoa emberei fosztogatni kezdték a német telepeseket, mire „rendcsinálás” ürügyén a német hadihajók zsoldosai partra szálltak, és halomra lövöldözték az angolok csatlósait. A németek Tamasese számára teljhatalmat biztosítottak egész Upolun, Malietoát pedig száműzték.

Az angolok sem maradtak tétlenek: lőfegyvereket juttattak a harmadik család harcias főnöke, az ugyan-csak hatalomra vágyó Mata'afa kezébe, akinek sikerült is győzelmet aratnia Tamasese felett. Ekkor az angol-amerikai együttes visszacsempészte a szigetre a száműzött Malietoát, majd megtették őt a sziget királyává.

Tamasese megmaradt csapataival az Apiától délre fekvő hegyekbe vonult vissza. A németek elhatározták, hogy erőszakkal ismét fordítanak egyet a kockán – a saját javukra. A készülő beavatkozás tervét egy John Klein nevű, német származású amerikai újságíró megszimatolta, és riasztotta Mata'afát. Amikor a német tengerészek megkezdték a partraszállást, Mata'afa emberei tüzet nyitottak rájuk. A következmény: valóságos vérfürdő, sok halottal és sebesülttel.

Tamasese nemsokára meghalt, és a mataik 1890-ben Mata'afát választották meg Szamoa királyának. Azt remélték, hogy ez az erőskezű ember megszabadítja az országot az európai gyarmatosítóktól. Mata'afa azonban elvesztette a csatát Manono szigetén, s őt magát a Marshall-szigetekre száműzték.

Öt évvel később a szamoaiaknak sikerült kikényszeríteniük Mata'afa visszatérését. Az angoloknak azonban nem tetszett Mata'afa személye, és körmönfont módon a fiatal II. Tamasesét kiáltották ki Szamoa királyává. Újra kitört az öldöklő harc, mely a németek támogatta Mata'afa győzelmével végződött.

Most tehát az angol katonák szálltak partra, és „rendcsinálás” ürügyén elfoglalták Apiát. Mata'afa csapataival a hegyekbe vonult vissza, ahol a németektől újabb fegyver- és lőszerszállítmányokat kapott.

Az európaiak véres sakkjátszmája – szamoai figurákkal – talán a végső pusztulásig folytatódott volna, ha nem szól bele a természet haragja.

Az esemény az 1889. március 15-éről 16-ára virradó éjszakán történt. E nevezetes időpontban összesen hét hadihajó tartózkodott Apia kikötőjében. Az amerikaiak érdekeit a Trenton cirkáló, a Vandalia korvett és a Nipsic őrhajó védelmezte, az angolokét a Calliope cirkáló, míg a németek az Olga korvettet, valamint az Adler és az Eber ágyúnaszádöt küldték Szamoaába. A három hatalom ágyúi lövésre készen meredtek egymásra.

Az apiai kikötő egy fekvő lombikhoz hasonló alakú, alig fél kilométer átmérőjű sekély öbölben helyezkedik el. Három oldalról korallzátonyok szegélyezik, csak észak felé nyílik szűk kijárat az óceánra. A hét hadihajó ebben a szűk medencében horgonyzott le.

Március 15-én délelőtt a barométer higanyszála hirtelen zuhanni kezdett, ami trópusi vihar közeledtét jelezte. A kapitányoknak igen főhetett a fejük, hogy mitévők legyenek. A józan ész azt követelte, hogy azonnal szedjék fel a horgonyt, és hajózzanak ki a nyílt tengerre. Ott ugyan a hullámverés erősebb, de ügyes manőverezéssel átvészélhetik a vihart. A széllel szemben védtelen kikötőben viszont fennáll a veszély, hogy a hajók a korallszirtekre sodródnak. No de ki kezdje a kivonulást? Hiszen ha bármelyik fél elhagyja a kikötőt, nem biztos, hogy jön utána a másik, s így a bennmaradó Szamoa birtokosa lehet.

A huzavona közben a hurrikán teljes erővel rázúdult a kikötőre. A horgonykötelek elszakadtak, s hiába járatták teljes erővel a hajógépeket, a széllel nem tudtak dacolni. Hajnalra a hét hajó közül hat szétzúzva, tehetetlenül feküdt a korallszirteken vagy féloldalt dőlve az öböl vizében. Csak egyetlen hajó élte túl a vihart, az angol Calliope, mely végül is kifutott az óceánra.

Az apiai katonai temetőben fehér emlékmű őrzi a hurrikán miatt elpusztult tengerészek emlékét. Az

amerikaiaknak kilencvennyolc, a németeknek kilencvenhat emberük veszett a hullámokba.

A tragikus esemény híre eljutott Európába is, ahol a három gyarmatosító hatalom képviselői javában vitatkoztak. A tragédia siettette a megállapodást, amely Berlinben 1899 júniusában meg is született. A gyarmatosítók látszatra elismerték Szamoa függetlenségét és semlegességét Malietoa Laupepa királlyal az ország élén, ugyanakkor létrehozták az apiai „Városi Tanácsot” a három hatalom konzuljainak felügyelete alatt.

Szamoaában a helyzet azonban nem sokat változott. Upolu nagy része – különösen a belső hegyvidék – Mata’afa kezében maradt. Az angolok hadihajója, a hurrikánt átvészelő Calliope a partok előtt cirkált, és célzás nélkül lőtte a szigetet. Leégtek a szép szamoai falvak és a nemrégén épült templomok, sok német telepes háza és ültetvénye is elpusztult.

A szamoai események világszerte felháborodást keltettek. A három rivális hatalom ismét tárgyalóasztalhoz kényszerült, s 1899. december 2-án úgy határoztak, hogy megosztóznak a zsákmányon. Németország kapta Savai’i és Upolu szigeteket, az amerikaiak pedig Tutuilát és a Manua szigetcsoportot. Az angolok sem távoztak üres kézzel. Szamoáról való lemondásuk ellenében a németektől megkapták a keleti Salamon-szigeteket és az afrikai Togo egy részét.

Az angol és amerikai csapatok már távozásra készülődtek Upoluról, amikor parancsnokaik elhatározták, hogy utolsó csapást mérnek Mata’afa partizáncsapatára. Újjászervezték a szamoai királyi hadsereget, és elindították a dzsungelba.

Az ütközetre 1900. április 1-jén került sor. Mata’afa kiadta a parancsot embereinek: közel kell engedni az ellenséget, és jól célzott lövésekkel először az angol-amerikai tiszteket kell leteríteni. Így is történt. Az európai tisztek pusztulása láttán a királypárti szamoaiak megrettentek és visszavonultak.

Mata’afa katonái a diadal mámorában sorra levag-

dosták az európai tiszték fejét, és győzelmi jelként vitték magukkal. Mata'afa azonban jó katolikus volt, s mikor egy misszionárius felkereste őt, zokszó nélkül kiadta neki a zsákmányolt emberfejeket.

Az angolok dühükben még eszeveszettebben folytatták a sziget ágyúzását. Rom, pusztulás, nyomor – ez lett a vége az európaiak betolakodásának!

ÓCEÁNIA ELSŐ FÜGGETLEN ÁLLAMA

A Mulinu'u-félszigeten sétálva újabb emlékoszlop tűnt a szemembe. Rajta a német felirat azt közli, hogy 1900. augusztus 1-jén itt húzták fel az árbocra a német birodalom lobogóját. Ezen a napon a szigetcsoport Deutsch-samoa néven hivatalosan is német gyarmattá lett.

A német uralom alapos és szigorú volt. Először a királyokkal végeztek: Malietoát elszállították a Fidzsi-szigetekre, Mata'afát pedig őrizetbe vették. A sziget kormányzója az erőskezű Dr. Solf lett. A gyarmat urai durván elnyomták a nép minden érzelmi megnyilvánulását. Most már zavartalanul jöhettek a német telepesek. A szamoai parasztokat sok helyen elűzték földjeikről, hogy ültetvényeket létesítsenek rajtuk. A büszke szamoaiak azonban nem voltak hajlandók beállni bér munkásnak, ezért a németek négyezer kínait és ezer fekete bőrű melanéziait telepítettek be. Az erőszakos, de céltudatos szervezés, a modern termelési módszerek alkalmazása meghozta gyümölcsét: Szamoa trópusi gazdasága gyors fejlődésnek indult, persze a német telepesek hasznára. Az elnyomó erőszak ellen a szamoai hazafiak szervezkedni kezdtek, csírájában ekkor alakult meg az ország felszabadulásáért küzdő maumozgalom.

Az első világháború kitörése váratlanul érte a szamoai németeket. Egy angol csatahajó és öt romboló, két francia romboló, valamint két új-zélandi csapat-

szállító hajó jelent meg Apia előtt. A német helyőrség és a felfegyverzett telepések ellenállása kilátástalan volt, 1914. augusztus 29-én megadták magukat.

A szamoai dráma cselekménye nem sokat változott, csak a szereplők cserélődtek: a németek helyére az új-zélandiak léptek. A katonák újabb betegségeket hoztak, többek között az influenzát. A szamoai őslakosság egyharmada a járvány áldozata lett.

Nyugat-Szamoá 1920-ig Új-Zéland katonai igazgatása alatt állt, ekkor – mint volt német birtokot – népszövetségi mandátumterületté nyilvánították. A szigetek igazgatását továbbra is az új-zélandi adminisztrátorok látták el. Ők már többet tettek az oktatás, az egészségügy és a gazdaság fejlesztéséért, intézkedéseik azonban túl bürokratikusak voltak. Nem számoltak a szamoaiak érzéseivel, semmibe vették ősi szokásait. A törvényen kívül helyezett mau-mozgalom gyorsan erősödött, s 1930-ban már súlyos fegyveres összecsapásokra került sor.

Új-Zélandban 1935-ben a Munkáspárt jutott hatalomra, és ennek rugalmasabb politikája kifogta a szelket a szamoaiak vitorlájából. A szamoai főnökökkel megállapodást írtak alá, miszerint Új-Zéland fokozatosan önkormányzatot ad Szamoának.

A békés fejlődést a második világháború szakította meg. A japán terjeszkedés nem jutott el Szamoáig, önkéntes szamoaiak azonban részt vettek a harcokban. A háború befejeztével Nyugat-Szamoát ENSZ-gyámügyi területté nyilvánították, a gyámapa továbbra is Új-Zéland maradt. Az ENSZ égisze alatt 1961 májusában népszavazást rendeztek, amelyen nemcsak a mataik, hanem minden felnőtt korú szamoai véleményt nyilváníthatott. Az eredmény: a lakosság túlnyomó többsége a függetlenség mellett foglalt állást.

Ilyen történelmi előzmények után 1962. január 1-jén hivatalosan is megszületett a csendes-óceániai térség első független állama: Samoa i Sisifo – Nyugat-Szamoá.

Az ország címere a Dél Keresztjének öt csillagát ábrázolja, fölötte a hullámozó tengerből pálmafa emelkedik ki. A felirat: Fa'avae i le atua Samoa! (magyarul: Szamoát az isten alapította).

A PAPALAGI TUSITALA

A vailimai völgyben korán beköszönt a szürkület, a nyugati oldalon hirtelen felmagasodó Vaea-hegy veti rá árnyékát. Odafenn egy tisztáson még sokáig villóznak a fények, a sugarak egy szürke köemelvény falairól verődnek vissza.

A magas hegytetőn egy skót férfi alussza örök álmát. Az angol regényirodalom egyik kiváló képviselője, a szamoai nép őszinte barátja: Robert Louis Stevenson. A szamoaiak Tusitalának, a mesék atyjának nevezték el.

A lelki megnyugvást, betegségére gyógyírt kereső ember végigkóborolta a Csendes-óceán szigeteit. Így jutott el 1899 végén Upolura, mely annyira megtetszett neki, hogy elhatározta: véglegesen letelepszik rajta. Apiától öt kilométernyire délre megvásárolt egy őserdővel borított területet, s szamoai barátai segítségével itt építette fel házát.

A csodálatos természeti környezet, a szamoai emberek páratlan vendégszeretete új remekművek alkotására ihlette az író. Megtanulta a szamoai nyelvet, és a nép szórakoztatására vidám hangvétellű elbeszéléseket írt. Stevenson így a még ma is csak gyermekcipőben tipegő szamoai irodalom megalapítója lett.

Az író letelepedése arra a szomorú időszakra esett, amikor a három gyarmatosító hatalom még javában marakodott Szamoa birtoklásáért. Stevenson a szamoai nép oldalára állt, otthona mindig nyitva állt a szabadságukért küzdő hazafiak előtt. Az ő háza volt az a semleges hely, ahova a szemben álló felek gyakran elmentek egyezkedni. Stevenson szíve az erdők parti-

zánjaihoz húzott, s talán nem véletlen, hogy honfitársai hajójáról az ő házába is ágyúlövedékek csapódtak. Különösen a németek gyűlöltek. Megtiltották, hogy lőfegyvert tartson otthonában, de erre nem is volt szüksége. A szamoaiak maguk álltak őrseget háza körül, és életük árán is megvédelmezték volna.

Öt évvel Stevenson partraszállása után, 1894. december 3-án futótűzként terjedt el a hír:

– Meghalt Tusitala!

Feleségének segédkezett a vacsora készítésénél, amikor hirtelen rosszul lett. Leültették egy székre, ahonnan többé már nem kelt fel. Mindössze negyvennégy évet élt.

Kívánsága szerint a Vaea-hegy gerincén helyezték örök nyugalomra. Koporsóját a szamoaiak százai kísérték azon az úton, amelyet még maga épített önkéntes munkatársaival. A hegyig futó Ala o le Alofa, a „Szerető szívek útja” ma is megvan, a Stevenson ültette fák óriásokká nőtt sorai szegélyezik.

Stevenson felesége, Fanny, férje halála után Amerikába költözött, és eladta a vailimai házat. Az időközben megnagyobbított épület ma a szamoai államfő rezidenciája.

A hegytetőn sűrű trópusi dzsungel övezi a kis tisztást, ahova egyetlen kacskaringós ösvény vezet fel. A síremlék szürke, lapos cementépítmény, hosszanti oldalain egy-egy beépített réztáblával. Stevenson maga költötte sírversét olvashatjuk rajtuk szamoai és angol nyelven. Szabó Lőrinc fordításában magyarul így hangzik:

A csillagos, nagy ég alatt
halok meg, ott ásd síromat:
életem szép volt és szabad,
s akartam a halált.

Kövembe pedig vésd bele, vésd:
„Ide kérte-kapta a pihenést;
hazaküldte a tenger a tengerészt
és haza a domb a vadászt.”

MAGYAR LÁTOGATÓK SZAMOÁBAN

Felvetődik a kérdés: akadtak-e magyarok a Szamoaszigetek korai európai látogatói között? Nem lévén tengermelléki nép, a magyarság az óceánok megismerésében nem sok szerepet játszott. Kalandvágyó fiataljaink elvértve – matróznak vagy zsoldos katonának állva – eljuthattak a távoli tengerekre, de „felfedezői” rangra nem emelkedtek.

Jóval az óceániai „nagy felfedezések” után szervezték meg az Osztrák–Magyar Monarchia első óceániai és egyben föld körüli tudományos vállalkozását, a Novara-expedíciót. A bécsi tudományos akadémia javaslatára 1857-ben indították útra a kétezer tonnás Novara vitorlás fregattot, melyről az expedíció nevét kapta. Mivel hazánk akkor a legsúlyosabb Habsburg-elnyomás éveit szenvedte, a magyar kutatók az expedíció tudományos munkájából kiszorultak. Csupán a hajó első tisztje volt magyar: Gyulay Gaál Béla, valamint Kalmár Sándor és Semsey Gusztáv kadétok utaztak a hajón. Az 551 napig tartó út közben az új-zélandi Aucklandből a chilei Valparaisóba tartva átszelték a Csendes-óceán déli medencéjét, és több polinéziai szigeten kikötöttek. Az expedíció eredményei Bécsben, német nyelven jelentek meg.

Külön fejezetet képez az osztrák–magyar hadihajók megjelenése a Csendes-óceán térségében. A monarchia kimaradt a nagy farkasok marakodásából, amikor azok a gyarmatokon osztozkodtak. A nagyravágyó bécsi urak a múlt század vége felé megpróbálkoztak, hogy legalább a morzsákból összeszedjenek valamit. Sebtében létrehozták az osztrák–magyar hadiflottát,

és a hajók bejárták a világtengereket. Bár a személyzet főleg osztrákokból állott, akadt köztük magyar is.

Ilyen hajózó magyar volt Gáspár Ferenc, aki a századfordulón mint hajóorvos hét évig járta az óceánokat. Utazásai során az Alameda fedélzetén eljutott a Szamoa-szigetekre is. Kiváló megfigyelő és jótollú író volt. Utazási tapasztalatairól több nagy sikerű, vaskos könyvben számolt be.

A múlt század második felében a hazai főurak körében is „divattá” vált az utazás. Pénzes grófok, bárók kerekedtek fel, legtöbbször csak a feltűnés kedvéért, fitogtatásból. Ilyen „cél nélküli” utazásra szánta rá magát Festetics Rudolf. San Franciscóban vitorlás jachtot vásárolt, és 1893-ban vágott neki a Csendes-óceánnak. Nyolc év leforgása alatt Tolnára keresztelt hajójával becsavarogta Óceánia tekintélyes részét. Kalandos utazásáról a magyar közönség az „Emberევők között” című könyvéből értesült, melyet az eredeti francia kiadásból Sárosi Bella fordított magyarra.

Festetics jachtjával a Társaság-szigetek (Tahiti) felől jövet 1894. július 1-jén pillantotta meg Szamoa keleti szigeteinek egyikét, Manuát. Itt partra szállt, és meglátogatta a sziget csinos fiatal királynőjét. Azután Tutuila érintésével Upolu szigetéhez vitorlázott, és Apia kikötőjében horgonyzott le.

„Ama három hónap alatt, melyet Apián töltöttünk, csaknem állandóan Stevenson vendégei voltunk” – írja könyvében Festetics, majd így folytatja: „... Remek polo-pártikat . . . rendeztünk. Ez jó módja volt a környék megismerésének. Stevenson volt a kirándulások rendezője, és mindig meg tudta találni a sziget valamelyik szép pontját, ahol a hölgyek minket jó uzsonnával vártak.”

Nos, a magyar gróf úr a maga módján igen jól szórakozhatott a szerencsétlen országban, amelynek népe azokban az években élethalálharcát vívta fennmaradásáért. Az események alakulásában majdhogynem Festetics is közrejátszott. A könyvében közöltek szerint

Stevenson ugyanis bizalmasan megkérte őt, hogy hajózzon a Marshall-szigetekre, szabadítsa ki a száműzött Mata'afát, és hozza vissza titokban Apiába.

A tervezett vállalkozás elmaradt, mert Festetics elutazása előestéjén halt meg váratlanul Stevenson. A Festetics-féle elbeszélésnek azonban itt van egy kis szépséghibája, ő ugyanis szeptember 12-én hagyta el Apiát, Stevenson viszont december 3-án halt meg.

Bár Festetics Rudolf szemléletes leírást ad a sziget-csoportról és népeinek tragikus helyzetéről, nagy kár, hogy nem vitt magával a hajóján egy-két magyar természettudóst, mert akkor ez a vállalkozás nemcsak a kalandkedvelő olvasók, hanem a tudomány számára is nyújtott volna valamit.

Óceánia másik magyar vándora, Vojnich Oszkár maradandóbb értékű utazásokat végzett. Azon kevesek sorába tartozott, akiknek tudásszomja kedvező anyagi helyzettel párosult. Éveken át tartó óceániai utazgatásai során 1907-ben megfordult a Szamoa-szigeteken is.

Vojnich látogatása idején a német gyarmatosítók már jól befészkeltek magukat Szamoában. Hazánkfia hosszabb időt töltött a szigeteken, félezer szó erejéig elsajátította a szamoaiak nyelvét, sőt egy időre „tisztelőbeli főnöknek” is megválasztották Manono szigetén. Vojnich útleírásaiban hű képet fest a szamoai társadalom helyzetéről és a népi szokásokról, a tudomány számára azonban sokkal értékesebbek a vulkanikus jelenségekkel kapcsolatos megfigyelései. Ezekre még visszatérünk.

Századunk második felében, amikor a közlekedés rohamos fejlődése következtében a világ egyre jobban összezsugorodik számunkra, honfitársaink is könnyebben eljuthatnak ebbe a távoli országba. Legtöbbjük csak „futó vendég” átutazóban Ausztráliából Amerikába vagy viszont. Tudósaink közül Balogh János akadémikus látogatta meg Szamoát 1969. évi óceá-

niai expedíciója során, és a Vaea-hegy oldalában ro-
vartani gyűjtést végzett.

Bár hazánkfiait a világ csaknem minden részében megtalálhatjuk, legjobb tudomásom szerint Nyugat-Szamoá 1350 európai lakója között egyetlen magyar származású sincs.

INTERJÚ A BETEGÁGYNÁL

Amikor a városból visszatértem, Simeti örömmel tudatta, hogy apja jobban érzi magát.

– Már többször érdeklődött utánad – mondta Sime-
ti. – Szeretne veled beszélni.

Bevezettek a szobájába. Moala az ágyban feküdt, arca megviseltnek látszott. Tisztelettudóan leültem az ágy előtti gyékényre. Kérdésére beszámoltam, hogy mi mindent tapasztaltam Lalomaugában. Arról persze bölcsen hallgattam, amit Tusione mondott a matai-
uralom fonákságairól és az elkerülhetetlen változások-
ról: nem lett volna szerencsés dolog ilyesmikkel izgat-
ni most a beteget.

Egy téma tisztázatlan maradt az addigi beszélgeté-
sek során. Éspedig: hogyan kapcsolódik össze a matai-
ik mozaikszerű helyi hatalma az államvezetéssel? Any-
nyit már tudtam, hogy Nyugat-Szamoában is létezik
parlament, ahol a törvényeket hozzák, s vannak mi-
nisztériumok, melyek a végrehajtásról gondoskodnak.

Elővigyázatosan megkérdeztem házigazdám, za-
varhatom-e most effajta gondjaimmal. Mosolyogva in-
tett igent, s a feltett kérdésemre lassan, megfontoltan
magyarázni kezdett:

– Nyugat-Szamoában a parlamenti képviselőket mi,
mataik választjuk. Az ország – történelmi hagyomá-
nyok alapján – negyvenöt körzetre oszlik, s a mataik
körzetenként egy-egy képviselőt küldenek az ország-
gyűlésbe.

– Hány matai lehet Nyugat-Szamoában?

– Körülbelül hétezer . . .

A helyzet most már világos. Nincs általános választójog, a felnőtt lakosságból csak a matai címet viselők szólhatnak bele az ország ügyeibe. De élnek itt európai származású állampolgárok is . . .

– Az európaiak, a kínaiak és más nemzetiségű samoai állampolgárok két képviselőt küldhetnek a parlamentbe – folytatta Moala. – Ezeket a küldötteket természetesen a külföldi szokásoknak megfelelően a huszonegy éven felüli állampolgárok választják meg.

– Vannak-e pártok? – kérdeztem.

– Formailag vannak, mint például az Ültetvényesek Pártja vagy a Haladó Polgárok Ligája, de a politikai életbe alig van beleszólásuk.

– Hogyan lehet egy mataiból országgyűlési képviselő? – faggattam tovább gazdámat, aki most már egészen felvillanyozódott, és nevetve válaszolt:

– Úgy, hogy megválasztják!

– S az hogyan történik?

– Bármelyik matai megpályázhatja körzetében a képviselőiséget, ha előre befizeti a negyven talát. Van olyan körzet, ahol csak egy, de előfordul, hogy nyolctíz jelölt is akad. A mataik gyűlése dönt arról, hogy ki legyen közülük a képviselő.

– És hogy lehet valakiből miniszter?

– Alkotmányunk szerint a miniszterelnököt és annak javaslatára a nyolc minisztert az államfő nevezi ki.

– Most már csak az államfő marad hátra . . .

– A jelenlegi államfő, őfelsége II. Malietoa Tanumafili ősi királyi család sarja, vagyis fautua. Az ő megbízatása élete végéig szól. Halála után az új államfőt az országgyűlés választja majd meg ötévi időtartamra.

Végezetül megkérdeztem Moalát, hogy ő nem pályázik-e a parlamenti képviselőiségre. Mosolyogva felelt:

– Az egyik apiai választási körzetnek vagyok a szervezője, így nem pályázhatom.

Amit tudni akartam, azt megtudtam. Ideje, hogy el-

búcsúzzam, és pihenni hagyjam beteg gazdámat. A közeli napok terveit azonban nem hallgathattam el előtte.

– Szeretnék megismerkedni a másik nagy szigettel is – mondtam. – Holnap reggel áthajózok Savai'ira.

A ház asszonyai három kenyérgyümölcsöt, tárót és sült halat csomagoltak útravalóul.

Savai'i, a tűzhányók földje

Upolu és Savai'i édestestvérek a déli Csendes-óceán sok-sok vulkanikus szigete között. Valószínűleg Upolu látta meg előbb a napvilágot, mégis Savai'i lett az erősebb: termete másfélszer akkora, mint testvéréé. Upolun már az öregedés jelei mutatkoznak, egyre jobban összeroskad, míg Savai'i tovább terebélyesedik. Belsejében irtózatos erők duzzadoznak, melyek időnként szétvetik a kemény kérget.

Századunk elején két hatalmas vulkáni kitörés rázkódtatta meg Savai'i földjét. Az első, 1902-ben, viszonylag rövid életű volt, míg a következő 1905-től kisebb-nagyobb megszakításokkal 1911-ig elhúzódott. A sziget közepéből két hatalmas lávafolyam zúdult az északi lejtőkre, felégette az őserdőket, elpusztította az ültetvényeket, falvakat és utakat. Az izzó láva tüzét végül is a tenger vize oltotta ki.

SZAMOÁBAN NEM LEHET ELVESZNI

Vojnich látogatása idején még csónakok közlekedtek Upolu és Savai'i között, manapság már választani lehet a repülőgép és a komphajó közt. Az égi utazást a Polinéziai Légitársaság szervezi, az egymotoros könnyű gépek óránként térülnek-fordulnak. A tömegek szállítása azonban a tenger hátán zajlik, több kisebb

motoroshajó bonyolítja le a forgalmat a közel eső partok kikötői: az upolui Mulifanua és a túloldali Salelologa között. A távolság vízi úton mindössze húsz kilométer.

A szamoai vendégszeretetre mi sem jellemzőbb, mint az, hogy már a komphajó utasai közül többen meghívtak otthonukba. Különösen egy fiatal rendőr csábítgatott, de az ő faluja Savai'i keleti partján fekszik, ahol nem szándékoztam tartósabban lehorgonyozni. Odaát a kikötőhelyen rozoga autóbuszok várakoztak, rendőr barátom megmutatta, hogy melyikkel juthatok el legtávolabbra.

Savai'i keleti vidéke nagyon hasonlít az upolui partokéhoz. Több kilométer szélességben terpeszkednek a pálmaligetek, közvetlenül a tenger mellékén pedig szinte egymásba épült vagy két tucat falu. Magas, nyitott házak bújnak meg a pálmák alatt, s minden falu közepén egy-egy díszes fehér kőtemplom magasodik. A sok virág, a tisztaság és rend már nem is feltűnő: ez a természetes Szamoában.

Megváltozik a kép, amint letérünk a part menti útról, és egy építés alatt álló belső országúton haladunk észak felé. A Savai'i sziget Nyugat-Szamoá gazdasági tartaléka, itt még tekintélyes nagyságú területeket lehet elhódítani az őserdőktől a mezőgazdasági termelés számára. A támadás rohamcsapatai az útépítők, s amikor ők már éket vertek a járhatatlan bozótba, jöhetnek a bátor telepések, akik tovább szélesítik a hasadékokat: felégetik az utat szegélyező erdőket, és a földeket művelésbe fogják.

Utunk keresztezi azt a lávafolyamot, amely a Matavanu-kráter legutóbbi kitörésekor keletkezett. A fona-tosan megszilárdult lávamező felszínén már gyökeret vert a gaz, sőt az igénytelenebb cserjék is lábra kaptak. Távolabb a hajdan tüzet okádó kráter most csendes, csak hasadékaiból szivárog a kénes gáz.

Vojnich Oszkárnak annak idején több szerencséje volt: ő még láthatta a természet nem mindennapi tüzes

színjátékát. Honfitársunk expedíciót szervezett a még javában dühöngő kráterhez. Egy darabig lóháton mentek, majd a felperzselt erdőkön át gyalogszerrel kapaszkodtak fel a kráter peremére. Letekintve a mélybe, forró levegő csapott az arcukba. A látványról Vojnich így számolt be a Földrajzi Közlemények 1907. decemberi számában.

„A kráter fenekét vörös izzó lávató fedi. A rendkívül olvadt láva olyan folyékony anyagként mutatkozik, mint forró vízfelület piros bengáli fényben. Az izzó tó száz és száz helyen forr, bugyog, sistereg. A lávató hosszanti középvonalán látszik a legnagyobb tevékenység; innen minden irányban izzó hullámok törnek az oldalfalakra. Az olvadt anyag gyors folyásnak indul, a sziklák közé szorult patak módjára, mintha sellőkön rohanna alá, felvágódó hullámokat ver s végül az egész folyás egy forgóban vesz el.”

A sivár lávatakarót elhagyva az északi parton ismét virágzó települések ölelkeznek egymásba. Utasaink megfogyatkoznak, a következő lávamező unalmas döcögtetését már csak néhányan élvezik végig. Az Asau-öbölnél ők is búcsút vesznek, csupán egy bájos kislány marad még a kocsin, akinek a sofőr csapja a szelet.

Közben a kocsi robog tovább nyugatnak, vajh ki tudja, hova? Pálmafás öblöket kerülgetünk, kisebb falvakon vágtaunk át. Előbb-utóbb majd csak megálunk – gondolom.

A kislány pajkosan hátba veri a vezetőt, majd melém telepszik. Elragadóan csinos teremtés! Nem lehet több tizenhat évesnél.

– Hova utazik, uram? – kérdezi.

– Csak úgy ismerkedem a szigettel – térek ki az egyenes válasz elől.

– A következő kanyarnál leszállok – szól ismét a lány. – Jöjjön velem!

Mire felocsúdtam, már a földön jártam. Szótlanul követtem a pálmafák közt megbúvó házak felé . . .

– Mami, vendéget hoztam! – csicseregte a lány, amint felkapaszkodtunk az egyik nyitott ház alapzatára.

Savai'i e távol eső északnyugati csücskébe ritkán vetődnek el turisták, a ház népe ennek ellenére nem mutatott különösebb meglepődést. Kölcsönös „talofa” üdvözlések után én is helyet foglaltam a háziak között. Eleget tettem bemutatkozási kötelezettségemnek, és mindjárt a kislányt is megkértem, írja be nevét és címét a jegyzetfüzetembe. Ebből megtudtam, hogy Akenese Stowersnek hívják, és a lanoi középiskola tanulója. Az angol Stowers név kissé idegennek tűnt ebben a környezetben, de nem tartottam ildomosnak eredete firtatását.

A szamoaiak népszerű italával, meleg kokoával kínáltak meg. A Szamoa-szigeteken sok kakaót termelnek, a kopra és a banán mellett az ország egyik fő kiviteli terménye. A szamoai kakaóital azonban egészen más, mint amit mi ismerünk. Nem pörkölik meg a kakaóbabot, hanem csak megszáritják és összezúzzák, majd megfőzik. A levesszerű sűrű kokoának émelyítő íze van, de ami a fő: igen tápláló.

A falu közepe felől élénk zsivajgás hallatszott. Kihörpintettük a maradék kokoát, és kimentünk mi is a malaéra. A füves térségen félmeztelen férfiak krikettet játszottak. Az új-zélandiak honosították meg ezt a sportot, s a kosárlabdajáték mellett a szamoaiak legkedvesebb időtöltése lett.

– A protestánsok játszanak a katolikusokkal – tájékoztatott az egyik néző.

A mérkőzést a protestánsok nyerték meg, és a győztes játékosokat vállukra emelve hordozták körbe. Az ünneplés végén a tér egyik szélén a katolikusok, a másik felén a protestánsok gyülekeztek. A népes csoportosulásból ítélve a falu apraja-nagyja mind itt lehetett. Törökülésben helyezkedtek el a fűvön, előttük pedig botjára támaszkodva állt a szónok.

A vesztes katolikusoké volt a kihívás joga. Szónokuk ezt kiabálta át a túlsó térfélre:

– Ó, ti krikett-győztes protestánsok! Van-e nektek olyan bátor férfiútok, aki szembe mer szállni a mi leg-erősebb emberünkkel?!

Persze hogy akadt! Pár perc múlva már a térség közepén küszködött egymással a két beolajozott izomtömeg. Hangorkán kísérte viadalukat, mely végül is a katolikus versenyző győzelmével végződött. Most tehát a protestánsok következtek. Szónokuk kötélhúzásra hívta az ellenfelet. Azután különféle ügyességi számok következtek. Amikor ebből is kifogytak, a katolikusok azt javasolták, hogy a legjobb táncosok mérjék össze tudásukat. Pazar ülőtáncokat mutattak be mindkét oldalon: igen sajnáltam, hogy nem örökíthettem meg filmen.

A szónokok közben maguk is párviadalt vívtak, melyikük tud nevettetőbb rigmusokat rögtönözni. A maelae zúgott a nép hahotázásától.

Hangszeres vetélkedő következett, majd pedig énekszámok. A két szónok karmesterré lépett elő, furkósbotjukkal vezényelték kórusuk éneklését. Az emberi hangok orgiája ekkor érte el a legmagasabb fokot.

Ilyenek hát ezek a szamoaiak! Nem győzöm csodálni vidámságukat, pajkos elevenségüket. Ők a természet romlatlan gyermekei.

S minő fura helyzet: az európai missziósok jóvoltából mint „katolikusok” és mint „protestánsok” vetélkednek egymással! De mennyire más ez a küzdelem, mint ami a két vallás európai hívei között Észak-Írországban zajlik! (Igaz, ott a háttérben súlyos gazdasági ellentétek húzódnak meg.)

Közben teljesen besötétedett, csak a hold sápadt fénye világított. Akenese rövid időre eltűnt mellőlem, majd törülközőkkel a kezében tért vissza.

– Dénes, jöjjön fürödni – vonszolt magával.

Legömbölyített fekete lávarögökön ereszkedtünk le a tengerpartra. Kisebb-nagyobb medencék sorakoznak

itt egymás mellett, a lávatakaró alól előtörő édesvizet fogják fel bennük. Nappal főleg a gyerekek lubickolnak a hűs vízben, este pedig a felnőttek zarándokolnak ide, hogy leöblítsék magukról a napi izzadságot.

A lenge blúzocskák, a könnyű lavalavák sorra a kövekre hullanak. A holdfény pillanatokra megtörik a csillogó bőrön, kirajzolódnak az emberi test művészi formái... Azután fröccsen a víz, és vidám kacagás száll belőle...

ATALAVA ÉS A MOHASZÜRET

A romantikára hajló emberek lelki szemei előtt úgy villan fel a polinéziai szigetek világa, mint valami földre pottyant mennyei édenkert. Fokozzák a képzelet csapongását a fűszoknyás, félmeztelen lányokat ábrázoló színes idegenforgalmi plakátok, a turistairodák intim élményeket kínáló utazásai. A szigetvilág valóban nem tud mást nyújtani, mint a trópusi természet szépségét és lakóinak odaadó kedvességét. Itt nincsenek monumentális történelmi emlékek, művészeti gyűjtemények, amelyek vonzanák az idegeneket. Az egyedüli élmény: a természet és benne az ember!

A vallásos beállítottságú nyugati írók a korlátlan szabad szerelem vádjával illetik a polinézeket. Az erkölcsi ítéletnek azonban szűk társadalmi korlátai vannak. A természet ölen élő népek gondolkodásában a férfi és a nő kapcsolatának megítélése egészen más, mint mondjuk, az egyházak merev dogmáin nevelkedett embereknél. Ami az egyiknél természetes, az a másiknak megbotránkoztató és erkölcstelen.

A trópusi népek életéből hiányoznak a gólyamesék. A családi hajlék alig néhány négyzetméternyi lélettér, ahol eleve nem lehetnek emberi titkok. A gyerekek látják vajúdó anyjukat, s mire maguk is éretté válnak, már mindent tudnak az élet „rejtelseiről”. Nekik a legtermészetesebb mindaz, aminek hallatán egy „jól

nevelt” nyugati hajadonnak nem oly régen még illet elpirulnia.

Akenese édesanyja kitűnő reggelit készített. Étkezés után így szóltam a lányhoz:

– Akenese, szeretnék mohát gyűjteni az erdőben. Nincs kedve segíteni?

– Örömmel – lelkendezett a leányzó –, de mire jó a moha?

Elmagyaráztam, hogy a mohát – a limulimut – egy múzeumnak gyűjtöm és tartósítom. Akenesét úgy elragadta a segítő szándék, hogy a szomszédok leányait is mozgósította, és csapatosan indultunk a vadonba.

Akenese közben elpletykálta társnőinek, hogy nem egyedül töltöttem az éjszakát. Atalava volt a hálótársam.

A ház asszonya este gondosan körülkerítette fekhelyemet szúnyoghálóval. Az idén rengeteg a szúnyog – mondta. Nem veszélyesek, mivel a környéken nincs maláriás beteg, de pusztá csípésük is kellemetlen. Ők már megszokták, de egy papalagit óvni kell . . .

A szúnyogoktól mentve voltam, de idő múltán a gyékényemen motoszkálást észleltem. Fordultam egyet, mire a zaj abbamaradt.

Reggel, amikor az asszony elbontotta fekhelyemet, hirtelen felsikoltott:

– Atalava! Atalava!

Odaugrottam. Biz az nem más volt, mint egy döglött skorpió. Körülbelül három centi hosszú és szürkésfehér színű. Ez motoszkált az éjszaka alattam, de ráfizetett, mert egy fordulásnál agyonnyomtam. Nagy szerencsém volt, hogy nem tudta belém döfni a fullánkját. Házigazdám szerint az atalava mérge nem halálos, de lassan gyógyuló, fájdalmas daganat keletkezik a seb körül.

Keskeny ösvényt követve felkapaszkodtunk egy magaslatra, ahonnan kiirtották az erdőt. Hatalmas aoa-fa alatt telepedtünk le. Egyetlen ilyen faóriás valóságos erdőt alkot, mert a szétterebélyesedő, lecsüngő ágaiból

támasztógyökerek fejlődnek ki, s idővel ezek is törzssé vastagodnak. Az aoa vagy banyán a fügefák (Ficus) nemzetségének tagja, s India felől jutott el Óceánia szigeteire.

Mielőtt leültem volna a kövekre, gondosan körülnéztem, nehogy újra atalava vagy éppenséggel kígyó kerüljön alá.

– Mérgeskígyók nincsenek nálunk – nyugtatott meg Akenese.

– Milyen nagyobb állatok élnek itt az erdőkben? – kérdeztem.

– Csak vaddisznó akad néha a csapdába. Más nincs.

Szamoá és általában Óceánia szigetvilága magasabb rendű állatfajokban viszonylag szegény. Ez nem véletlen, mivel ezek a szigetek az óceán habjaiból emelkedtek ki, legyenek vulkanikus eredetűek vagy felemelt korallzátonyok. Minden ott található növény- vagy állatfaj bevándorlás útján került a felszínükre. A szárazföldi emlősállatok a széles óceánon át nem juthattak el ide, csupán azok, amelyek repülni tudtak, mint a denevérek és a repülőkutya-félék. Az Akenese által említett vaddisznók ősei nem természetes úton kerültek a Szamoá-szigetekre, hanem réges-régen az emberek hozták magukkal őket, s tőlük elszabadulván, az erdőkben elszaporodtak. Ugyancsak az embereknek köszönhetik új hazájukat a különféle rágcslók is, a sok patkány és egér, melyeknek elődei a csónakok vagy újabban a hajók mélyén megbújva érkeztek ide.

Jóval gazdagabb Szamoá madárvilága, hiszen a madarak elterjedésének a tengerek és a távolságok nem szabnak határt. Sok faj képviseli az alacsonyabb rendű állatokat, például a rovarok a tenger felszínén sodródó fadarabokon vagy a madarak tollai között potyautasként könnyen partot érhetnek.

Hasonló a helyzet a növényzettel is. A hurrikánok a felkapott magvakat igen nagy távolságokra képesek elszállítani. A tenger hátán sodródó kókuszdió és a pandanusz gyümölcse is viszonylag hosszú ideig megőrzi

csírákéességét, és partra vetve kihajt. Polinézia nagy részén – főleg a Szamoától keletre fekvő szigeteken – a kókuszpalmát a letelepedett hajós népek terjesztették el. Ugyancsak ők hozták be a legfőbb élelmi növényeket: a tárót, a jamot, a kenyérfát, a papaját, a banánt stb. Az európaiak honosították meg az Amerikából származó édesburgonyát, a dohányt, azonkívül sokféle zöldséget és ipari növényt.

Az aoa-fás dombtetőről remek kilátás nyílt a környező dzsungelvilágra. A madarak távlatából olyanak tűnt a trópusi őserdő, mint egy bodros subaszőnyeg. Nemcsak a domborzat teszi ilyen változatossá, hanem a különböző fafajok emeletes elrendeződése is. Némelyek gomba módra kiemelkednek, mások félmagasságban szerényen meghúzódnak.

Éppen a párába vesző palmafás partokra terelődött a tekintetem, amikor Akenese váratlanul felkiáltott, és a távolba mutatott:

– Nézze csak, a fák mögül idelátszik a Potlatch!

A jelzett irányban – nem messze a tengerparttól – aombok közül rozsdásodó bádogtetők kandikáltak elő.

– Mi az a Potlatch? – kérdeztem.

– Fűrészüzem. Nemrégén építették. Ott dolgozik az apám meg két bátyám.

Folytattuk tovább a mohaszüretet. Fél óra alatt a szorgos leánykezek egy zsákra valót gyűjtöttek össze. Legalább húsz különféle fajt figyeltem meg köztük. Most már csak az a gond, hogy miképpen szárítom meg ezt a bő termést. Legjobb lesz, ha mielőbb visszatérek Vailimába, ott a Moala család házában bőségesen van hely a gyűjtemény kitergetésére.

AZ ELAGGOTT KÓKUSZÜLTETVÉNYEK

Váltott járművekkel tértem vissza Apiába. Bármily prózai is, nem lenne teljes a szamoai beszámolóm, ha

nem adnék feleletet arra a kérdésre: miből él, hogyan gazdálkodik ez a kis ország? Az egyének még csak meg tudnak élni a kenyérfák gyümölcséből, de az állam miből tartja fenn az iskolákat, a kórházat, a hivatalokat és a többit?

A válaszáért felkerestem a Gazdaságfejlesztési Minisztériumot. Vezetője soron kívül fogadott, és nyíltan elém tárta országa gazdasági gondjait.

Meglepetéssel értesültem arról, hogy a feudális megkötöttségekkel terhelt Nyugat-Szamoában modern tervgazdálkodás folyik.

– Az első ötéves tervünket nem tudtuk mindenben teljesíteni – mondta a miniszter –, mert az 1966. évi tájfun súlyos pusztításokat okozott, különösen az ültetvényeken. A mostani tervünk megvalósítása viszont jól halad. Nyugat-Szamoá mezőgazdasági ország, ásványkincsekkel nem rendelkezik, így a fő cél továbbra is a mezőgazdaság fejlesztése. Az aigák termelési módszerei nagyon elavultak, emiatt a terméseredmények igen gyengék. A kókuszültetvények – melyekből a legtöbb bevétel származik – elöregedtek, a pálmák jó részét még a német telepések ültették. Ezek felújítása most a legsürgősebb feladat, de felfrissítést igényelnek a kakaóültetvények is. Mivel a lakosság száma rendkívül gyorsan nő, ki kell terjeszteni a művelt területek határait. Jelenleg a szigetek felszínének nyolcvan százalékát erdőség fedi, ennek rovására lehetne növelni az ültetvényes gazdálkodást, főleg Savai'i szigetén.

– Hogy halad az ipar fejlesztése? – kérdeztem.

– Szamoában az ipari termelés csak a legfontosabb közszükségleti cikkekre szorítkozik. Kisebb magánüzemekben egyebek között kenyeret, kétszersültet, üdítőitalt, szappant, bútort állítanak elő. Az első nagyobb, több száz munkást foglalkoztató ipari üzem 1970-ben Asauban épült.

– A Potlatch . . .

– Igen, a Potlatch Samoa nevű fakitermelő és -feldolgozó üzem. Amerikai tőkések létesítették, és a ter-

melés zöme – főleg rönkfa – kivitelre kerül. Upolu szigetén egy kisebb vízerőmű megépítését tervezzük.

Megköszöntem a tájékoztatást, majd George Walkerral folytattam a beszélgetést, aki többedmagával az ENSZ megbízásából szakértőként segédkezett Nyugat-Szamoa gazdasági és pénzügyeinek vitelében. Tőle megtudtam, hogy értékben a kiviteli forgalom nyolcvan százalékát a kopra, a banán és a kakaó teszi ki, a behozatal legsúlyosabb tétele az élelmiszer: hús, hal, cukor és gabona, no meg a szeszes italok, azután a gépek, közlekedési eszközök, üzemanyagok és textíliák. Külkereskedelmüknek majdnem a fele Új-Zélanddal bonyolódik le.

A költségvetés bevételeinek legfőbb forrását a behozatali vámok képezik, ebből fedezik az állami kiadások zömét. A pénzügyi mérleg egyensúlyát Új-Zéland kölcsönei és segélyei biztosítják. A kormány ugyanis – nem sokkal a függetlenség kinyilatkoztatása után – barátsági szerződést kötött Új-Zélanddal. A gazdag déli szomszéd vállalta, hogy képviseli Nyugat-Szamoa érdekeit is az Óceánián kívül fekvő államokban. E feladatok ellátására Apiában nagykövetségi jelleggel új-zélandi főbiztosságot állítottak fel.

TOFA SOIFUA!

Vacsora után búcsúzásra gyűltünk össze a vailimai házban. Vége a szép szamoai idillnek, holnap reggel utazom tovább. Új tájakra, ismeretlen emberek közé.

Moala gazdám egészsége sokat javult Savai'i-szigeti távollétem alatt, de arcáról a fáradtság jelei még nem tűntek el teljesen.

A vendégbúcsúztatás éppoly ünnepi esemény, mint a fogadtatás. Az előkészületek szerint ezúttal a kavaszerartás sem marad el. A bájos Lusía már a helyiség közepén a keverőtál, a tanoa mellett üldögélt. Egybe-

sereglett a népes ház minden tagja, felnőttek és gyerekek egyaránt.

Moala ünnepi szónoklatba kezdett. Felém fordulva beszélt, de szamoai nyelven, így ékes szavaiból vajmi keveset értettem. Bosszantott a dolog, azonban rövidesen kiderült, hogy ez csak „protokolláris” formáság. A vezető politikusok is rendszerint anyanyelvükön mondják el az üdvözlő beszédet, s a tolmácsok kötelessége a fordítás. Így történt ez Moaláéknál is, egy-egy szövegrész után Moala idősebb testvére vette át a szót, és angolul közvetítette a főnök színes gondolatait.

Amikor rám került a válaszadás sora, hirtelen arra gondoltam, hogy a protokoll nekem is biztosítja az anyanyelv használatát. Csak az a hiba, hogy nincs tolmácsom. A hatás kedvéért néhány mondatot azért magyarul mondtam el, majd angolul köszöntem meg a sok-sok kedvességet, az önzetlen segítséget. Mondókámat szamoai kifejezésekkel zártam:

– Manaia te le Samoa! (Szamoa nagyon szép!) Ou te toe sau! (Még visszatérek!) Fa’afetai! (Köszönöm!)

A zsongásból, a nevetgélésből ítélve szamoai szavaimnak nagy sikere volt. Közben Moala felugrott helyéről, és eltűnt a szobája ajtaján. Amikor visszajött, színes ruhafélét hozott magával, és kitergette eléem a gyékényre.

– Ünnepi alkalmakkor ezt szoktam hordani – mondta. – Ez a mataik ősi viselete, a siapo. Olyasmi, mint a lavalava, de ez faháncsból készül. Magának adom emlékebe.

Megköszöntem az ajándékot, amely az öröm mellett gondot is okozott. Nekem is kell adnom valamit cserébe, de ugyan mit. Én is elrohantam, és percekig kutattam hátizsákomban, míg végül is – jobb híján – törkésemmel kerültem a kezembe. Moalát igen boldoggá tettem vele, s már intett is Lusiának: készítse a kávé! Ezúttal Moala rúgta fel az ősi szabályt, miszerint a jogta-

lan tautua – mint én is – nem ihat kávát egy fedél alatt a mataival.

A föld forog, a világ változik, és a kenyérfák alatt is új szelek kezdenek fújdogálni.

– Tofa soifua! – hangzott mindenfelől az útra való jókívánság.

– Tofa! Tofa! – viszonoztam.

Amerikai Szamoában

Koromsötét éjszaka volt még, amikor erős zörejre ébredtem. Egy kis teherhajó fedélzetén szundítottam, s a leszaladó horgonylánc csattogása riasztott fel. Az órámra pillantottam: hármát mutatott a világító kis-mutató.

Körös-körül minden irányból távoli villanyfények csillogtak a tengeröböl vizében. A néma csendet csak az egyik partról bontotta meg a motorok zúgása, nyilván az áramfejlesztő üzem gépei dolgoznak.

Új környezetbe csöppentem: Kelet-Szamoába vagy pontosabban Amerikai Szamoába. Felcsigázott a kíváncsiság: milyen az élet a Szamoa-szigeteknek ezen a fertályán – egy gazdag óriás árnyékában?

KIKÖTŐ A KRÁTERBAN: PAGO PAGO

A partraszálláshoz meg kellett várnunk a reggelt, mert a kikötői alkalmazottak csak nyolc órakor látnak munkához.

Ringó páholyomból végiggyönyörködtem a nappal újjászületését a színes pirkadástól a fények tobzódásáig. A víz fölött a pálmakoronák magasságában még sokáig tejfehér paplanocskák úszkáltak, de rojtos szélük mögül előbomladoztak a komor, sötét sziklafalak. Olyannak tűnt, mintha nem is tengeröbölben, hanem

valamelyik alpesi tó ölén ringatóznánk. A vízmedencét minden oldalról magas hegykoszorú övezi, s igencsak találgatnom kellett, miként is férköztünk be a sziklák közé.

Az öböl valójában egy hosszúkás óriáskráter, amelyet dél felől a passzátszelek hullámverése lékelt meg. A sós tengervízzel kitöltött medencében megszületett a Csendes-óceán egyik legvédelettebb és leglátványosabb kikötőhelye: a Pago Pago-öböl (szamoai kiejtés: pangopango).

Az öböl keleti partján gigantikus őrtoronyként magasodik az égbe egy fekete sziklás, meredek csúcs.

– Az a Pioa-hegy – magyarázta egyik helybeli útitársam. – Leginkább csak Rainmakernek, azaz „esőcsinálónak” nevezzük. Tanácsos szemmel tartani, mert az óceán felől érkező záporfelhők annak a szikláin buknak át. Tíz perccel később már a városban is zuhog az eső. Mivel most éppen a nedves évszakban vagyunk, ez a jelenet naponta négyszer-ötször is megismétlődik.

A Pago Pago-öblöt teljesen körülveszik a települések. Nem sok hely van itt az építkezésre, hiszen az ötszáz-hatszáz méteres lávafalak szinte a tenger vizéből emelkednek ki. Pálmafás házacsókák fogódzkodnak össze a keskeny parton, s egyhangúságukat csak a közbeékelt fehér templomtornyok szakítják meg. Csupán az északi parton emelkednek nagyobb, füstölgő bádógépítmények. Ezek halfeldolgozó üzemek, legalábbis erről árulkodik a közelükben ácsorgó sok kisebb-nagyobb halászbárka.

Végre elérkezett a nyolc óra, és hajónkkal a parthoz állhattunk. Amerikai Szamoa azon kevés kivételek közé tartozik, ahol a beutazóktól – jöjjön Nyugatról vagy Keletről – nem kérnek vízumot. Csupán egy okmányt kell felmutatni: a sziget majdani elhagyásához szükséges repülőjegyet. Szerencsémre volt még nálam egy üres repülőutalvány (voucher), az ellenőr igényeit

ez is kielégítette. Az amerikai bevándorlási tisztnek csupán egy furcsa kikötése volt:

– Uram, szállodában kell laknia. Mondjuk, az Intercontinental Hotelban. Jó lesz?

Ráhagytam... Az biztos, hogy ott nem fognak megtalálni.

Amint kifordultam a kikötői mellékutcából, egyre szaporodtak a jelek, hogy a jenki birodalom periferiájára jutottam. Feltűntek az első Coca-Cola-automaták, amelyek természetesen amerikai érmékkel működnek. Nemrégén épült, emeletes betonépülethez érkeztem: homlokzatán a sokcsillagos amerikai zászló a postahivatal áruló jele. Levelet akartam hazaküldeni szép kelet-szamoai bélyegekkel. Ilyenek azonban nem léteznek, közönséges amerikai bélyegeket árulnak, természetesen amerikai pénzért. Először tehát a Bank of America fiókjába kellett átsétálnom, hogy megmaradt nyugat-szamoai taláimat amerikai dollárokra váltsam át. Utána vissza a postára, ahol örömmel tapasztaltam, hogy a postai díjszabás ugyanaz, mint az Egyesült Államokban, a légipostalevéltre csak olyan értékű bélyeget kell ragasztani, mintha New Yorkból adnám fel Európába. De amit nyertem a réven, elvesztettem a vámon: levágattam az immár hosszúra nőtt hajamat, és a borbély az ötperces munkáért is amerikai árat kért: több mint két dollárt.

Hej, de jó lenne itt is egy Moala család! – sóhajtottam fel. De nincs. Csak a helybeli turistairodával leveleztem. Azt most személyesen is megkerestem, s néhány hasznos ismertetőt és térképvázlatot kaptam.

Hátizsákom társaságában kissé tanácstalanul róttam az utcákat. A kapott térképek segítségével kisütöttem, hogy tulajdonképpen nem is Pago Pagóban vagyok, mint hittem, hanem Fagatogo (fangatongo) városkában. Ez az alig ezer lakosú kis település Kelet-Szamoá kereskedelmi központja, cityje. Nemrégén még a kormányhivatalok is itt működtek, míg helyhiány miatt át nem települtek a délebbre fekvő Utuleibe, ahol a helyi

önkormányzat részére külön hivatali negyedek építettek fel. Az öböl nevét adó Pago Pago jelentéktelen kis település az elsekélyesedő öböl északnyugati csücskében.

A meg-megújuló záporok is siettették elhatározásomat: valami szálláshelyre kell szert tennem. Helyet kerestem a sátorveréshez, de vagy nagyon meredek volt a terep, vagy túlságosan zajos. Végül is nem akadt más választás, kénytelen voltam beköltözni egy olcsóbb vendégfogadóba, a Scanlan Motelba. Az árak itt is az amerikai pénztárcákhoz igazodnak. A tulajdonosnő hét ötvenet kért a szobáért, amiből nem engedett egy centet sem, mondván: az Intercontinentalban a legolcsóbb szállás harminc dollár . . .

A „HÁROMTÉVÉS” BUSZVEZETŐ

Még az esti órákban megvitattam önmagammal a következő napok útiprogramját. Amerikai Szamoát is a „véletlen sodrás” módszerével igyekszem megismerni, miként a nyugati szigeteket. Gyalogosan elindulok először kelet felé, majd visszafordulva a sziget nyugati felét keresem fel: útközben ismerkedem a tájakkal és az éppen utamba kerülő emberekkel.

A feladat egyszerűnek tűnt, hiszen ez a sziget, Tutuila, jóval kisebb a nyugat-szamoai Upolunál. Területe mindössze 137 négyzetkilométer, legnagyobb kiterjedése nyugatról keletre légvonalban nem egészen harminc kilométer, a kanyargós országúton pedig ennek a másfélszeresét kell megtenni. A térkép arról árulkodik, hogy a sziget felszíne igen egyenetlen, a hajdani tűzhányók meredek lejtőjű romjai borítják. A települések főleg a déli partokon csoportosulnak. Néhány kisebb falu az északi partok öbleiben is megbúvik, de azokat csak csónakon vagy hegyi ösvényeken átkelve lehet megközelíteni: az északi partokon még nem vezet országút. Tutuila szigetén körülbelül harmincezer

ember él, többségük őshonos szamoai, az amerikaiak és kínaiak száma mindössze néhány százra tehető.

Amerikai Szamoához még további hat sziget tartozik. Tutuila csücskével néz farkasszemet a kis Aunu'u szigete. Jóval fontosabb a százegynéhány kilométerrel keletebbre emelkedő Manu'a-csoport, amelynek tagjai Ta'u, Ofu és Olosega.

Közigazgatásilag Amerikai Szamoához csatolták a Tutuilától több mint háromszáz kilométerre északra fekvő Swains-szigetet. Ez tizenhárom kilométer átmérőjű, gyűrű alakú korallsziget, úgynevezett atoll. Történelmileg és néprajzilag a Tokelau-szigetekhez tartozna, amelyet Új-Zéland igazgat. Hogy mégis Amerikai Szamoához került, annak az a nyitja, hogy a sziget egy gazdag amerikai család, a Jenningsek magántulajdona. A család őse, Eli Jennings bálnavadászként járta az óceánt, mielőtt letelepedett itt.

Amerikai Szamoához tartozik végül még egy másik kettős korallsziget, a Rose-atoll is. Állandó lakói nincsenek, mivel édesvíz nem található rajta.

Ha valamennyi sziget területét összeadjuk, Amerikai Szamoa szárazföldi kiterjedése 197 négyzetkilométer, lakosainak száma azonban alig haladja meg a harminckétezret.

Vasárnap van. A szamoai emberek délelőttje ezen a napon templomjárással telik el. A reggeli mise után libasorban vonultak az emberek otthonaik felé az országút szélén. A férfiak fehér vászonból készült lavavát és fehér inget viseltek, a nők öltözete élénk színű szoknyából és könnyű blúzocskából állt: az egész együtt tarka, szemet gyönyörködtető látvány.

Aua falunál letértem a parti országútról, és a Pioa-hegy nyergén átmásztam az északi parton fekvő Afono faluba. Megnéztem a tengervájta Denevér-barlangot, majd ugyanazon az ösvényen visszabaktattam. Odafelé az izzadságtól áztam el, megtérőben viszont az „esőcsináló hegy” nyitotta rám a mennyei zuhanyt. A zivatar ellenére jól megszedtem hátizsákomat mohá-

val, gondosan ügyelve arra, hogy egyetlen fellelhető tutuila faj se maradjon ki a gyűjteményből.

Miután tudományos küldetésemet aznapra befejeztem, rábízta magam a „véletlen sodrás” szeszélyére. Már a Pago Pago-öböl bejáratánál baktattam, amikor feltűnt mögöttem egy közepes nagyságú autóbusz. Gondoltam egyet: nem érdemes ezt az utat kétszer gyalog megtenni, elvitetem magam a végpontra, és onnan sétálgatok visszafelé. Intettem a buszosnak, hogy álljon meg. A kocsiban egyetlen utas sem volt. No persze, vasárnap van, csak ez lehet a magyarázata. A vezető maga mellé ültetett, és beszélgetni kezdtünk a szokványos dolgokról.

– Amerikai? – kérdezte.

– Nem. Európából jöttem – válaszoltam.

– Hogy tetszik Szamoa?

– Csodálatos! – áradoztam őszintén. – És milyen remek autópályát építettek itt a parton!

– Most fejeződött be a munka. Kétmillió dollárba került.

Könnyű itt keleten, ahol a háttérben ott van a gazdag amerikai nagybácsi! Ó, szegény Nyugat-Szamoa! Ott gödrök az utak, Apia járdáin is csak szigeteket alkot a hajdani aszfalt. A kis Új-Zéland nem képes több segítségre, de az amerikai góliátnak meg se kotytyan az a kétmillió.

– Szereti a jó hideg sört? – kérdezte a buszvezető.

Igenlő válaszmra fél kézzel hátranyúlt, előhalászott ládájából két alumíniumdobozt, és az egyiket felém nyújtotta:

– Manuia! Egészségére! – mondta.

Nem akartam elfogadni, hiszen ez tiszta ráfizetés sofőrömnek. A viteldíj, amit fizetnem kell, nem tehet ki többet huszonöt centnél, viszont a felajánlott sör ára ennek pontosan háromszorosa. Valódi amerikai sörkülönlegesség, Los Angelesben gyártott Lucky Beer. A vezető hirtelen mozdulattal lerántotta a doboz

kupakját, így már értelmetlenné vált szerénykedésem. Ő is magába öntötte a másik doboz tartalmát.

A sima aszfaltúton sebesen szeltük a kanyarokat. Egy félsziget kiszögellésén elénk bukkant Aunu'u szigete. Vele átellenben, Utumea faluban fejeztük be utunkat: buszvezetőm behajtott egy ház udvarára. Előkotortam némi aprópénzt, hogy kifizessem a viteldíjat.

– Csak nem képzeled, hogy pénzt fogadok el? – szölt a buszos.

– De maga ebből él . . . – így én.

– Ó, dehogy! Nem vagyok én bérfuvaros! Állami hivatalban dolgozom.

– De hát ez az autóbusz hogy került magához?

– Ez a mi családi kocsink – mondta nevetve új ismerősim. – Tudja, sokan vagyunk, közönséges személyautóban nem férne el az egész család. Ezért hát autóbuszt vettünk.

Meglepődésemet felhasználva a „buszsofőr” karon ragadott, és bevonszolt a házba.

– Ebédeljen velem – mondta, és leültetett az asztal mellé.

A ház népe már délutáni álmát aludta. Gazdám a megmaradt ételeket felrakta a villanytűzhelyre, s rövidesen tálalta is eléem a vasárnapi ebédet: főtt baromfiaprólékot tárószeletekkel és marhasültet kenyérgyümölcscsel. A hűtőszekrényből újabb sörkonzervek vándoroltak asztalunkra.

Közben körüljárattam tekintetemet a lakásban. Magát a kis épületet nemrég építhették – előregyártott betonelemekből. A berendezés sem hasonlított a régi szamoai házakéhoz: néhány karosszék, egy asztal és egy heverő bútorozta be a helyiséget. A falakat keretezett családi fényképek díszítették. Csupán a földön heverő gyékények árulkodtak arról, hogy a Szamoaszigetekén vagyunk.

Az egyik sarokban ide-oda bólogató, álló ventilátor zúgott. A másik három szögletben pedig egy-egy tévé-

készülék lapult. Ezen kissé elcsodálkoztam: ugyan mire jó ez a tobzódás? Házigazdám nevetve magyarázta:

– Tudja, úgy történt, hogy évekkal ezelőtt vettem egy készüléket, de hamarosan elromlott. Mivel itt megjavíttatni nem lehetett, vettem egy másikat. Ezzel is úgy jártam, mire megvásároltam a harmadikat. Közben visszajött a szigetre egyik barátom, aki Amerikában kitanulta a tévészerelést, és rendbe hozta a rossz készülékeket. Így most egyszerre akár három képernyőn is nézhetjük a műsort . . .

PÁLMAFÁK BUNKEROKKAL

„Háromtévés” vendéglátóm nemcsak ebédre, de vacsorára is meghívott, sőt még éjszakára is ott marasztalt. Másnap a családi autóbuszon visszafuvarozott Fagatógóba, ahol búcsút vettem tőle. Az Utumeában töltött röpke órák is meggyőztek arról, hogy a szamoaiak páratlan vendégszeretetét a civilizációs hatások sem tudták megrontani.

Ismét nekivágtam az országútnak – ez alkalommal nyugat felé –, hogy újabb találkozások élményeiből formálódjék teljesebbé Amerikai Szamoáról alkotott képem.

A kikötő közelében a pálmafák fölött kis vörös doboz suhant át, a „légi villamos” magasba tartó kocsija. A kötélpálya felső állomása az öböl túlsó oldalán emelkedő, 491 méter magas Alava-csúcson épült. A távolság több mint másfél kilométer, s a kifeszített acélkötélnek közben támasztéka sincs. Az égi vasút utasai potom tíz dollár ellenében pompás kilátásban gyönyörködhetnek – ha szép az idő. Ezúttal azonban a hegyek deréktól felfelé felhőkbe burkolóztak, fényképező ember számára kidobott pénz felmenni. Mégis akadtak vállalkozók, talán csak azért, hogy majd elmondhassák: utaztak a világ leghosszabb egyívú kötélpályáján.

Pár kilométerrel távolabb az amerikai gyarmatosítók újabb büszkesége előtt vezetett el az utam. Fa-ga'alu helységben nyílt meg 1968-ban Dél-Óceánia legmodernebb egészségügyi központja, a Lyndon B. Johnson Kórház. Három és fél millió dollárt ajándékoztunk ezzel a szamoai népnek – hirdetik az amerikaiak szerkesztette szamoai prospektusok.

Az autót jó darab séta után szétágazik. A bal oldali ág a Tafuna község határában létesült nemzetközi repülőtérré vezet. A hatalmas betonpályákat még a háború alatt építették, amikor Tutuila szigete nemcsak az amerikai hadiflottának, hanem a légierőnek is legfontosabb támaszpontja volt. Itt rendezték be főhadiszállásukat a híres „repülő tigrisek”. A háború befejeztével Tutuila elvesztette hadászati fontosságát, a Pago Pago-öbölben felszámolták a hadikikötőt, a légibázist pedig átadták a polgári forgalomnak. Tafuna, vagy ahogy a menetrendekben nevezik, Pago Pago, ma az Észak-Amerika és Ausztrália között közlekedő gép-óriások egyik fontos közbelső állomása.

Tutuila legpompásabb természeti képe a délnyugati partokon tárul elénk. A partszegély csupa cikcakk, fekete lávatornyok viaskodnak a tarajos fehér hullámokkal, míg az öblök ívelt szegélyeit virágos cserjék, karsú pálmafák koszorúja övezi. Ahány öböl, megannyi kis falu. Az amerikai építészet betonépítményei itt is előfordulnak már, de a falusi házak többsége még a nyitott szamoai faletofa. Legfeljebb a tetejüket fedi a hagyományos pálmafonat helyett az ezüstösen csillogó hullámbádog.

A háborús múlt még ebben az idillikus környezetben is kísért. A parti sziklák között vagy a pálmafák tövében gömbölyű tetejű betonerődök kandikálnak elő a földből. A katonai bázisok védelmére potyogtatták tele velük a partokat. Ma már nemesebb célt szolgálnak: a falvak lakói a szemetet tüntetik el bennük.

A déli órától kezdve a több hullámban érkező szokásos zivatar pásztázta végig a partokat. Jó alkalom

arra, hogy bemeneküljek egy-egy faletofába, és megismerkedjek lakóikkal. Az utolsó zápor Amanave falunál, az autót út végződésénél kapott el. A fedél alá csalogató személy ezúttal egy csinos kislány volt. Forró feketekávéval kezdte a kínálást, majd megkérdezte:

– Az Intercontinentalban lakik?

– Az túl drága hely nekem – feleltem.

– A szállás és az étkezés együtt legkevesebb napi hatvan dollár – igazolta állításomat a leányzó. – Én csak tudom, hiszen ott dolgozom. Éjszakai felszolgálo vagyok a bárban.

– Mennyit keres?

– Kéthetenként 150 dollárt, meg ami még jön a turistáktól – válaszolta nevetve, majd elkomolyodva folytatta: – Kell a pénz, mert nagy a család. Tizenketten vagyunk testvérek, és nyolcan még iskolába járnak. Három idősebb testvérem viszont Amerikában dolgozik. Engem is csalogatnak, de mi lesz a gyerekekkel, ha én is felkerekedem? Apám a Van Camp halkonzervgyárban dolgozik, az ő keresete azonban nem elég a család eltartására.

– Könnyű eljutni Amerikába?

– Csak pénz kérdése, meg kell váltani a repülőjegyet – válaszolta a leány. – Hiszen tudja, mi kelet-szamoaiak amerikai állampolgárok vagyunk.

Közben elállt az eső. Kisvártatva harsány gyermekzsivaj hallatszott, megjöttek a gyerekek az iskolából.

– Nekik jó életük van – jegyezte meg vendéglátóm. – Egész nap csak moziznak.

Az amerikaiak a szó szoros értelmében „látványos” oktatási módszert vezettek be Tutuilán: a televíziós tanítást. 1964 óta működik Utuleiben a Michael Kirwan Instructional Resources Center, ahonnan az oktatási adásokat indítják. Párhuzamosan egyszerre hat csatornán sugározzák a gondosan előkészített oktatási anyagokat az általános és középiskolás gyerekek részére. A tantermeket a televíziós oktatás követelményei szerint építették. Adások után szamoai tanítók és

tanárok „mélyítik” el a gyermeki agyakban a légi úton kapott ismereteket. Ma mintegy kilencezer iskolás korú gyermek él Amerikai Szamoában, és oktatásuk – néhány egyházi iskola kivételével – képernyőn folyik.

A televíziós oktatás bevezetése nem kevés pénzbe került. Erre a célra építették fel ugyanis az Alava-csúcon a központi televíziós adóállomást. A meredek lavacsúcsra előbb kötélpályát kellett létesíteni, hogy a munkásokat és az építőanyagokat odaszállíthassák. Később ebből lett a turisták „légivillamos-vonala”.

Nem sokkal a gyerekek után megérkezett édesapjuk is. A nagylány elmondta, hogyan keveredtem hozzájuk, mire az apa így szólt hozzám:

– Remélem, itt marad nálunk éjszakára is . . .

SZAMOAI NÉPVÁNDORLÁS

Az országútról hosszú autótülkölés hallatszott. A lány felkapta kezításkáját, és futva búcsúzott:

– Ne haragudjon, megjött a barátom, ő visz be a szállóba. Este kilenckor kezdem a munkát . . .

Vacsora után a gyerekek hamar elszundítottak. Az asszony valamit varrogatott, én pedig a családfőt kezdtem faggatni. Nem kellett erőltetnem, beszélt magától is.

– A háború alatt a tafunai repülőtéren dolgoztam – kezdte a beszámolót. – Amikor a „repülő tigrisek” elmentek, az amerikaiak felmondtak, s kereset nélkül maradtam. Nagyon nehéz időszak következett, mert a hadikikötőből is elbocsátották a szamoai alkalmazottakat.

Ezekben az években vagy ötezer szamoai ember kényszerült útra kelni, hogy Hawaiiiban vagy Kaliforniában keressen megélhetést maga és családja számára. Persze a munkanélküliség azért nem csökkent, mert a kivándoroltak helyére sokan jöttek Nyugat-Szamoából, ahol még nagyobb volt a nyomor. Nekem

szerencsém volt. A japánok 1953-ban a Pago Pago-öböl túlsó partján, Satalában halfeldolgozó üzemet létesítettek. Azóta nekik dolgozom.

– Van elég hal? – kérdeztem.

– Ó, van bőven. Főleg tunát (tonhalat) és albakorét (fehér húsú tonhalat) dolgozunk fel. Pár évvel ezelőtt mellettünk egy amerikai cég is üzembe helyezett hal-konzervgyárat, így ez a két vállalat most már több mint ezer munkást foglalkoztat. A vállalatok több száz délkelet-ázsiai halászhajóssal kötöttek szerződést. Ezek a kis hajók két-három hónapig úton vannak, és ezalatt hatvan-nyolcvan tonna halat fognak. Ekkor behajóznak az üzemhez, és leadják az árut.

Megittunk egy csésze kávé, majd a gazda kérdés nélkül folytatta:

– Az utóbbi időben sokat javult a helyzet, több a munkaalkalom. Nagyobb közmunkák kezdődtek, ahol sok szamoai jut keresethez. Felépült az Intercontinental Szálló, rendbe hozták az utakat, új kórházat, iskolát és sok más középületet emeltek.

Ez mind így igaz. Fagatogóban például egészen világvárosi színvonalú modern kereskedelmi városközpontot alakítanak ki. A tőkések itt szívesebben fektetnek be, mint más fejlődő országokban, mert az amerikai lobogó alatt pénzüket teljes biztonságban érzik. A sokat reklámozott francia Tahiti ellensúlyozására valamiféle saját „polinéziai turistaparadicsomot” próbálnak kiépíteni – természetesen elsősorban a maguk hasznára. Tény az, hogy ebből azért csurran-cseppen az őslakóknak is.

– Most már megszűnt a kivándorlás? – kérdeztem.

– Nézze, az amerikai kapu nyitva áll, és sokan hallgatnak a csábításra. Mint hallotta, az én három idősebb fiam is az Egyesült Államokban dolgozik. Sokkal nagyobb baj az, hogy a tanult fiatalok nem térnek vissza, ha odakint elvégzik az egyetemet. Ugyanakkor Nyugat-Szamoá felől, de más szigetekről is tanulatlan, szakképzetlen emberek vándorolnak be hozzánk.

Elérkezettnek láttam az időt, hogy felvessem a kényes kérdést: mi a véleménye Nyugat- és Kelet-Szamoá egyesítéséről? Más szavakkal: lát-e lehetőséget Amerikai Szamoá gyarmati állapotának megszüntetésére?

– Nagyon nehéz kérdések ezek – válaszolta. – Nem szeretjük az amerikaiakat, nekünk egészen más az életszemléletünk, eltérők a szokásaink. A józan mérlegelés mégis arra készítet bennünket, hogy ne erőszakoljuk ki a szakítást . . .

– A pénz beszél – vetettem közbe csendesen.

– Szomorú dolog, de így van. Mert mi történne, ha ragaszkodnánk a függetlenséghez? Amerika elzárná a dollárcsapot, amelyen át most évente milliókat kapunk. Tutuila gazdaságilag igen szegény, Nyugat-Szamoához képest itt elenyésző a megművelhető földterület, viszont jóval magasabb a lakosság életszínvonala. Pillanatnyilag tehát az egyesítés mindkét országrész számára hátrányos lenne. Pénz és munkaalkalom híján romlana a megélhetésünk, de Nyugat-Szamoá sem örülne az élelemben ellátatlan, ráadásul még követelőző Tutuilának.

Az amerikaiak még századunk elején formális szerződést kötöttek Tutuila és Manu'a főnökeivel hatalmuk „önkéntes átengedéséről”. Az amerikai hatóságok cserébe megígérték a mataiknak, hogy tiszteletben tartják régi kiváltságaikat és a nép ősi szokásait, ha azok nem ütköznek az amerikai törvényekbe.

Fél évszázadon át – 1951-ig – az amerikai haditengerészet igazgatta a szigeteket, majd ezt követően a belügyminisztérium felügyelete alá helyezték őket. Az Egyesült Államok kongresszusa a szigetek jogállását az 1929-ben elfogadott úgynevezett közös határozattal rendezte. E szerint lakosaik amerikai állampolgárok, de az őslakókat bizonyos kiváltságok illetik meg. A föld a szamoaiaké, azt idegen bevándorlóknak eladni nem szabad. Az amerikaiak bevezették a felnőttek

kötelező fejadóját, mivel azonban az emberek életkorát nem tudták megállapítani, az adókötelezettséget a testmagasság döntötte el. Azoknak kellett megfizetniük az éves taksát, akiknek a testhossza meghaladta a hat láb és két hüvelyk magasságot. (Ez a mi mértékeink szerint százötvenhét és fél centiméter.) Újabban a tizennyolc éven felüli férfiaknak kell adót fizetniük. 1948-ban a szamoaiak kérésére létrejött a kétkamarás helyi törvényhozás, amely csak „tanácskozó törvényhozói” feladatot tölthetett be. A tényleges hatalom továbbra is az amerikai belügyminiszter által kinevezett kormányzó kezében maradt. 1967-ben lépett életbe az új, módosított alkotmány, amely a két házat törvényhozási joggal ruházta fel. Az alsóház vagy képviselőház húsz tagból áll, akiket a felnőtt korú lakosság választ meg. A felsőház vagy szenátus tizennyolc tagú, őket a szamoai tradícióknak megfelelően a mataik választják meg.

Az utóbbiból következik, hogy a szamoai társadalom a keleti szigeteken is alapvetően a nagycsaládokra, vagyis az aigákra és azok vezetőire, a mataikra épül. A civilizáció erőteljesebb behatolásával Amerikai Szamoában a mataik teljhatalma csak az eldugottabb falvakban érvényesül, a Pago Pago-öböl mentén pedig egy sajátos „elpolgáriasodott” szamoai társadalom van kialakulóban. Számos itteni családban a megélhetés fő forrása már nem a föld, nem a kókusz- és kenyérfák termése, hanem a munkavállalásért kapott pénz, amiért viszont a föld minden termékét meg lehet vásárolni. Míg odaát Nyugat-Szamoában a társadalom átformálódása lassú erjedési folyamat, amelyet fékez a mataik összefogott ellenállása, addig itt a régi társadalmi keretek a nyugati civilizáció hatására pattogva szakadoznak széjjel.

Nuku'alofa, a szeretet lakhelye

Különös élményben volt részem – elvesztettem az életemből egy napot! No, nem úgy, ahogy bizonyára sokan gondolják: hogy valami haszontalanságra pazaroltam el az időmet. Nem! A szó szoros értelmében kiesett az életemből huszonnégy óra. Egyetlen másodperc alatt – pontosan egy napot öregedtem.

Az eset Szamoából Tongába utaztamban történt. Közben ugyanis átléptünk egy láthatatlan határon, földünk dátumválasztó vonalán. Amikor a sorompó keleti oldalán még vasárnapi pihenőjüket töltik az emberek, a nyugati oldalon – hétfő lévén – talán már bele is fáradtak a hét eleji hajrába. Ez a dátumjáték egyben azt is jelenti, hogy ha valaki megfordítva: a Tonga-szigetokről utazik a Szamoa-szigetekre, egy napot nyer. Ha vasárnap kel útra – már az előtte levő szombaton megérkezhet.

Nálunk furcsán hangzana, ha a szerelmesek légyottban állapotodnának meg – tegnapra. A dátumvonal mentén élő népeknél ez egészen természetes: a tegnapról jövő időben is beszélhetnek.

Vajon mire jó ez a dátumosdi játék?

Ha valaki föld körüli utat tesz meg kelet felé indulva, vállalkozásáról visszatérve eggyel több napkeltét ér meg, mint azok, akik idehaza maradtak. Mivel földünk is nyugatról kelet felé forog, a keletnek tartó utazó „elébe megy” a napnak, s így több körforgást tesz meg, mint az otthoniak. Ez azt jelenti, hogy a hazatért utazó naptára vagy naplójegyzete eggyel több napot mutat, mint a hazai naptár. Ha viszont ellenkező irányban, tehát állandóan nyugatnak tartva járná körül a földgolyót, meghosszabbodó napjai miatt hazatérve az ő naptára mutatna kevesebbet.

Manapság már rengeteg hajó- és repülőjárat kerüli meg a földet. Az időszámítási különbségekből adódó zavarok elhárítására szolgál a dátumválasztó vonal. Nemzetközi megállapodás alapján ezt a Csendes-óceán térségében húzták meg az Északi-sarktól a Déli-sarkig – általában a 180. hosszúsági fok mentén. Aki ezt a vonalat nyugatról kelet felé átlépi, ugyanazt a dátumot kétszer írja, aki fordítva halad – mint most én is –, annak egy napot ki kell hagynia.

A tárgyilagosság kedvéért hozzá kell tennem, hogy ez a kimaradás nem csökkentette életem naptár szerinti hosszát, mivel korábban ellenkező irányból a Szamoa-szigetekre jövet már nyertem egy napot. Csupán a naplójegyzeteimet tette kissé zavarossá ez a keltezési játék.

Földünk fokbeosztása szerint tulajdonképpen nem is indokolt a dátumváltás Szamoa és Tonga között, hiszen mindkét szigetcsoport a Greenwich-től nyugat felé mért 180 fokon belül fekszik. A Csendes-óceán déli részén azonban a 180. hosszúsági vonal lakott szigeteket keresztez, ezért ott a dátumvonalat hét fokkal keletebbre tolták, a nyílt tengerre. Így került Szamoa az egyik, Tonga a másik oldalára.

A Polinéziai Légitársaság gépe alacsonyan szállva közeledett a nagy zöld sziget, Tongatapu felé. Merész

félkört írt le, csaknem súrolta a pálmafákat, és leereszkedett Fua'amotu falu repülőterére. Kíváncsian tekintettem ki a párában úszó tájra: ez a kis ország vajon miféle élményeket rejteget számomra?

A Tonga-szigetekről sajnos nem kaptam olyan kedves meghívást, mint aminőt a szamoai Simeti Moala barátom küldött. Levelezőtársam azonban itt is akadt egy fiatal tanár, John Nicolle személyében. Már a nevéből is következtethető, ő nem tongai származású. Hároméves szerződéssel Angliából érkezett ide, hogy földrajzra oktassa a Tonga High School (Tongai Állami Középiskola) tanulóit. Két éven át leveleztem vele, és igen sok hasznos tanácsot kaptam a tongai munkaprogramom előkészítéséhez. Megígérte, hogy ha megérkezem, mindenben segítségemre lesz.

EGY ORSZÁG – EGY LIFT

A repülőtéren vidáman integető tongai lányok serege fogadott. Tarka virágfüzér övezte nyakukat, és színes lavalava simult karcsú derekukra. A lelkes fogadtatás persze nem nekem szólt, hiszen jövelelemlről barátomat sem értesítettem. Örültem, hogy a repülőjegyre futotta a pénzemből. A díszes fogadtatás egy Londonból érkezett idősebb tanár házaspárnak szólt. Az ünnepelt jövevények derékig érő virágkoszorúkat kaptak a nyakukba, mialatt én – a polinéziai utasok közt szerényen meghúzódva – a kijárat felé baktattam. Az útlevél-ellenőrzés egyszerű formáság volt: csupán annyit kérdeztek, meddig szándékozom ott maradni.

A földszintes repülőtéri indóház előtt vagy fél tucat háromkerekű motoros tricikli, egy személyautó és egy busz várakozott. Gyors következtetés: a triciklik tongai taxik lehetnek, a személykocsi az ünnepelt fehérbőrűt fogja szállítani, míg a busz nyilván utasokat toboroz a fővárosba.

Következtetésem bevált. Néhány tehetősebb kinéze-

tű tongai ember triciklibe szállt, a személykocsi ajtaja kitárult a fehérbőrűek előtt, míg a fogadásukra kicsődített diáklányok hada az autóbust szállta meg. Oda léptem a vezetőhöz, és megkérdeztem, bevinne-e a kocsiján engem is. Intett, hogy szálljak fel.

A zsúfoltság ellenére a lányok szorítottak nekem egy ülőhelyet. Árvaságomat látva egyikük leakasztotta magáról a virágfüzért, és az én nyakam köré helyezte. Merész tettét vidám kacaj fogadta, mely énekléssel folytatódott. A buszt megtöltötte a sokféle virág kavargó illata.

A varázslatos hangulat annyira elbódított, hogy a tájból vajmi keveset láttam. Csak akkor ocsúdtam fel, amikor a kocsi zökkenve megállt, és a vezető hátra szólt: a High Schoolnál vagyunk!

Búcsút intve a lányoknak, leugrottam a kocsiról, és nyakamban a virágfüzérrel elindultam az épület felé. Az egyik ajtón szemembe ötlött a felirat: Tanári szoba. Kopogtam és benyitottam.

– Johnt keresi? – kérdezte egy nyegle európai fiatalember. – Három nappal ezelőtt elutazott. Véget ért az iskolaév, és a nyári szünidőre átment Új-Zélandba.

Az előbbi színes forgatag után kissé fejbe kólintott a nem várt válasz. Mindenesetre elmondtam, hogy magam is tanár vagyok, és szerényen céloztam arra: valami olcsó szállást keresek.

– Az International Dateline Hotelt ajánlom – mondta a sápadt arcú. – Az egyetlen elfogadható hely európai ember számára.

Pukkadj meg! – gondoltam magamban. A Dateline-t én is ismerem a prospektusokból. Hat évvel ezelőtt épült kétemeletes luxushotel. Ötven kiadó szobája van, és különös ismertetőjele: benne található Tonga állam egyetlen felvonója. A Dateline-ban a legolcsóbb szállás is legkevesebb harminc dollárba kerül. Itt viszont a tanári szobák egy része nyilván üres. Csupán egy kis jóindulatra lenne szükség, hogy közülük egy megnyíljon előttem.

– No, majd valahol sátrat verek – mondtam kedvetlenül.

– Azt ne tegye! Kirabolják! A város tele van bűnözővel – aggodalmaskodott a fickó.

Rá se hederítve fogtam a hátizsákomat, és elindultam a városba vezető úton . . .

A KIRÁLYI TESTŐR MEG A TAPA

A tongai főváros, Nuku'alofa neve magyarul annyit jelent: a szeretet lakhelye. Százhusz évvel ezelőtt alapította az első keresztény tongai király, I. George Tupou. Ennyi idő alatt odaát Ausztráliában milliós városok születtek, Nuku'alofának azonban csak a végtelen óceán a háttere, így a fővárosi rang ellenére megmaradt egyszerű, csaknem falusias településnek. Hozzá képest még a nyugat-szamoai Apia is nagy városnak számít. Nuku'alofának – a „külvárosokkal” együtt – mintegy huszonhétezer lakosa van. De hát kicsi maga az ország is, össznépessége a százezer főt sem éri el.

A Tonga High School felől hosszú egyenes út, a Taufa'ahau vezet merőlegesen a tengerpartra. Ez a nuku'alofaiak Rákóczi útja: két oldalán üzletházak sorakoznak. A házak többsége földszintes, de akad néhány emeletes épület is. Ilyen a hetvenes évek elején épült Tungia Arcade, amelyben Tonga legrangosabb boltjai kaptak helyet.

A tengerpart közelében a Taufa'ahau utca kis térségbe torkollik. Az egyik ágas-bogas törzsű fikuszfa alatt árnyékos padot fedeztem fel, letelepedtem, hogy kissé megpihentessem hátizsákomat. Alig helyezkedtem el, nyomban kéregetők jöttek hozzám. Előbb egy öregasszony, azután egy vézna gyerek. Azt mondták, éhesek. Esdeklőn nyújtották felém tenyerüket. Ez a jelenet kissé megdöbbenett, mert odaát a Szamoaszigeteken egyetlen koldussal sem találkoztam.

A kéregetők távoztával újabb látogatóm akadt.

Csaknem kétméteres, tagbaszakadt férfi. Viszonylag tiszta, fehér lavalavájáról úgy ítéltm, ő már nem lehet koldus. Szorosan mellém ült, és bizalmasan megfogta a karomat.

– Nem vesz tapát? – kérdezte.

A tapáról, azaz a faháncsból készített „textilanyag-ról” már szoltam. A nyugat-szamoai búcsúesten ilyet kaptam ajándékba volt házigazdám-tól, Moala matai-tól. Tőle tudom azt is, hogy a tapa-készítés a Tonga-szigeteken különösen fejlett.

– Jöj-jön el a lakásomra, és válasszon magának – folytatta a góliát. – Szép tongai emlék. Ha kedve van, akár nálunk is lakhat . . .

Alaposan szemügyre vettem emberemet, de nem tudtam eldönteni: „tapa-kupecet” vagy csak egy barát-kozhatnám tongai atyafit tiszteljek személyében. No, majd kipuhatolom.

– Tapa-kereskedéssel foglalkozik? – kérdeztem.

– Ó, nem! – felelte határozottan. – A király éjszakai testőre vagyok. Este hatra megyek szolgálatba. De tudja, a fizetség elég kevés, és nagy a család. Három gyermekem már középiskolába jár, de még hat kisebb-ről is gondoskodnom kell. Napközben tapát árulok a turistáknak – szerény haszonért.

Már-már engedtem a csábításnak, hiszen így nem-csak szálláshoz juthatok, hanem a testőr talán még a király őfelségének is beajánl engem. Pláne, ha eláru-lom, hogy könyvet akarok írni az országról. De hirte-len kigyúlt az agyamban egy másik szikra: hohó, hi-szen van nekem még egy tongai címem! Méghozzá nem is akármilyen! Egy fiatal magyar lány címe, amelyre még az új-zélandi Aucklandben tettem szert. Hamvai Zójának hívják, s az egyik Nuku’alofa mellet-ti missziós iskolában tanít. A testőr helyett inkább őt választom!

Búcsút vettem a nagydarab tongaitól, és elindultam a tengerpart felé. Többszöri kérdezősködés után elju-tottam a fővárossal csaknem összeépült Ma’ufanga

helységbe. Az iskola udvarán egy idős nővérrel találkoztam össze. Pár szóval elmondtam neki, mi járatban vagyok.

– Zója honfitársa? Ó, istenem, milyen sajnálatos! De nagy kár! – sópáncodott a nővér.

– Talán valami baj van? – kérdeztem ijedten.

– Nem, semmi. Csak az, hogy Zója éppen tegnap utazott el a szigetről . . .

Sajátos esete ez annak, amikor valaki nem is kettő, hanem három székek között a földre huppan. Hozzá még nem is akármilyen helyre, hanem a jó tongai anyaföldre! Legalább a testőr címét felírtam volna!

A nővér azonban megsajnált, és kegyesen megengette, hogy az éjszakát a telek végén álló fészerben töltsen. Találtam néhány korhadó deszkadarabot, azokat raktam magam alá a piszkos, olajos földre . . .

A VILÁG LEGÉRTÉKESEBB VALUTÁJA

Az első tongai éjszakám mozgalmas volt. A lomkamra hátsó oldaláról hiányzott néhány deszka, s így remek kilátás nyílt a ma'ufangai temetőre. Hangulatosak a tongai sírok: üres sörösuvegekkel vannak kirakva. Nyakukkal a földre szúrva, sűrűn egymás mellé állítva keretezik a korallrögös halmokat. Vajon ezt a sok száz üveget mind a megboldogultak ürítették ki? Ha így van, vidám életük lehetett . . .

Éjszakai nyugodalmamat nem a holtak visszajáró szellemei zavarták meg. Még csak nem is a vérszopó szúnyogok, pedig azok szép számmal megjelentek. Másfajta vendégeim adódtak.

Amint teljesen besötétedett, a körülöttem tornyosuló hulladékdombok sejtelmes hangokat hallattak. Bádogdarabok csörrentek, faágak és deszkadarabok reccsentek. Gyakorlott fülem azonnal felfedte hálótársaim kilétét: patkányok.

Nyilván a fejem alatti hátizsák tartalma csiklandoz-

ta orrukat. A Moaláéktól kapott útravalóból még megmaradt néhány szelet kenyérgyümölcs és főtt tárógyökér. Mivel egyre arcátlanabbul kaparásztak fejem körül, felugrottam, és jó magyarosan rájuk ripakodtam. Csend támadt, de éreztem, ez csak pillanatnyi vihar-szünet. Arra vártak, hogy visszafeküdjek, és a támadás folytatódhat. No, ebből nem esztek! A rég bevált cselhez folyamodtam: vékony drótdarab segítségével felkötöttem hátizsákomat a legmagasabb gerendára.

A felpaprikázott patkányok éjjel még többször is felriasztottak, de az elemózsiához nem értek hozzá. Reggel összecsomagoltam a legszükségesebb holmit egy oldalzsákba, a maradékot pedig a hátizsákkal együtt odaadtam az öreg sekrestyésnek, megkérve, vigyázzon rá, míg visszatérek.

A fővárosba menet első utam a tengerparti pálmák közé épült turistairodába, a Tonga Visitor's Bureau-ba vezetett. Főnökét, Fusio Tonga kisasszonyt levelezésből már ismertem, ezúttal személyesen is meggyőződhettem kedvességéről. Mindössze egyetlen házilag sokszorosított ismertetővel és egy kis térképvázlattal rendelkezett, de azt jó szívvel nekem adta.

– Hol válthatnék be pénzt? – kérdeztem, mivel hallottam arról, hogy Tongában egyetlen bank sem működik.

– A Vuna-molóval szemben, a Treasuryben – válaszolta készségesen.

A Government Treasury, azaz a tongai államkincstár a megadott helyen egy sárgára festett, tornácos, földszintes házban székel. Ennek az épületnek néhány szobája rejt magában a tongai pénzügyminisztériumot, az adó- és vámhivatalt, a bélyegügyszályt és több más állami intézményt.

Csalafintaságból előbb néhány magyar papírpénzt kínáltam átváltásra: vajon mit szólnak hozzá? Ugyanaz történt, mint amikor Magyarországon a postán levelet adtam fel a Tongai Királyságba. Sem itt, sem ott

ilyen nevű államról még csak nem is hallottak, a hivatali listán sem szerepelt.

Nem erőltettem a dolgot. Beváltottam egy tízdollárost, ennek fejében én is megismerkedhettem egy eddig soha nem látott és hallott valutával. Tonga pénzegysége a pa'anga, amely száz senitire osztható. Egy pa'anga körülbelül egy ausztrál dollárral egyenértékű.

Kevesen tudják, hogy Tongában színarany érméket is veretnek. 1963-ban bocsátották forgalomba az egy, fél és negyedes címletű koulát, amely a világ egyetlen korlátlan forgalmú színarany valutája. Egy koula húsz pa'angával egyenértékű. A király koronázása alkalmából 1967-ben újabb, még értékesebb aranypénzt adtak ki: a haut, ugyancsak egy, fél és negyedes címletben. Ma a tongai hau a világ legértékesebb valutája, mivel egy hau száz pa'angával egyenlő, az pedig legalább háromezer forint.

BANÁN ALAKÚ BÉLYEGEK

A következő megállóhely: a Polinéziai Légitársaság irodája. Arra kértem a tisztviselőt, hogy foglaljon nekem helyet az egy hét múlva induló gépre, de ő sajnálkozva imigyen válaszolt:

– Sorry, a következő három héten egyik kimenő gépünkön sincs hely.

Kellemetlen! Nem szántam heteket Tongatapu megismerésére. Hiszen két-három nap alatt keresztül-kasul be lehet járni az egész szigetet: a két legtávolabbi pont között a távolság nem több negyven kilométernél. Meg azután . . . a ma'ufangai patkányos éjszakák sem túlságosan vendégmarasztalók! De hát mit lehet tenni?

– Talán adódik közben valami alkalmi hajó – vigasztalt a repülő.

Bánatomban vettem öt senitiért egy zacskó pörkölt földimogyorót, itt minden utcasarkon árusítják. Mo-

gyorót ropogtatva s töprengve róttam a 'Taufa'ahau utcát. Közben eszembe jutott: levelet kellene írnom haza. A Tungi Arcade emeleti folyosóján találtam egy padot. Néhány nő üldögélt rajta, de a végén még volt egy szabad hely. Leültem hát levelet írni, s míg ezt cselekedtem, észrevettem, hogy társnőim szépen fogyatkoznak. Időnként megnyílt egy ajtó, kilépett egy nő, s a padról bement helyette egy másik. Az ajtó fölött tábla ötlött a szemembe: Family Planning Clinic. A padon tehát a családtervezési klinika látogatói várakoztak. Mire befejeztem a levelet, éppen rám került volna a sor, de én udvariasan átengedtem jogomat az utánam következő kislánynak.

A Taufa'ahau és a Salote utca egyik sarkán áll Tonga legmodernebb épülete: a postahivatal. Nem véletlen, hogy nem sajnálták a pénzt ettől az intézménytől, hiszen ez hozza az állam bevételeinek tekintélyes hányadát. A postabélyegek ugyanis a Tongai Királyság legfontosabb exportcikkei közé tartoznak, csak a kopra és a banán előzi meg őket. A belföldi „bélyegpiac” nem nagy, hiszen kicsi az ország lakossága, viszont a nagyvilágban legalább egymillió bélyeggyűjtő rajong a különleges tongai bélyegekért.

Az állam pénzügyi gazdái rájöttek arra, hogy a bélyegek alakját semmiféle nemzetközi megállapodás nem szabályozza. Nincs sehol előírva, hogy csak négyszögletes vagy – kivételesen – háromszögletű bélyegeket lehet forgalomba hozni. Miért ne lehetne kiadni például kör, tojás, szív vagy akár banán alakú bélyegeket? – vetődött fel a gondolat. A merész ötletet tett követte. Egy angol nyomda vállalkozott is a bélyegek legyártására. Természetesen az ilyen-olyan formájú bélyegeket nem lehet táblákban, lyuggatott elválasztással készíteni, mint a nálunk használatos szögleteseket. A feladatot úgy oldották meg, hogy a bélyegeket ragasztós hátlapjukkal egy papírmatricára préselik, ahonnan felhasználáskor óvatosan le lehet húzni őket, és nedvesítés nélkül felragaszthatók a borítékra.

*Pálmaligetes
tengerpart
Upolu szigetén*

*Gazdagon termő
kókuszpálma*

*Mohapárnák
fedik az öreg fák
ágait*

◀ *A nap sugarai
betűznek
a vadonba*

◀ *Érik a kenyérfa
gyümölcse*

*Stevenson sírja
a Vaea-hegy
tisztán*

*Arcok Nyugat-Szamoából. Balra
fent Simeti Moala, mellette húga,
Lusia, középen Simeti öccse, Ata.
Balra lent a rend őre és jellegzetes
szamoai férfiarc*

A Moala nagycsalád apróságai ►

*Matai-választás
Lalomaugában*

*A fehér
gömböcök
a kenyérfa
egészben
megsütött
termései* ►

*Egy nagy
tekintélyű matai* ►

*A kisfiú kezében
a hatalom jelképe*

*Középen az új
főnökök ünnepi
ie-togában*

*Pálmafás kis
falu Tutuila déli
partján*

*Pago Pago:
a Rainmaker
esőt jelez*

A Magyarországra szóló légiposta levélre harmincöt seniti értékű bélyeget kell ragasztani. Változatos gyűjteményt állítottam össze. A kis címletű (öt seniti alatti) bélyegek banán alakúak, hattól kilenc senitiig pedig kókuszdió formájúak. A sárga banánokat füzérszerűen helyeztem el, közbeiktatva két-három barna kókuszdiót. Mire elkészültem a művelettel, valóságos trópusi csendéletté változott a boríték.

A bélyegmatricák hátlapján sűrű, apró betűkkel, különböző színekkel nyomva a következő szöveg ismétlődik: TONGA where time begins. Tonga, ahol az idő kezdődik.

A bölcs mondás a jelenlegi uralkodótól, IV. Taufahau Tupou királytól származik. Hála az itt húzódó dátumvonalnak, az egyenlítői övezetben a Tongaszigeteken pirkad fel elsőnek az új nap hajnala, itt írják le először a megszületett új nap dátumát . . .

ŐFELSÉGE HULLÁMLOVAGOL

Az idegenforgalmi hivatalban kapott térképvázlatból megtudtam, hogy a tongai főváros három településből alakult ki. Az ősi mag Kolomotu'a, a tongai nagyfőnökök lakóhelye volt. (A kolo várost, a motu'a öreget jelent.) A tengerpart közelében, a Zion nevű dombocskán épült a sziget tizenkét erődje közül a legerősebb. Kolomotu'ától keletre terül el Kolofo'ou, az „új város”, amelyet már a király és a missziósok alapítottak. Közigazgatásilag harmadik településként a fővároshoz tartozik „lakóhelyem”, Ma'ufanga is, mely szent hely és már a legrégibb időkben is az üldözöttek menedékhelye volt. A katolikus székesegyházon kívül még vagy fél tucat felekezet temploma található itt. (Ma'ufanga jelentése: ma'u = érkezés, fanga = kikötő.)

Az óvárosban, a Taufahau utca közepe táján, a nyugati oldalon tágas, füves térség terpeszkedik. A ját-

szani vágyó gyerekeket és a kíváncsi idegeneket magas szögesdrót kerítés riasztja el. Ennek a Mala'ekula nevű térségnek a közepén fehér síremlékek emelkednek. A kapu melletti tábla szerint itt nyugszanak az elmúlt száz esztendő tongai uralkodói és a királyi család érdemesebb tagjai. A sort I. George Tupou király kezdi, akit 1893-ban temettek ide; az utolsó temetés 1965-ben volt, ekkor helyezték örök nyugalomra I. George Tupou dédunokáját, III. Salote Tupou királynőt.

Szerettem volna közelebbről is felvételeket készíteni a díszes emlékművekről, de a bejáratot hatalmas rozsdás lakat őrizte. Kérdezősködni kezdtem a járókelőktől, hogy miképpen mehetnék be.

– A királytól kell engedélyt kérnie – tanácsolta az egyik megkérdezett.

No, ez nem is olyan rossz ürügy az őfelségével való megismerkedéshez! Elindultam tehát a királyi palota irányába.

A fából készült egyemeletes épület a tengerpart norfolki fenyőóriásai között búvik meg. Cirádás árkádja-it, a keresztlécés falakat hófehérre, a tetőzet bádoglemezeit pedig élénk vörös színűre festették: olyannak tűnt az épület, mint egy gazdag angol lord vidéki kastélya a viktoriánus időkben. Csupán a kapu előtt szolgálatot teljesítő, fehér szoknyás testőrök jelenléte árulta el, hogy Tongában vagyunk.

A szoknyakendő nemcsak a királyi gárda és a rendőrök öltözetéhez tartozik hozzá, hanem a legtöbb tongai férfi is ilyet visel. Szabása hasonló a szamoai lavaváéhoz, amit odaát magam is sokat hordtam, csupán a neve változott egy árnyalattal: itt valának hívják. A női szoknyakendő a tupenu, amely általában finomabb, könnyű anyagból készül. A tongai férfiak elmaradhatatlan ünnepi viselete a ta'ovala, a finom szövésű, egy-két arasz szélességű gyékénysál, amelyet a vala fölé a derekukra tekernek. A nők is hordanak ilyen deréksálat, az persze még finomabb és színesebb; neve: kieke. A köznapi viselet a díszes deréksál helyett

egy durvább gyékénykendő, amelyet mintegy fél méter szélességre hajtogatnak össze, és hánccsal erősítik a derekukra a vala fölé.

Éppen szóba akartam elegyedni az egyik őrrrel, amikor a palota kertjéből éles kiáltások hangzottak fel, és hirtelen feltárult a széles kapu. Két fehér sisakos királyi gárdista gördült elő egy-egy motorkerékpáron, s amint kihajtottak a kapun, megszólaltatták szirénáikat. Utánuk egy csukott, nagy fekete autó haladt egyetlen utasával. Nyomban ráismertem, hiszen arcmását képeken már láttam: őfelsége IV. Taufa'ahau Tupou.

A kocsi elrejtette alakját, de kiegyenesedve szép szál ember lehet! Testmagassága a nyugati magazinok szerint hat láb és két hüvelyk, ami százkilencven centiméter körülinek felel meg. A tongai nép mindig nagy tiszteletben tartotta a magas termetű embereket. I. George Tupou király például két centi híján két méter magas volt. Tekintélyt kölcsönöz a jelenlegi tongai királynak átlagon felüli testsúlya is: a beavatottak szerint a királyi mérleg 350 fontot – 159 kilogrammot – mutat, ha őfelsége rááll.

Az udvari pletykák szerint a király még trónörökös korában látogatást tett az Egyesült Államokban. Aggasztó testsúlya miatt megvizsgáltatta magát egy amerikai orvossal, aki semmi bajt sem talált, ezért csupán szigorú diétát írt elő. Az orvos főleg a keményítőtartalmú ételektől tiltotta el, a rizstől és a burgonyától.

– De tárót csak szabad ennem? – kérdezte aggodalmasan a herceg.

– Ó, a zöldségfélék nem ártalmasak – válaszolta mosolyogva a trópusi növények ismeretében járatan orvos.

A diéta megtartása nem jelentett gondot a hazatért hercegnek, hiszen a Tonga-szigeteken rizst és burgonyát egyébként sem sokat fogyasztanak. A főtáplálék a táró, amiről a tájékozatlan orvos nem sejtette, hogy a burgonyánál is több keményítőt tartalmaz. Így az-

után a herceg álmélkodhatott, hogy néhány hónapos diétázás után testsúlya újabb huszonöt fonttal gyarapodott.

Megkérdeztem a gárdatisztól, mikor jön vissza őfelsége, és tudna-e fogadni.

– Hullámlovaglásra ment a tengerre – kaptam a választ. – Csak estére jön haza, és akkor már nem fogad senkit.

A szoknyás parancsnok – látva savanyú képemet – vigasztalásul egy hatalmas virágfüzért akasztott a nyakamba. A bódító plumeriák felfűzött tömege csaknem a térdemig ért. Elindultam vele a városba . . .

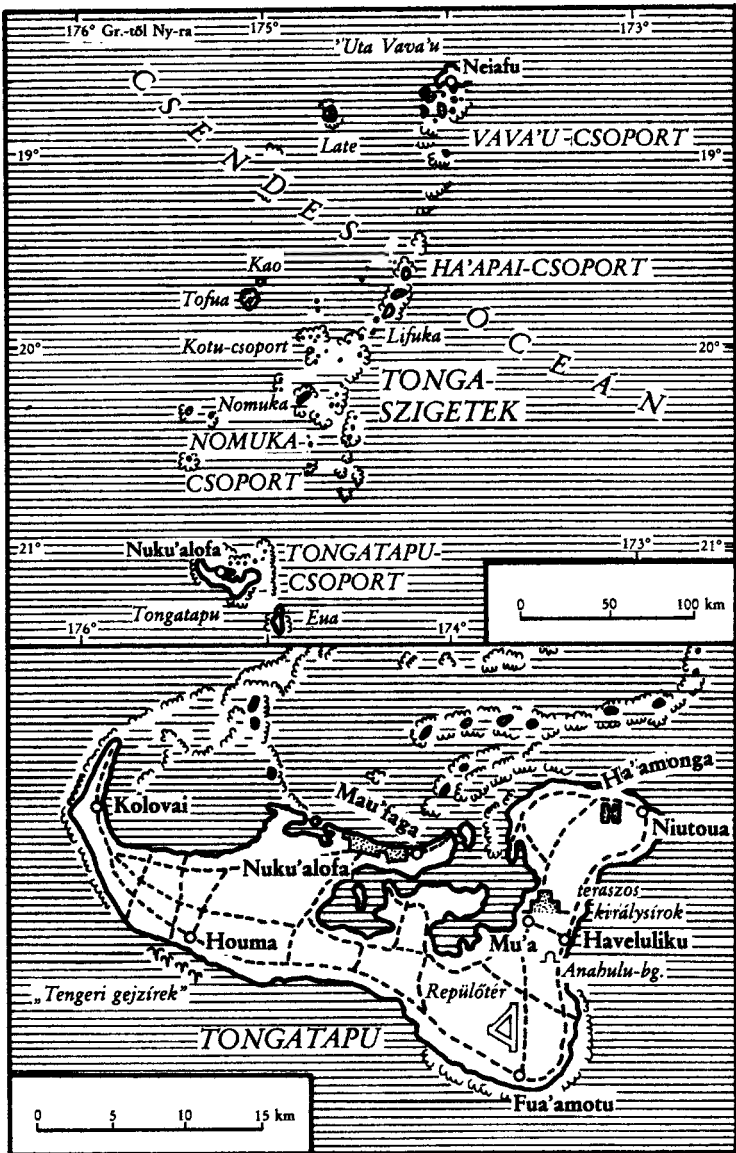
VARÁZSSZIGET AZ ÓCEÁNBAN

Az utcákon sétálgatva egyre azon tűnődtem, miképpen szabadulhatnék meg feltűnés nélkül a jó szándékkal adott, de mégis oly terhes ajándéktól. Hiszen nem dobhatom el egyszerűen az utcán: mit szólnának hozzá a járókelők? Az ilyen virágkoszorúban testesül meg a tongai nép szeretete, az idegenek iránti tisztelet: háládatlanság lenne a szemük láttára elhajítani.

Félreeső, csendes utcákba tértem be, de ott is ácsorgó emberek figyelték lépteimet. Hopp, itt egy üres telek! – örvendtem meg, s beugrottam a bokrok közé. Bár ne tettem volna! Egy szerelmes ifjú párt riasztottam meg, s a virágfüzér maradt továbbra is a koloncom.

– Valahol leteszem, és véletlenül ott felejttem – agyaltam ki a végső megoldást.

Jó alkalom kínálkozott elvetemült szándékom megvalósítására az egyik iskola füves udvarán, ahol a gyerekek rögbi játszottak. Bőrlabda helyett egy üres kókuszhéjjal szaladoztak. Leültem nézni őket, s amikor eltávoztam, a virágfüzér „feledékenységből” ott maradt a fűben. Büntudatot érezve sebesen lépkedtem, és

A Tonga-szigetek áttekintő térképe.
Az alsó térkép a legnagyobb szigetet, Tongataput mutatja be a szerző által ismertetett nevezetességekkel.

meg sem álltam a főváros egyetlen könyvkereskedéséig, amelyet már korábban kiszemeltem magamnak.

Az üzletben megvettem egy nemrégén készült, tetszetős kivitelű, színes térképet Tongatapu szigetéről. Ötven senitiért kaptam egy másikat is, amely az egész tongai archipelágust ábrázolta.

Jókora tengerrészen szóródott szét ez a pici ország! A szárazföldek területe együttvéve nem tesz ki hétszáz négyzetkilométert, viszont a legészakibb és legdélibb szigetek közötti távolság több mint hatszáz kilométer. Mintegy negyvenöt szigetnek van állandó lakossága, míg a szigetek számát százötvenre becsülik. Az utóbbi szám bizonytalansága abból adódik, hogy itt található földünk egyik legnyugtalanabb része, ahol máról holnapra szigetek születnek vagy éppen tűnnek el a hullámokban.

Erre a jelenségre a legismertebb példa a Tongataputól mintegy nyolcvan kilométerre északra található Fonuafo'ou – „új föld” – szigete. Először az angol Falcon hajó legénysége figyelt fel rá 1865-ben, az angol térképeken ezért Falcon-sziget néven is szerepel. A vulkanikus eredetű salakhátság akkor vagy száz lábnyira emelkedett ki a tenger hullámaiból. A kilencvenes évek elején már csak néhány fekete szirt látszott ki a vízből. 1894-ben a föld méhe újra működésbe lépett, és rövid idő alatt öt kilométer hosszú, feleannyi széles és tizenöt-husz méter magas sziget keletkezett. Nem lett volna rajta kifizetődő üzlet a telekvásárlás, mivel az ingatag lábakon álló szárazföld 1898-ban ismét eltűnt a habokban, s zátony formájában veszélyeztette az arra járó hajókat.

Harminckilenc évi hallgatás után újra hallatott magáról a Fonuafo'ou, olyannyira, hogy hatalmas robbanásokkal kísért megjelenése már Tongatapu lakóit is megrémítette. A sziget ezúttal rekordmagasságot ért el, csaknem százötven méterre emelkedett a tengerszint fölé.

Amint a robbanások elcsendesedtek, az akkori ural-

kodó, Salote királynő férjét küldte ki a sziget „birtokbavételére”. A férj, Uiliami Tungi herceg, aki egyben az ország miniszterelnöke volt, nyomban hajóra szállt, a szigethez utazott, és kitűzte rajta a tongai állami zászlót. A kopár salakszigetből a tongaiak persze nem sok hasznót húztak, már csak azért sem, mert 1943-ban ismét hullámsírba temetkezett.

A boltban felfedeztem egy érdekes könyvet Tonga történelméről. Bár az üzletvezető egy egész pa'angát kért érte, mégis gondolkodás nélkül rácsaptam. Ugyanilyen váratlanul csaptak rám az odakint lesben álló iskolásgyerekek.

– Palangi! Palangi! Nálunk felejtette a virágfüzérét!
– kiabáltak kórusban . . .

S ágaskodva, nagyot lendítve dobták a nyakamba a virágos jármot, amitől, úgy tűnik, egy jámbor európai zöldfülű sehogy sem tud megszabadulni Tongában . . .

BÚCSÚ A PATKÁNYOKTÓL

Amint telt-múlt a délután, és közeledett az est, mind nyugtalanítóbban rémlett fel előttem a temető melletti éjszakai szállásom, a patkányos sufni képe. De hát mit tehetek? Sátorverésről szó sem lehet, ilyesmit még sohasem láttak a tongaiak. Olyan bámészkodó, nevetgélő csödület támadna körülöttem, amitől hajnalig se lenne nyugtom. Ha megint összetalálkozhatnék az éjszakás királyi testőrrel, kapva kapnék az ajánlatán . . .

E találkozó reménye, no meg korgó gyomrom is arra sarkallt, hogy lépteimet a piac felé irányítsam. Útközben egy-egy üres „kordétaxi” (ve'etolu) fékezett le mellettem, és gazdája udvariasan ajánlgatta szolgálátát. A nyakamban lógó virágköteg messziről elárulta, hogy palangi vagyok. A külföldi turisták rendszerint bőkezűek, pa'angával vagy amerikai dollárral fizetnek, míg a helybeliek aprópénzből szedegetik össze a viteldíjat: a „taxisnak” érdemes tehát a turistákra vadászni.

Ami az európaiakat illeti, nem nagy számmal élnek Tongában. A legutóbbi összeíráskor mindössze négyszázkettőt találtak, tehát nem teszik ki a lakosság fél százalékát sem. Java részük tanító, tanár, pap vagy valamiféle szakember, akinek ismereteire a fejlődő államnak szüksége van. Évekkel ezelőtt meghirdették a „Tonga a tongaiaké” mozgalmat, s eltanácsolták az országból az idegeneket, akik az őslakosságon élőködtek. Mintegy félezerre becsülik az európai-tongai félvérek számát, lélekszámuk az utóbbi években – a turizmus fellendülésével – rohamosan emelkedik.

A talamhahi piacon már csak néhány kofa árvalkodott. A falusi őstermelők maradék portékájukkal a déli órákban hazautaznak, délután már csak a városi viszonteladók kínálják áruikat az elkésett vevőknek. Most lehet a Tonga-szigeteken a dinnyeszüret, mert az utca kövezetén halomban álltak a görögdinnyék. Hosszúkás alakjuk, zöldesfehér színük a hazai kerti tökre emlékeztetett, de megvágva feltárult halovány vörös belbecsük.

Dinnyével nem lehet éhséget csillapítani – gondoltam, és továbbsétáltam. Néhány asszony tartalmasabb étket kínált eladásra: kókuszolajban sült tésztagombócokat. A pingponglabda nagyságú, barnára pirult gombócok darabja mindössze két seniti. Ez tehát a legolcsóbb utcai táplálék, tíz gombóccal megtelik a gyomor, és fél napra mentve vagyunk az éhség kellemetlen érzésétől.

A nehéz gyomortöltelék megúsztatására bizony jólesett volna egy adag sör. Lehet is kapni mindenfelé, hűtve és langyosan egyaránt. Miként Nyugat-Szamoába, ide is Új-Zélandból hozzák – a kinyitáskor nagyot pukkanó alumíniumdobozokban vagy a később sírke-retezésre használható barna üvegekben. Sör helyett egy utcai csapból vízzel tankoltam tele bendőmet...

– Hello, friend! – szólított meg valaki hátulról.

Megfordultam. Egy mosolygós, szoknyás-gyékenyes férfival találtam szembe magam.

– Nem ismer meg? Odaát Apiában találkoztunk . . .

Most már én is emlékeztem rá: a tengerparti új könyvtárban akadtunk össze. Úgy mutatkozott be, hogy tongai tanító, és látogatóba jött Szamoába. Mielőtt felírhattam volna a címét, elsodródtunk egymástól.

– Hol lakik? – kérdezte.

– Nincs szállásom – válaszoltam egykedvűen.

– No, akkor tiszteljen meg engem. Mu’ában lakom, autóbusszal alig félórányira innen.

Megkönnyebbülten követtem őt. Isten veletek, ma’ufangai patkányok!

Tongatapu, a Szent Dél szigete

Mu'a városka, nagyságban Tongatapu második települése, zegzugos tengeri lagúna partjaira épült. A mozdulatlan, meleg párákat eregető víztükröt mangrovenövényzet szegélyezi, belsejében korallzátonyok nehezítik a hajózást. Csupán a gyakorlott tongai halászok ismerik azokat a szirtmentes víz alatti ösvényeket, melyeken át még apály idején is kijuthatnak a nyílt óceánra.

Mu'a csaknem nyolcszáz éven át a tongai királyok székhelye volt. Jelenére erősen rányomja bélyegét a rivális Nuku'alofa gyors fejlődése. A sekély öböl alkalmatlan a korszerű tengeri hajók kikötésére, így Mu'a végleg elvesztette a csatát. A környékén található sok száz éves történelmi maradványok azonban a régmúlt idők dicsőségére emlékeztetnek.

Boldog voltam, hogy szigetjáró utam első állomásként éppen ide vetett a vak véletlen . . .

A KŐMŰVES ISTEN KÖVET HAJIGÁL

Házigazdám az országút szélén cölöpökre épült, egyszerű faházban lakott. A tetőzet hullámbádogból készült. Az ilyen újmódi házakat itt fale-papának nevezik. A lakás berendezése – a fából faragott bútor, a függönyök, a faliképek és más egyebek – a gyorsan

tért hódító civilizációról árulkodott. Meglepett az a tisztaság és rend, mely nemvárt látogatásom ellenére ebben a kis otthonban fogadott.

Bemutatásképpen el kell mondanom új vendéglátómról, hogy a mu'ai állami iskola tanítója. Neve William Moana, negyvennégy éves. Felesége barna bőrű, örökké mosolygó asszonyka, karcsú alakján nem látszik meg, hogy már nyolc gyermek édesanyja.

Reggeli után így szólt házigazdám:

– Fonóba, azaz falugyűlésre kell mennem. Ha kedve tartja, sétáljon el a közelben levő királyszerkhöz, a langikhoz. Az országút mellett sorakoznak, könnyen rájuk akad.

Valóban nem kellett messze gyalogolnom, a pálmafák közül előbukkant az első szürke kőkolosszus. Öt-hat méter magas és mintegy ötven méter széles, négyzet alapú építmény. Oldalait teraszosan, négy-öt óriás lépcsőfokkal képezték ki. Hatalmas, faragott mészkőtömböket illesztettek szorosan egymás mellé. Egyik-másik építőkocka súlya húsz-harminc tonna. Nyugodtan nevezhetjük ezeket az építményeket „Óceánia piramisainak”.

A legrégebbi síremlékek az 1200-as évekből származnak, tehát csaknem nyolcszáz éve dacolnak a nedves trópusi éghajlat mállasztó erejével. Mu'a környékén huszonnyolc nagyobb teraszos királyi sír található. Valamennyi építmény az ősi tongai építészet lenyűgöző bizonyítéka.

Milyen szerencse, hogy tegnap hozzájutottam egy részletes történelmi leíráshoz! A mohos sziklákön üldögélve – e könyvvel a kezemben – magam elé idézhettem a tongaiak eseményekben gazdag, romantikus történetét.

A tongai nép legősibb múltjának ködbe vesző eseményei, az óceániai vándorlás legendás históriái összefonódnak a többi polinéziai népcsoport szájhagyományával. A tongai szigetlakók ősei valószínűleg északról, Szamoa felől érkeztek. Erre utal a nevük is,

a „tonga” kifejezés ugyanis a déli égtájat, a délen lakó embereket jelenti. Néhány történész a „tonga” elnevezés bizonyító értékét kétségbe vonja, arra hivatkozva, hogy tonga nevű törzsek élnek a Tahiti-szigeteken, sőt fent, a „messzi északon”, a Hawaii-szigeteken is.

Az elnevezésnél sokkal meggyőzőbb érv a földrajzi közelség és az a tény, hogy a szamoai és a tongai nyelv nagyon hasonlít egymáshoz, sokkal inkább, mint bármely más polinéziai nyelvhez. Igaz, manapság már nem értik meg egymást anyanyelvükön a két szigetcsoport lakói. Bár eléggé botfülem van, számomra a tongai nyelv a szamoainál sokkal lágyabbnak, dallamosabbnak tűnt. Az írásmódban is van némi eltérés, például itt délen kiírják a „g” előtti zöngés „n” hangot (tonga, langi, tungi stb.), de hát ez már a nyelvészkedő misszionáriusok hatása. A hajdani kapcsolatokra utalnak a mondákban közösen megőrzött történelmi események, a két népcsoport szellemvilágának egyforma vonásai és a mindmáig fennmaradt ősi szokások hasonlósága. Számos tongai monda szól arról, hogy a meghonosított háziállatokat, mint a disznót és a baromfit, a Szamoa-szigetéről hozták. A tongai emberekben ma is ösztönösen él az a tudat, hogy régi hazájuk valahol északon lehetett.

A legtávolabbi múltba vivő mondákban sok a mesés, fantasztikus elem. A szereplők istenek, szellemek, természet fölötti lények. Szinte a görög mitológia történései ismétlődnek meg e piciny nép hitvilágában.

Egy ősi legenda szerint a kíváncsi Tagaloa Atulogologo isten énekesmadár (kiu) alakjában leszállt az égből, hogy megismerkedhessen a földdel. A végtelennek tűnő víztengerben csupán néhány szirtet talált, és a hullámverte köveken nem tudott megpihenni. Istentársához, Tagaloa Tufugához fohászkodott: kérte, hogy segítsen rajta. Tufuga a mennyek kőműves istene volt, hamarjában felkapott néhány követ a műhelyében, és lezúdította a földre. Ezekből az égből hullott fekete

kövekből alakult ki a mai Eua szigete. A madár képében rejtőző istenség itt kipihenhette fáradalmaait.

Tufuga isten újabb kőhajításából született meg a kis Ata-sziget. Ide egy tengeri madár (fue) kapaszkodott ki a vízből, de a tüzes sziklákön nyomban elpusztult. A döglött madár testéből egy kukac mászott elő, s amikor ezt megtalálta az előbbi, istenséget rejtő madár, csőrével három részre tépte a hernyót, és ezekből lettek az első emberek: Kohai, Koau és Momo. Tufuga isten közben folytatta a kődobálást, és az emberek lakóhelyéül kialakult a többi sziget is.

A legendák szerint Kohai alapította meg az első királyi házat, a Tu'i Tonga (szent király) dinasztiát.

KIS NÉP – NAGY BIRODALOM

Egy másik legenda kétségbe vonja, hogy a büszke tongai nép első királya egy kukacból született volna. Az újabb változat szerint az első tongai király, 'Aho'eitu közvetlenül isten gyermeke volt. Íme, a története:

Tagaloa 'Eitumatupu isten egy magas vasfa (toa) alakjában jelent meg a földön valahol a To'onagaka-valagúna partján. Megtetszett neki egy tongai leány, Va'epopua, és feleségül vette. Az ifiasszony rövidesen szült egy fiút, 'Aho'eitut. Ekkor a vasfába bújt istenség – mint aki jól végezte dolgát – visszatért a mennybe. A földön hagyott fiáról azonban nem feledkezett meg: 'Aho'eitu kertje számára jó talajt ömlesztett a szigetre, ebből keletkezett a ma is meglevő Holohiufi-domb Ma'ufanga közelében. Hogy a fiú sohase szűkölköd-jék élelemben, az isteni atya megajándékozta őt a szigeten addig ismeretlen jamgyökérrel.

Telt-múlt az idő, 'Aho'eitu daliás ifjúvá növekedett, de felcseperedtek mellette a földi apáktól származó mostohatestvérei is. 'Aho'eitu elhatározta, hogy meglátogatja apját az égben. Úgy vélte, hogyha felmászik az óriás vasfa tetejére, onnan már átkapaszkodhat a

menyek országába. A mostohatestvérek irigykedve szemlélték 'Aho'eitu vállalkozását, féltékenységükben utána kúsztak és megölték.

Az égi atya fiának látogatási szándékáról nem tudott, csak a tragédiáról értesült. Nagy haragra gerjedt. Életre keltette megölt fiát, isteni erőt lehelt belé, és megbízta őt, hogy legyen a tongaiak uralkodója – Tu'i Tongája.

Az ilyen mondákban sok a költött, mesés elem, azonban az ma már bizonyítottnak látszik, hogy az ősi időkben valóban létezett egy 'Aho'eitu nevű tekintélyes főnök, akit a tongai királyi dinasztia alapítójának tekinthetünk. A nemzedéki visszaszámítások alapján körülbelül ezer évvel ezelőtt, a 950-es években juthatott uralomra. Nagyon valószínű, hogy egy másik szigetről érkezett, tehetséges polinéz férfi volt, aki rátermettségével átvette a hatalmat az egész nép fölött. Nem az egyetlen eset, hogy az ilyen távolról érkezett uralkodó eredetét a népi hiedelem az égből származtatja.

Miként a szamoaiak, a Tonga-szigetek lakói sem ismerték az írást. A történelmi eseményekről feljegyzések tehát nem maradtak fenn, a nép azonban sok-sok generáción át megőrizte az uralkodók neveit és a hozzájuk fűződő nevezetes eseményeket.

A szájhagyományok alapján úgy tűnik, hogy Tonga fénykora 'Aho'eitu király uralkodásától Takalaua királyságig tartott (kb. 950-től 1450-ig). Ezekben a századokban a kitűnően hajózó és bátor tongaiak meghódították a Szamoa- és a Fidzsi-szigeteket, Niue szigét, sőt az olyan távoli helyek lakóit is adófizetésre kötelezték, mint a mai Gilbert- és Ellice-szigetek.

A szamoai népmondákból tudjuk, hogy a tongai Tu'i Tongák hosszú ideig uralmuk alatt tartották a Szamoa-szigeteket. Az időben gyakori lehetett a egyes házasság, ami tovább erősíthette a két nép már korábban is fennálló rokonságát, egymás szokásainak átvételét. A szamoaiak végül is megsokallták a Tu'i

Tongák sarcait, felkeltek ellenük, és kikergették szigeteikről a tongaiakat. Ez 1250 táján történhetett, és ekkor alakult meg Szamoában a híres Malietoa-dinasztia.

MEGFOJTOTT ÖZVEGYEK

A tongai királyi dinasztiák története nemcsak hosszú, hanem igen bonyolult, ármánykodással és gyilkosságokkal terhelt hatalmi harc. Az eredeti Tu'i Tonga-dinasztia ugyanis 1470-ben kettészakadt, és ettől kezdve a tongai történelem a trónkövetelők szakadatlan hadakozásairól szól. A királyok közül sokan nem természetes halállal fejezték be életüket.

A fantasztikus történetek sorából csak egyetleneket említek, I. Havea király esetét. Ő a Tu'i Tonga-dinasztia 19. uralkodója volt, akit tengeri fürdőzés közben öltek meg. A tettes derékban teljesen kettészelte a király testét, melynek alsó felét a hullámverés elsodorta. Márpedig egy tongai királyt nem lehet csak úgy „felerészben” eltemetni! Nyomban jelentkezett a megölt király egyik hű főnöke, akit a szájhagyomány Lufe néven őrzött meg, önként feláldozta életét, hogy a temetésen az ő levágott altestével egészíthessék ki a király tetemét.

No de a hasonló vérfagyasztó históriák helyett szölgünk komolyabb dolgokról is: arról, milyen lehetett az ősi tongai társadalom.

A régi feudális uralkodók alatt a társadalom hat osztályra tagolódott. A legfelsőbb szűk réteg a királyi család tagjaiból (hau) állott. A második legrangosabb osztály a nagyfőnökké (hou'eiki) volt. Rangban követték őket a főnökök (mu'a). A nemesek (matapula) alkották a negyedik osztályt. Az ötödik osztály volt a legnépesebb, ide tartoztak a közemberek (tu'a). Végül a teljesen jogtalanok (popula) közé sorolták a foglyokat és a rabszolgákat.

A főnökök feje a király volt, az ő kezében összpön-

tosult a hatalom minden élet és vagyon fölött. Mivel a tongaiak hittek a királyok isteni származásában, az uralkodót vallási tisztelettel övezték, és teljesítették minden akaratát. A bölcs uralkodók persze jól kiagyaltilalomfákkal bástyázták körül magukat, s aki megsértette ezeket a „tapukat”, arra bizony szörnyű végzet várt.

A tongaiak hitvilágában számos istenség szerepelt. A legfőbb „jó” isteneik a Tagaloák voltak, ők az égben székeltek. A Mauik az alvilágban uralkodtak, míg Hikule’o a tongaiak mennyországában, a Pulotuban „elnökölt”. A nép hite szerint a Pulotu valahol a „napnyugta” mögött, a Csendes-óceánban létezett. Oda azonban csak a főnökök szellemei juthattak el, mert azokat halhatatlannak tekintették. A közönséges tongai embernek még lelke sem volt, így a „Pulotuba jutásról” nem is álmodhatott. Sőt! Nagyon is tartania kellett a Pulotutól, hiszen a megholt főnökök ott összesereglett szellemeinek óriási hatalmuk volt. Az öreg tongaiak között manapság is akadnak, akik azt hiszik, hogy a betegségeket a Pulotu haragvó szellemei küldik az élőkre.

Az ősi hit szerint a Pulotu szellemeit egyetlen módon: ajándékokkal lehet kiengesztelni. A Pulotu főpapja és minden istenség földi helytartója maga a király: ő közvetít az istenek és az emberek között. Az ajándékokat a király veszi át, és „továbbítja” a túlvilágra. A gyümölcsfák és a veteményesek első gyümölcse a Pulotu szellemeit illette meg, az átadás a Mu’ában évente megrendezett ünnepségen történt.

Külön istene volt a szélnek, az óceánnak, az aratásnak, a veszedelmes lényeknek (mint például a cápának, a mérgeskígyóknak) és így tovább. Néha különös formájú köveket is megkülönböztetett tiszteletben tartottak.

Ezeknek az isteneknek már nem egyszerűen csak élelemajándékokkal kedveskedtek, hanem nagyobb baj esetén (járványos betegség, pusztító vihar, éhínség

stb.), vagy ha egy főnök háborúba, távoli szigetekre indult, még embert is áldoztak. Később ez a szokás úgy módosult, hogy meghagyták az áldozat életét, csupán levágták egy vagy több ujját. Amikor Cook kapitány az 1770-es években meglátogatta a Tonga-szigeteket, beszámolójában megemlítette, hogy jóformán egyetlen olyan tongaival sem találkozott, akinek meglett volna mind a tíz ujja. Sőt még a XX. század elején is éltek hiányos ujjú emberek!

Az áldozás egyik legborzalmasabb válfaja a XVIII. század végén terjedt el a Tonga-szigeteken, és a XIX. század első felében is gyakorta előfordult. A szokás a Fidzsi-szigetektől eredt, ahol az idő tájt gyakran megfordultak a tongaiak. Ha meghalt egy főnök, vele temették el a legkedvesebb hozzátartozóját. Az esemény vér nélkül zajlott le: az áldozatot megfojtották. Rendszerint a feleségre várt ez a sors...

KÉT KŐ CIPEL EGY HARMADIKAT

Amint az egyik teraszos síremléktől visszatértem a mu'ai országútra, váratlanul ismerősre bukkantam: a király éjszakás testőre tűnt elő az egyik házból – tömött jutazsákkal a vállán. Szívélyesen üdvözölt, miként az első napon:

– Hello, friend!

– Hello! Mi járatban van erre?! – kérdeztem.

Válasz helyett lerakta a terhét, és megmutatta a tartalmát. Színes kagylók, kókuszhéjból készült csészék, felfűzött apró tengeri csigák és más efféle csecse-becse töltötte meg a zsákot.

– Tudja, holnap reggel érkezik egy turistahajó Nuku'alofába, és este már megy is tovább. Az utasok napközben partra szállnak, hogy megismerkedjenek a mi egzotikus szigetünkkel. Főleg amerikai turisták utaznak ezen a luxushajón, nekik viszem eladásra ezt a sok vicik-vacakot. Az amik minden „népi” limlomot gon-

dolkodás nélkül megvesznek, nem sajnálják érte a pénzt. Alig néhány senitit fizettem ezekért a haszontalanságokért az itteni gyerekeknek, holnap pedig dollárokat kapok értük – mondta nevetve.

Hát igen, a pénzes amerikai turisták hada Hawaïi és Tahiti után most már Tongát is elérte . . .

– Járt a langiknál? – kérdezte a testőr.

– Onnan jövök. Nagyon érdekelnek a régi idők emlékei – feleltem.

– Ha'amongát látta-e már?

– Nem, csak olvastam róla . . .

– Jöjjön, megmutatom – mondta, s intett a Nuku'alofa felől éppen jövő autóbushoz. Zsákját nekítámasztotta egy útszéli kókuszpálma törzsének, engem pedig feltuszkolt maga előtt a kocsiba.

– Nem megyünk messzire – nyugtatott meg újdonsült kísérőm.

Néhány kilométerrel Niutoua falu előtt megállíttatta a kocsit, és gyalog folytattuk az utat a ligetes, pálmás ültetvény belsejébe.

– Itt van! – torpantunk meg egy hatalmas kőkapu előtt. Egymástól ölnyi távolságban két hatalmas kőoszlop tartotta a fölénk keresztbe helyezett harmadikat. Ez hát a világhírű tongai „trilithon”, a hármaskő.

– Mit jelent a tongai név: Ha'amonga? – kérdeztem.

– Amit itt lát: „terhet cipelő kövek” – válaszolta a testőr, aki szabad idejében nyilván idegenvezető is, mivel azon nyomban érdekes történetet mondott el a hármaskő eredetéről.

Az ősi hagyományok szerint az építményt Tu'i Taui király emeltette, aki a Tu'i Tonga-dinasztia tizenegyedik és egyik leghíresebb uralkodója volt. Tu'i Taui a XIII. század elején uralkodott, és itt, a hajdani Heketában állt a palotája. Két fiúgyermeke számára intő példaként állíttatta fel a Ha'amongát: a két oszlop jelképezte a két testvért, a keresztbe helyezett kő pedig apjuknak azt a reménységét fejezte ki, hogy fiai is oly szilárdan fognak össze az uralkodásban.

A Ha'amonga bámulatba ejtő alkotás. A faragott mészkőoszlopok kereken öt méter magasba emelkednek, súlyuk pedig egyenként legkevesebb negyven tonna. A tetejükre emelt keresztők is legalább ilyen nehéz, hiszen majdnem hat méter hosszú. Vajon mi módon, miféle szerkezettel emelték fel a tongaiak hétszáz évvel ezelőtt ezt az irdatlan követ?

– Őfelsége pár évvel ezelőtt nagy felfedezést tett – folytatta mondókáját testőr-idegenvezetőm. – Felmászott a kőkapu tetejére, és ott a kőbe vésve egy hosszanti vonalat talált. A vonal irányába kelet felé nyíladékot vágatott a pálmaligetbe. Megfigyelte, hogy június 21-én, a déli félteke legrövidebb napján a felkelő nap sugara pontosan erre a vonalra vetődik. Ebből őfelsége arra következtetett, hogy a Ha'amonga őseink asztronómiai műszere volt, ezzel határozták meg az év kezdetét.

A KOLOVAI REPÜLŐRÓKÁK

Miközben a Ha'amongát csodáltam, még nem sejtettem, hogy a testőr újabb kirándulást készít elő számomra. Amikor visszatérőben az útfélen hagyott zsákjánál megálltunk a busszal, így szólt:

– Jöjjön el velem Nuku'alofába! Eligazítom egy másik nevezetes helyre: Kolovaiba.

Furdalt a lelkiismeret: értesítenem kellene házigazdám a távolmaradásról. A testőr azonban már ki is adta a parancsot a vezetőnek!

– Go ahead! Indulás!

A sziget ellenkező csücskében fekvő Kolovai helység környéke szintén gazdag történelmi emlékekben. A turistákat azonban nem a holt kövek vonzzák ide, hanem az itteni hatalmas vasfák különös lakói. Napközben úgy csüngenek a magas ágakon, mintha aszott óriás gyümölcsök lennének. Színük sötétbarna, testük jérce nagyságú, s kiterjesztett szárnyaik hossza eléri a

nyolcvan-kilencven centimétert. Fejük kísértetiesen hasonlít a rókáéhoz, ezért is nevezi őket a nép „repülőróának”. A tudomány *Pteropus tonganus* néven tartja számon ezeket a repülőkutya-féle állatokat, melyeknek ez a faja egyedül a Tonga-szigeteken honos.

A repülőrókák háborítatlanságáról királyi őr gondoskodik. Megkérdeztem a csősz: miből élnek, mit esznek ezek az állatok?

– Éjszakánként a környező mangófák gyümölcseit csipegetik, de megdézsmálják a kertekben termelt banánt és papaját is . . .

– Mit szólnak hozzá a parasztok?

– Mit szólhatnak? A repülőrókák szent állatok, tapu alatt állnak. Csak a királynak van joga egyet is megölni közülük.

Ismét visszakanyarodtunk a tongai mitológiához. A népi hiedelem szerint a kolovai repülőrókákban meghalt főnökök szellemei bújnak meg. Talán azoké, akik valamilyen oknál fogva kívül rekedtek a Pulotu paradicsomából. A tapu hitele az utóbbi időben meggyöngülhetett, ennek alátámasztására kellett kirendelni a repülőrókák védelmére a királyi őrt.

Kolovai falu lakói állandóan szemmel tartják ezeket a különös állatokat. Ha felbukkan közöttük egy albínó, az a király közeli halálának előhírnöke . . .

AZ ELSŐ PALANGIK TONGÁBAN

A történelmi háttérhez tartozik az a kérdés is: hogyan ismerkedtek meg a tongaiak az európaiakkal?

Mu'a mellett még élő tanúja van az első európaiak több mint kétszáz év előtti partraszállásának. Ez a tanú persze nem tud beszélni, hiszen nem más, mint egy pusztulófélben levő hatalmas ovava-fa. A legendás hírvű Cook kapitány pihent meg alatta, miután 1773-ban hajója a lagúnában horgonyt vetett. A nép külön nevet

adott a fának: Malumalu 'o Fulilangi. A nevezetes helyet 1970-ben emléktáblával jelölték meg.

A szigetvilág legelső európai látogatói nem az angolok, hanem valószínűleg a holland Willem Schouten és Jakob Le Maire voltak, akik 1616-ban érintették az archipelágus északi részét: Tafahi, Niuatoputapu és Niuafu'ou szigeteket. Az őslakók idegenkedve fogadták a torzonborz, vad kinézetű európaiakat. A következő hollandus, Abel Tasman, aki 1634-ben jutott el Tongatapura és más szigetekre, már szívélyesebb fogadtatásban részesült. Az európai leírók őt tekintik Tonga „felfedezőjének”.

Az angol Samuel Wallis kapitány 1767-ben Niuatoputapu szigetén szállt partra, s ott élelemért cserébe vasból készült tüköt ajándékozott az őslakóknak. Hat évvel később érkezett ugyanide a leghíresebb európai látogató, James Cook, akinek a szigetek lakói örömmel mutogatták meg a korábban kapott ajándékokat.

Cook háromszor is felkereste a Tonga-szigeteket, először 1773-ban, majd egy évvel később és végül 1777-ben. Az utóbbi alkalommal Lifukán lépett partra. Ez a sziget a középső csoporthoz, vagyis Ha'apaihoz tartozik, ahol korábban még nem járt európai ember. A szigetlakók szeretettel fogadták a tengerek vándorait, és táncaikkal szórakoztatták őket. Cook leírásából tudjuk, hogy az őslakók sportjátékai között szerepelt a birkózás és az ökölvívás is, ezeket tehát nem az európaiak honosították meg. A kapitány annyira megkedvelte a békés, vendégszerető népet, hogy a sziget-csoportot Friendly Islandsnek, Barátságos-szigeteknek nevezte el. Cook személye az itt élők szájhagyományában is fennmaradt Tute néven. Sőt! Mivel Cook ajándékozta nekik az első szarvasmarhákat, azokat ma is buaka tutének, „Cook disznóinak” nevezik. Korábban ugyanis háziállatként csak a sertést ismerték.

Cook ezután a Tu'i Tonga meghívására ismét Tongatapura látogatott el, ahol részt vett a siasin, az első termés ünnepén. A siasi annak az ősi hagyománynak a

maradványa, mely szerint a szigetlakóknak első terményeiket a király „közvetítésével” fel kell ajánlaniuk a Pulotu szellemeknek. A sziget tekintélyes népességéről ad számot Cook naplója, amely szerint a siasin mintegy tízezer ember vett részt.

Cook az ünnepségen két élő elefántteknőst ajándékozott a királynak, ezeket az állatokat még a Galápagos-szigetéről hozták magukkal. A tongaiak csodálattal vették körül a különös formájú szárazföldi lényeket. A két teknős közül a nőstény hamar elpusztult, a hím azonban még évtizedeken át a királyi udvarlakója maradt. A tongaiak a Tu’i Malila megtisztelő címet ajándékozták neki, és holtáig az emberi nagyfőnököknek járó becsben tartották. Később a nemes lény megvakult, majd a királynő kertjében keletkezett tűzvész következtében elpusztult.

A Cook-féle expedíciót mind gyakrabban követték az újabb és újabb európai látogatók: angolok, franciák, németek, amerikaiak. A legtöbbjüket gyarmatszerzési célok vezették, mások a lelkek meghódítására törekedtek – miként azt már Szamoa tragikus példáján is láttuk. Tonga azonban sohasem vált gyarmattá, ezeréves függetlenségét – ha olykor csak látszólagosan is – mindmáig meg tudta őrizni. A Csendes-óceán óriási térségében egyetlenként . . .

A Tongába látogató korai európai utazók között – tudomásom szerint – nem akadt egyetlen hazánkfia sem. A magyar világutazók előtt csupán a XX. század kezdete nyitotta meg Tonga kapuit. A Szamoával kapcsolatban már említett Gáspár Ferenc orvos az Osztrák–Magyar Monarchia arra cirkáló hadihajóján kelt át a tongai vizeken, de nem kötöttek ki. „A Föld körül” című könyvében csak hallomásból ír Tongáról és lakóiról, akik szavai szerint „némely tekintetben felülmúlják a szamoaiakat: szebbek, erősebbek, szelídebbek és műveltebbek”.

Az első magyar természetbúvár, aki eljutott a tongai archipelágusba, Vojnich Oszkár volt. Éppen a szom-

szédos Fidzsi-szigetek fővárosában, Suvában tartózkodott, amikor híret vette, hogy „Tonga-tabu” közelében egy tenger alatti vulkán lépett működésbe. (A régi írásmód szerint a tongai helynevekben „p” helyett gyakorta „b” szerepel, mint a Vojnichtól idézett szövegben is.) Honfitársunk az első alkalmatossággal átkelt Nuku’alofába, de akkorra a vulkán már elcsendesedett. Helyette egy másik élő vulkánhoz, Tofua szigetére látogatott el. A tűzhányó akkori jelenségeiről szakszerű leírást készített, amely idehaza a *Földrajzi Közlemények* 1907. évi kötetében jelent meg.

MATE LEMOTO, A BARLANGTULAJDONOS

– Malo e lelei! – köszöntöttem házigazdám, amikor visszatértem utazgatásaimról. Szégyenszemre ez az egyetlen üdvözlő mondat, amit eddig tongai nyelven megtanultam. Nem kényszerített ugyanis semmi a nyelvtanulásra, mivelhogy minden második tongai tud valamicskét angolul, így az eligazodás nem jelentett gondot.

A tanító felesége kissé neheztelt rám, amiért bejelentés nélkül az ebédről is elmaradtam. Olajban sült ufival akart kedveskedni nekem, de bizony az már kihűlt s taplóssá meredt. (Tongában a jamot nevezik ufinak, amely a táró mellett a legfontosabb népeledel. Keményítőben ugyan jóval szegényebb annál, de igénytelen és hamar terem; a bambusz után a jamnövény kúszószárai nőnek a leggyorsabban.)

Míg az asszonyka az ufi újramelegítésével bajlódott, férje további terveimet tudakolta.

– A parti barlangokat és a tengeri gejzíreket szeretném meglátogatni – tájékoztattam.

– De már csak holnap! Előbb pihenje ki magát nálunk – mondta a tanító.

Az asszony is közbeszólt:

– Idejében hazajöjjön ám, mert holnap lu-pulut készítek!

Megígérttem, hogy pontos leszek, bár fogalmam sem volt arról, mi lehet az a lu-pulu.

Reggel gyalogosan vágtam neki a keleti partra vezető nyílegyenes útnak. A cél: Haveluliku falucska és a környékén található tengerparti üregek felderítése.

Éppen ideje, hogy valamit a természeti viszonyokról is szóljak. Tongatapu, azaz a Szent Dél szigete azonban oly gazdag történelmi emlékekben, hogy a geográfus írónak is meg lehet bocsátani, ha egyszer nem a saját portája előtt seper.

Ha eddig nem írtam is róla, azért nem feledkeztem meg arról, hogy a karsztjelenségek tanulmányozása végett jöttem a szigetre. Tongatapu ugyanis egyetlen összefüggő karsztvidék.

Ha valaki a tongatapui karsztot az aggteleki mészkővidék mintájára képzei el, nagyon téved. Míg Aggtelek környéke mély völgyekkel, zárt medencékkel tarkított hegyvidék, Tongatapu pálmafákkal teletűzdelt síkság. Csupán egyetlen közös vonásuk van: a felszíni vízfolyásokban való szegénység. Tongatapu szigetén nincs egyetlen patak vagy friss vízü forrás: a lehulló csapadék nyomban eltűnik a laza korallmészkő réseiben, és hosszú föld alatti vándorlás után ismeretlen helyeken egyesül az óceánnal.

Víz nélkül azonban nem létezhet élet. Honnan szerzi a lakosság az ivóvizet? – vetődik fel a kérdés. A sziget belsejében sokfelé kutat fúrtak, és a mészkő belsejéből szivattyúzzák fel a vizet. S az őslakók? Leereszkedtek a sziklahasadékokba, a barlangokba, és onnan hozták fel ivóvizüket. Azonkívül esővizet gyűjtöttek, miként még ma is sokan azt fogyasztják. Esőben pedig nincs hiány: évente átlagosan 1600 milliméter öntözi a szigetet. Ez a mennyiség ugyan lényegesen kevesebb, mint amennyit a Szamoa-szigetek kapnak, de több mint kétszerese a magyarországinak. Az esőfelhőket a délkelet felől áramló passzátszelek sodorják a sziget

fölé, de az a baj, hogy nem egyenletesen. A csapadék zöme decembertől ápriliséig hull, és az év másik fele néha kegyetlenül száraz. Mivel Tongatapu távolabb esik az egyenlítőtől, mint Szamoa, az évi középhőmérséklet is alacsonyabb: 23 fok. A légnedvesség azonban elég magas, átlagosan 77 százalékos.

Haveluliku előtt váratlanul elém tárult az óceán. Az út délkelet felé oly szelíden, egyenletesen emelkedett, hogy csak itt, a tenger partján vettem észre: harminc-negyven méteres mélység választ el a hullámoktól. Dél felé a part még tovább emelkedik, Fua'amotu falunál van a sziget legmagasabb pontja: 81 méter.

A falu fiataljaiból sikerült összeverbuválnom a föld alatti expedíció tagságát. Zseblámpákat és kókuszfáklákat hoztak magukkal. A hallomásból már ismert Anahulu-barlangba akartam leereszkedni, hogy az ottani föld alatti tavakból vízmintákat vegyek, valamint kőzetmintákat gyűjtsek. Az egyik fiatalember azonban kijelentette: előbb engedélyt kell szereznünk a barlang tulajdonosától.

A fiúk elvezettek egy kiugró tengerparti teraszra. A tisztás szélén kis bambuszkunyhó árválkodott. Kiáltásainkra egy nagyon öreg ember került elő belőle.

– Mate Lemoto – nevezte meg egyik kísérem. – Övé a barlang.

Az öreg nem tudott angolul, de társaim tolmácsolták kérésemet. Az öreg „engedélyezte” a barlang bejárását, csupán húsz seniti beléptidíjat kért. A turizmus üzleti szelleme már ide is eljutott . . .

A barlang szádája mintegy hat-nyolc méterrel a tengerszint fölött nyílt. A bejáratí omladékhalmazon leereszkedve cseppköves barlangágban találtuk magunkat. A kanyargós, egyre jobban összeszűkülő folyosóban csak víztócsákra leltünk, a barlangi patak már mélyebb szinten keresett magának új medret. Ez a jelenség arra utal, hogy a sziget közettömege ma is emelkedőben van.

– Mit jelent az Anahulu név? – kérdeztem kísérőimtől.

– Száraz kókuszlevél – felelte az egyik. Arra a kérdésre, hogy miért nevezik így a barlangot, már nem tudtak válaszolni.

A sötétség birodalmából előkerülve a hullámok mosta partfalakból gyűjtöttem közetmintákat, majd visszatértem Mu'ába.

Éppen a legjobbkor. A tanító felesége örömmel tudatta: kész a lu-pulu. Hogy mi az? A szamoai palusami tongai változata: tárólevelekbe göngyölt kókuszreszelék forró gőzben párolva.

SÍPOLÓ TENGERPART

Következő túrám a sziget délnyugati felébe irányult. Houma településből széles földút vezet a tengerpart füves mészkőteraszára. A csipkés sziklapárkány tíz-tizenöt méter magasságban mered a hullámok fölé, s pereméről páratlan látvány tárul a látogató szeme elé.

A hullámok nyaldosta alacsony sziklapadok nyílásaiból időnként sisteregve szöknek a magasba a porlódó fehér vízsugarak. Mintha a túlfűtött gőzmozdonyok eregetnék a légbe fölös energiájukat. Olykor több tucat tengeri szökőkútból egyszerre lövell a magasba a csillogó vízpára.

A tongai nép mapu 'a vaeának, magyarul a „főnökök sípjának” nevezi ezt a jelenséget. Keletkezését egyszerű megmagyarázni. A tengerpartot alkotó mészkőtábla hasadékaiba benyomulnak a hullámok, és a kialakuló nagy nyomás a kioldott lyukakon át a vizet a szabadba préseli. Különösen dagály idején nyújtanak felejthetetlen látványt a partokon vonuló „tengeri gejzírek”, melyek ilyenkor nemritkán tizenöt-húsz méter magasba is felszöknek.

Visszatérőben újra Nuku'alofát kereszteztem. A turistahajó már felszedte horgonyát, a kikötő bejárata

előtt létesített alkalmi „néprajzi” piac is feloszlott. Szerettem volna találkozni testőr barátommal, hogy megtudakoljam: sikerült-e rászóznia portékáit az „amikra”? Őt már nem leltem meg, csupán néhány szegény kofa szegődött a nyomomba. Megmaradt színes gyékénykalapjaikat és légyecsapóikat kínálgatták le szállított áron. Amerikai tíz- és húszcentes érméket tartottak a markukban, és arra kértek, cseréljem át senitire. A turisták ezzel fizettek nekik, de a kincstár csak papírpénzt vált át. De hát mit kezdjek én magam is ezzel az aprópénzzel?

Beugrottam a Polinéziai Légitársaság irodájába.

– Uram, a helyzet változatlan – közölte a tisztviselő.
– Minden hely foglalt, egyetlen lemondás sincs a következő három hétre.

Amikor a kikötő környékén jártam, észrevettem, hogy a móló végéhez – a turistahajó helyére – újabb, jóval szerényebb jármű kötött ki. A tagbaszakadt kikötői kapunyitogatót kérdeztem meg: hova megy ez a hajó?

– A Ha’apai- és a Vava’u-szigetekre – felelte.

Ez éppen jó lenne nekem!

– És mikor indul?

– Reggel hatkor.

Gyorsan felmértem helyzetemet. Tongatapu szigeten befejeztem a munkámat. Repülőre várva még további három hetet itt tölteni: pusztá időpazarlás. A hajóút olcsóbb is, mint a repülés. Csak az a kérdés, miképpen juthatok tovább a Vava’u-szigetekre. A kapunyitogató aggályaimra így válaszolt:

– Biztosan talál majd ott is egy teherhajót, amelyik továbbviszi . . .

És ha nem? Akkor hónapokig ott rostokolhatok egy kis szigeten. Éhen biztos nem halok, de az idővesztés behozhatatlan . . .

Döntöttem. Lesz, ami lesz: reggel indulok északra . . .

Ha'apai, a modern Tonga bölcsője

A hajónk neve: Olovaha. Ismeretlen helyen, régmúlt időkben gyártották. Nyugállományba helyezése után Tongába szegődött el. Itt nem kérdezték tőle: ki volt, mi volt ifjúkorában?

Fogalmam sincs arról, mit jelent az Olovaha név. Annyit azonban megtudtam róla, hogy ez a hajó bonyolítja le a rendszeres személy- és gyorsáruforgalmat a Tonga-szigetek három fő kikötője: Nuku'alofa, Pangai és Neiafu között. A menetrend errefelé ismeretlen, a hajó „szükség szerint” közlekedik, de hetenként legalább egyszer térül-fordul az említett helyeken.

Az igényesebbek számára néhány kabin található a hajón, az utasok többsége azonban egyszerű fedélzeti vendég. Hogy hány embert fuvarozhat az Olovaha? Arra nincs előírás, mint ahogy a pesti villamosokon sem számolják a csúcsforgalomban: hányan zsúfolódtak össze bennük?

TÍZEZER MÉTER MÉLY ÁROK

Tongatapu homorú északi partját hatalmas félkörben övezik a korallzátonyok. A hullámtörő szirtgyepükön belül is sokfelé előkandikálnak a vízből a korallállatok mészvárai, mindmegannyi veszélyt rejtve a járatlan ha-

jósok számára. Az idegen hajók éjszaka nem is vágnak neki a jelzetlen zátonyok útvesztőinek, inkább megvárják a biztonságos nappali fényt.

Amikor elhagytuk a külső korallgyűrűt, heves szélrohamok táncoltatták meg hajónkat. Tüzes villanások hasogatták a sötét felhőket, és megeredt a zápor. A szél bevágta az esőcseppeket a ponyva alá, ahol fázósan préselődünk össze.

Az emberi testek véletlen elrendeződése egy halászforma emberrel hozott össze. A legnagyobb fergeteg közepette így szólt hozzám:

– Ma szép időnk lesz!

Hitetlenkedve csóváltam a fejemet, mire ő ráduplázott:

– No, majd meglátja. Ősi tongai tapasztalat: ha reggel tarajosak a hullámok, délre meghalnak.

Az öreg halásznak igaza lett. Sőt! A vártnál korábban, már tíz óra tájban kisütött a nap, és elsimultak a hullámok. Az északi horizonton – a délibáb játékaként – a víz fölött lebegő, rövidebb-hosszabb sötét csíkok jelentek meg: az utunkba eső korallszigetek.

Előszedtem a Nuku'alofában vásárolt térképet. Halovány kék mezőben sok pici pontocska: ez Tonga szigetvilága. A térkép keleti oldalán a tenger színe lilás-kékbe csap át, ezzel jelzik, hogy ott igen mély az óceán. Földünk második legnagyobb tengeri süllyedéke rejtőzik a szigetek keleti partjai előtt: a Tonga-árok. Az eddigi mélységi rekord itt 10 882 méter. Ha a világ legmagasabb hegyét, a Himalájában levő Csomolungmát képzeletben beleállítanánk ebbe az árokba, s ráadásul még a tetejére raknánk a Mátrát meg a Bükköt: még mindig semmi sem látszana ki belőlük a vízből.

Olyan ez a mély tengeri árok, mint egy beforratlan, hosszú sebhely. A felszakított földkéreg alól hol itt, hol ott tör elő földanyánk vére, a folyékony, izzó láva. Ennek a lüktető vérzésnek egyik megnyilvánulása a már említett Fonuafo'ou- vagy Falcon-sziget, de valójában az egész szigetvilág ennek a tenger alatti vulkán-

nosságnak köszönheti a létét. A szigetek többségét látszólag korallképződmények, tengeri üledékek építik fel, de alattuk a mélyben mindenhol megtalálható a több kilométer vastagságban megszilárdult láva.

Így van ez a legnagyobb korallsziget, Tongatapu esetében is. A geológusok ezerkétszáz méter mélységben bukkantak rá a vulkanikus talapzatra. A korallok azonban nem létezhetnek ilyen nagy mélységben, életterük a trópusi tengerekben legfeljebb ötven-hatvan méter mélységig terjed. Fel kell tehát tételeznünk, hogy a vulkanikus talapzat valamikor régen a tenger szintjéig ért, és csak később süllyedt le. Tongatapu szigetének léte, a hatvan-nyolcvan méterrel a tenger színe fölé magasodó elhalt korallpadok pedig arról tanúskodnak, hogy a földfejlődés jelenlegi szakaszában a tengerfenék süllyedése nemhogy megállt, hanem éppen a visszájára fordult: helyenként szigeteket emel a magasba. Tongatapu emelkedése azonban nem egyenletes, a délkeleti rész gyorsabban magasodik, így a sziget felszíne egy kissé megbillentett asztal lapjához hasonlít.

A korallképződmények nem tudják mindenhol elplezni az alattuk meghúzódó vulkanikus hegyeket. Sok helyen a vulkáni kráterek a tengerszint fölé magasodnak. Tonga százötven szigete közül tízet vulkanikus anyagok építenek fel, legfeljebb a partvidékeikre telepedtek korallanyagok. A vulkanikus szigeteket már messziről meg lehet különböztetni a korallszigetektől, mivel rendszerint kúpszerűen és magányosan ágaskodnak ki a tenger vizéből.

A tíz tongai vulkán-sziget az archipelágus nyugati oldalán helyezkedik el. Mintha őrt álló katonák lennének: egymástól tisztes távolságban felsorakozva, északról dél felé tartó vonal mentén vigyázzák a mögöttük elhelyezkedő korallszigeteket. A legkiterjedtebb tűzhányó hegy a Tofua. Nevét már említettem, amikor hazánkfiáról, Vojnich Oszkárrol szóltam. Tofua északi szomszédja a Kao-sziget. Jóval kisebb terü-

letű, de a tongai szigetvilágban a legmagasabbra emelkedik. Oly szabályos kúp formája van, mint a japánok szent hegyének, a Fudzsinak. Persze a Kao termetre jóval kisebb, mindössze 1030 méterre dugja ki fejét a tenger alól.

A vulkáni tizek társaságából ma már csupán kettő van „életben”: a szerényen pipálgató öreg Tofua és messze fent északon – a Szamoa-szigetek közelében – a sokkal virgoncabb Niuafu’ou. Róla később még ejtek néhány szót . . .

MR. SMITH HAT POLINÉZ FELESÉGE

A Nomuka-szigetek távolból olyannak látszottak, mint a horizont peremére pötyögtetett morzejelek. Közelebb érve a rövidebb-hosszabb vonásokból pálmafás szigetek születtek. Északnyugaton feltűnt a Tofua vulkán lomhán elnyúló alakja.

Hajdanában, csaknem kétszáz évvel ezelőtt ez a tengerrész izgalmas esemény színhelye volt. Valahol ezen a tájon hajózott a Bounty nevű angol hadihajó, amikor kirobbant fedélzetén a matrózok lázadása. Érdeemes visszaidézni a históriát, mert jól szemlélteti az európai kalandorok Óceániában viselt dolgait.

Az események ártatlan elindítói a polinéziai kenyérfák. Az angolok ezt a kitűnő élelmiszernövényt szerették volna elterjeszteni közép-amerikai trópusi gyarmataikon is. William Bligh kapitány kapta a parancsot, hogy Bounty (Jótekonyság) nevű hajóján utazzon Polinéziába. A hajó szedett-vedett legénysége negyvenöt főből állt. 1788 derekán érkeztek meg Tahitiba. A facsemeték beszerzése igen lassan haladt, nyolc hónap múltán is alig ezer darab gyűlt össze a hajón. A legénység húzta-halasztotta a dolgot, hogy minél tovább élvezhessék az itteni paradicsomi életet. Az erőszakos Bligh kapitány felszedette a horgonyt, és folytatták az utat nyugat felé. A matrózok többsége azon-

A tongai király palotája

A kormányhivatalok épülete Nuku'alofában

Kirakodóvásár a tongai fővárosban

A tongai háziipar készítményei

Az átkelőhajó fedélzete

Pálmafaültetés Vava'u szigetén

Fidzsi: Viti Levu sziget belseje

A cukornádültetvényeken dolgozók kunyhói

A kormánypalota Suvában

A suvai botanikus kert

*Fidzsi
házigazdám
Namara
faluban . . .*

*. . . és felesége
a legkisebb
gyermekükkel*

*Vendéglátóm
őseinek sírja*

*Namarai
„hangverseny”
jelződobbal*

Fidzsi régi fővárosa, Levuka

Indiai nők Nadi utcáin

ban nem akart visszatérni Európába, úgy megszerették a kéjes polinéziai életet.

Az elégedetlenkedők lázadása 1789. április 28-án reggel egy Fletcher Christian nevű matróz vezetésével sikerrel járt. A kapitányt, a tiszteket meg a hozzájuk hű matrózokat csónakba kényszerítették, és a nyílt tengeren sorsukra hagyták őket. A zendülők a hajóval visszaindultak Tahiti felé.

Bligh kapitány és tizennyolc sorstársa először Tofua szigetén kötött ki. A szigetlakókkal összeütközésbe keveredtek, és egyik társuk, John Norton meg is halt. A kis csónakos különítmény eposzba illő, viszontagságos tengeri bolyongás után végül is eljutott Timor szigetére, ahonnan a holland hatóságok segítségével visszatérhettek Angliába.

A lázadó matrózok először Tupuai szigetén telepedtek meg, de erőszakoskodásaik miatt innen menekülniük kellett. Egy ideig Tahitin élvezték a trópusi éden örömeit, majd miután egymással is összekülönböztek, Christian a banda egy részével titokban továbbvitorlázott. A Tahitin maradottakat később az angolok büntetőexpedíciója leverte, hármat közülük fel is akasztottak.

Christiannek és hét társának sokáig nem akadtak nyomára. Ők ugyanis hosszú bolyongás után a félreeső és lakatlan Pitcairn-szigeten húzták meg magukat. Velük volt még hat tahiti férfi és tizennégy szép fiatal polinéz lány. Ennek az együttélésnek sem lett jó vége: a féltékeny tahiti és európai férfiak összecsaptak. Az európaiak húzták a rövidebbet: a tahitiak agyonverték a matrózokat – egy kivételével.

Ezután meglepő fordulat következett: a feldühödött nők a tahiti férfiakon álltak bosszút, és az utolsó szálig megölték őket. Így maradt meg a szigeten az egyetlen lázadó matróz, Alexander Smith – hat tahiti aszszonnyal.

A kis sziget Smith és a tahiti nők leszármazottaival nemcsak benépesült, de rövidesen túlszűfolt is lett.

A 194 főnyi „népfölösleget” 1856-ban a Norfolk-szigetre telepítették. Később mind többen hagyták ott a szigetet, melynek 1970-ben már csak 82 lakója maradt . . .

HOGYAN LETT WILLIAMBŐL VASBALTA?

Dél múltával újabb lapos, pálmafás szigetekeskék tűntek fel. Többségük lakatlan, gazdáik csak a kókuszdió összegyűjtésekor keresik fel őket.

A Tonga-árok nyugati partján elhelyezkedő korallszigetek három nagyobb halmazt alkotnak. A déli szigetről Tongatapu köré csoportosul, míg az északiakból tevődik össze a Vava'u-szigetecsoport. Legszétszórta a középső szigethalmaz, Ha'apai. Az ide tartozó apró szigetek a térképen légypiszoknak tűnnek, s többségük nem emelkedik magasabbra tíz-húsz méternél. Partjaikon mintegy tizenötezer ember él.

Ha'apai legtekintélyesebb koralltáblája Lifuka szigete. A nyugati partjára épült Pangai faluban van a kormányzó székhelye, és ide összpontosul a szigetek gyér kereskedelmi élete. Hajónk is Pangaiba igyekezné, a kapitány azonban hiába ügyeskedik a manőverezéssel, a korallzátonyok miatt a partot csak mintegy háromszáz méterre tudjuk megközelíteni. A falu felől egy nagy dereglye indult felénk, pöfögő kis motoros bárka vonszolta magával.

– Sok árut hoztunk ide – tájékoztatott jól értesült szomszédom. – A kirakodás nyilván eltart estig, ezért csak holnap indulunk tovább. Ha kedve tartja, a tutajjal partra szállhat.

Így is történt. Lifukán azonban nem sok a látnivaló. A nyugati parton piciny halászfalvak kapcsolódnak egymáshoz, sok-sok partra vetett csónakkal és vidám gyermeksereggel. A tongaiak házai, a fale-tongák legfeljebb ovális alaprajzúkkal hasonlítanak a szép szamoai nyitott házakhoz. Az itteni építmények sokkal

szegényesebbek, nem azért, mintha a tongai ácsmesterek tehetségtelenek volnának, hanem mert hiányzik a megfelelő építőanyag: a szigeteket borító őserdőket már évszázadokkal ezelőtt kiirtották. A fale-tongák fedelét kókuszpálmák leveleiből, az oldalfalakat pedig durva gyékényfonatokból vagy deszkákból készítik. Az ilyen építmények alapterülete általában nem több huszonöt négyzetméternél. Ebben az egyetlen helyiségben él a tíz-tizenöt tagú család.

A szegények fale-tongája és a gazdagabbak már korábban említett európaias fale-papája között átmenetet jelentenek a „vegyes házak”. (Nincs rájuk helyi kifejezés, a tongaiak is az angol „composite house” névvel illetik őket.) A vegyes házak alapterülete valamivel nagyobb a fale-tongaénál, és építésüknél a hagyományos tongai anyagokon kívül importárut (főleg bádoglemezeket) is felhasználnak.

A családi házak mellett kisebb, inkább fészernek tűnő külön épületekben laknak a fiúgyermekek. A tongai falvakban még ma is él az ősi szabály, mely előírja a családon belül a felcseperedő fiúk és lányok elkülönítését.

Pangaitól északra, Koulu falu temetőjében angol tengerészek nyugszanak: a tongaiak és az európaiak hajdani összecsapásának áldozatai. Itt érdemes pár pillanatra megállni . . .

Az eset 1806-ban történt. Lifuka partjai előtt horgonyzott a Port-au-Prince nevű angol kalózhajó. A jövevények – rablott holmikért cserébe – élelmiszert és vizet kértek a szigetlakóktól.

Ez a századforduló volt a tongai történelem legsötétebb korszaka. A három ágra szakadt Tu’i Tonga-dinasztia leszármazottai véres küzdelmet folytattak a hatalomért. A szigetek közötti háborúhoz nagy csónakokra volt szükségük, ilyeneket azonban a Tonga-szigeteken – alkalmas faanyag híján – nem tudtak készíteni. Sok tongai ifjú ezért felkerekedett, és átment a Fidzsi-szigetekre. A fidzsi főnökök azonban a híres

csónakjaikat nem adták olcsón. Mivel maguk is belháborúkat vívtak, arra szorították a tongaiakat, hogy a csónokok ellenében egy időre szegődjenek el hozzájuk harcosnak.

A tongai „zsoldosok” éveket töltöttek a Fidzsi-szigetiek között, míg megkaphatták a jussukat. Ezalatt átvették gazdáik számos rossz szokását, többek között az emberhús fogyasztását. A Fidzsi-szigeteken élő sötét bőrű melanéziaiak abban az időben még hírhedt fejdákosok voltak. A Tonga-szigeteken a kannibalizmus csak nagyon régmúlt időkben, szörványosan fordult elő, de amikor a „zsoldosok” hazatértek, többfelé lábra kapott. A feudális kiskirályok szívesen alkalmazták a visszatérteket saját „házi” hadseregükben, és ezzel az öldöklés réme Tongába is bevonult.

A Ha'apai-szigeteki kiskirályok közül Finau Ulukalala bizonyult a legharciasabbnak. Ő a Tu'i Kanokupolu királyi ág leszármazottja volt, és uralma alá akarta vonni az egész tongai szigetvilágot. Elhatározta, hogy lőfegyvereket szerez, és ehhez jó alkalmat kínált a Port-au-Prince megjelenése. Üzletelés, cserebere ürügyén sok embere mászott fel a kalózhajóra, és adott jelre váratlanul támadásba lendültek. A rajtaütés sikerrel járt. A kalózok nagy részét lemészárolták, csak néhánynak sikerült csónakon elmenekülnie. Finau harcosai birtokba vették a hajót.

A vérfürdő után került elő a hajó fenekéből a tizenöt éves William Mariner, aki a kapitány írnoka volt. Neki megkegyelmeztek, és magukkal vitték őt a partra. Finaunak annyira megtetszett a talpraesett angol gyerek, hogy fiává fogadta. Tongai nevet is kapott, Toki Ukameának, Vasbaltának nevezték el. Szabadon járhatott-kelhetett a szigeten, Finau pedig magával vitte háborúiba a Vava'u-szigetekre és Tongatapura.

William megtanította Finau katonáit a lőfegyverek kezelésére, valamint a hajóról leszerelt ágyúk használatára: Finau győzelmeit tehát részben neki köszönhetette. Ezért – amikor a fiúnak négy év után honvágya

támadt – megengedte, hogy egy arra haladó angol hajón elhagyja a szigetet.

William Mariner odahaza beszámolt élményeiről, és élethű képet festett az akkori tongai viszonyokról. Elbeszéléseit John Martin író foglalta könyv alakba.

A CSENDES-ÓCEÁN NAGY ÖREGE

A tongai egyeduralomért folyó ádáz harcból végül is nem Finau, hanem a Tu'i Kanokupolu család másik szárnyából származó Taufa'ahau került ki győztesen.

Taufa'ahaut tekintik a történetírók a modern Tonga megalapítójának. Felismerte, hogy a szigetlakók csak úgy tudják megvédeni érdekeiket a gyarmatosító európaiakkal szemben, ha egységbe tömörülnek. Először Ha'apai feudális főnökeivel szállt szembe, akik – Finau halála után – 1833-ban elismerték őt uralkodójuknak.

Taufa'ahau 1834-ben megkeresztelkedett, és felvette a George (György) nevet, míg felesége Salote lett. Ezzel tulajdonképpen az akkori angol uralkodópár – III. György király és Charlotte (Salote, Sarolta) – nevét plántálták át a hittérítők Tongába. A következő években Taufa'ahau – most már az egyháztól is támogatva – sorozatos hadjáratot vezetett Vava'u és Tongatapu ellen. Végző győzelmet 1845-ben aratott, amikor a tongatapui uralkodó, közvetlenül halála előtt, királyi hatalmát formailag is átengedte. Így lett a ha'apai hadvezérből I. George Tupou néven Tonga egészének királya.

Uralkodásának első félidejére esik a Fidzsi-szigetekkel való háborúskodás. A tongai csapatok hadvezére Ma'afu Aleamotu'a, a király féltestvére és ellenlába volt, aki a nagy hatalmú király mellett kisemmizettnek érezte magát, és ezért máshol kereste harci babérait. Ezerfőnyi csapatával átkelt a Fidzsi-szigetekre, és

annak tekintélyes részét hosszú időn keresztül megszálva tartotta.

I. George Tupou felvilágosult, előrelátó uralkodónak bizonyult. 1862-ben kiadott törvénykönyvében eltörölte a főnökök kiváltságait. Kimondta, hogy minden tongai lakos egyenlő és szabad, a törvények egyformán vonatkoznak a főnökökre és a közemberekre. Eltörölték a robotmunkát és a főnököknek járó terménydízsmát, s az új adózási rendszerben őket is adófizetésre kötelezték.

Megalakították a parlamentet, amelyben egyaránt képviselethez jutottak a gazdagok és a szegények. Mindezeket az intézkedéseket 1875-ben alkotmányba foglalták. Óceánia déli szigetvilágában ezek a lépések forradalmiak voltak, s a megmerevedett szamoai matai-rendszerhez képest még ma is haladónak tűnnek.

I. George Tupou király angliai mintára szervezte meg az állam kormányzati rendszerét. A hatalom legfőbb birtokosai: a király, a koronatanács, a kormány, a törvényhozó testület (parlament) és a bírói szervezet. A király szerződésekben rendezte viszonyát a gyarmatosító hatalmakkal, így elkerülte az olyan tragikus eseményeket, amilyenek a szomszédos Szamoa-szigetek lakóit a nagyhatalmak egymás közötti acsarkodása miatt sújtották. Bár a megkötött szerződések alapján az európaiak gazdasági előnyökhöz jutottak – eleinte főleg a német kereskedők befolyása növekedett –, az ország politikai függetlenségét sikerült megőrizni.

A „Csendes-óceán nagy örege” – ahogy I. George Tupou királyt nevezték – 1893-ban halt meg. Negyvennyolc évig uralkodott, és kilencvenhat évet élt. Halála után unokája, II. George Tupou követte a trónon (1893–1918). Uralkodásának legfontosabb eseménye a Nagy-Britanniával 1900-ban megkötött barátsági és védelmi szerződés. Ez utóbbi vállalta, hogy külföldön képviseli a Tongai Királyság érdekeit, és idegen támadás esetén megvédi az országot. Tonga látszatra tehát megőrizte a patronáló nagyhatalommal szembeni füg-

getlenségét, nem lett protektorátus, csupán „protected state” (védelmezett állam).

A tongai társadalomban megbecsült helyük van a nőknek. Megkülönböztetett tisztelet és kiváltságos jogok illették meg a család elsőszülött lányát, a mehekitangát. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy II. George Tupout halála után leánya, a tizennyolc éves Salote követte a trónon. Előző évben már férjhez ment a rivális királyi család sarjához, Uiliami Tungi herceghez, aki a királynőnek nemcsak férje, hanem 1923-tól 1941-ig miniszterelnöke is volt. Később ezt a tisztséget idősebb fiuk, Tupoutoa Tungi látta el.

A százkilencven centiméter magas, férfias megjelenésű királyasszony, teljes nevén III. Salote Tupou, negyvenhét éven át uralkodott, s ezalatt igyekezett mindent átvenni a civilizált Nyugattól, amit csak lehetett. Sokat tett például az egészségügy és az oktatás fejlesztéséért.

A jelenlegi uralkodó – IV. Taufa’ahau Tupou – Salote királynő elsőszülött fia. 1967. július 4-én világraszóló ceremóniák közepette koronázták királlyá. Persze nem lenne teljes a kép, ha nem árulnánk el, hogy amint őfelsége a miniszterelnöki széket felcserélte a trónnal, az előbbi helyére testvérét, Tu’i Pelehake herceget nevezte ki.

A legfrissebb történelmi dátum a Tongai Királyság életében 1970. június 4-e. Ekkor lazítottak a Nagy-Britanniához fűződő „védelmi” köteléken. A távoli „nagy szigetország” kormánya elismerte a „kis szigetország” szuverenitását, és Tonga a Brit Nemzetközösség teljes jogú tagja lett.

Vava'u, a korallszigetek gyöngye

Hajózunk tovább észak felé. Az utasok száma megcsappant, most már kinyújtózhatunk a fedélzet deszkáin. Társaim élnek is az alkalommal, leterített gyékényeiken nagyokat horkolnak.

Egy, csak egyetlen értelmes dolog van ezen az ócska tengeri batáron: reggelente jó forró kávé osztanak! Nem tévedés, kávé és nem kávé. A hajókonyhán főzik nagy fazékban, és öt senitiért adnak belőle egy bögrével.

Továbbra is az öreg neiafui halász a beszélgetőtársam. Már a nevét és címét is feljegyeztem füzetembe, hogy otthonról majd prospektusokat küldhessek neki, mert nagyon kíváncsi: milyen is lehet az a Hangari vagy miféle ország? Róla röviden annyit, hogy Siaosi Masimának hívják, negyvenkilenc éves. Mint a legtöbb tongai, ő is a wesleyánus (metodista) egyház híve. Két feleségétől tizenhét gyermeke született, de van már huszonkét unokája is. Az utóbbiak száma évről évre rohamosan növekszik. A tongai kormány minden eszközzel igyekszik visszafogni a lakosság gyors szaporodását, a példa szerint nem sok eredménnyel.

Mögöttünk eltűntek Ha'apai történelmet idéző foltjai, s kitárulkozott a végtelen óceán.

Sehol egy támpont. Csak víz és víz, csendesen hullámzó tenger.

Helyénvaló a kíváncsiság: hogyan tájékozódtak hajdanában a tongai hajósok ebben a jeltelen vízi világban? Hiszen még az iránytűt sem ismerték. Masima felé fordultam, ő a leghivatottabb erre választ adni, hiszen életének java részét a tengeren töltötte.

– A nap és a csillagok vezérelnek bennünket – felelte kérdésemmre. – Napközben támpontot adnak a felhők is. Nézzen csak előre! Az a magas felhőgomolyag Vava'u fölé tornyosodik, bár a lapos szigetektől még semmi sem látszik. A felhők nemcsak irányjelzők; alakjuk azt is elárulja, hogy melyik szigethez tartoznak.

– De nincs mindig felhő, máskor meg túl sok is van belőlük – ellenkeztem útitársammal.

– Hát... a tenger nem sétatér. Bizony előfordult, hogy a tongai hajósok is eltévedtek. Talán hallotta már az öreg vak halász esetét...

Mivel tagadólag ráztam a fejemet, Siaosi Masima elmesélte a történetet.

A Tonga-szigeteken, miként Szamoában, nem is olyan régen csak az számított férfinak, aki átesett a tetováláson. A nagyfőnökök fiaikat általában Szamoába küldték, mert az ottani tetováló mestereknek nagy híruk volt. Taufu'ahau herceg, a későbbi I. George Tupou király is odautazott több magas rangú személyiséggel kíséretében. Amikor visszafelé vitorláztak, a szél eltérítette őket újtuktól, és eltévedtek.

Már csaknem minden vizük és élelmük elfogyott, amikor összetalálkoztak egy halászcsonakkal. Idős ember ült a ladikban, akit a nép Tuita Kaho Movailahinak hívott. Ez annyit jelent: „úszó nádszál a nagy vízben”. Olyan éltes volt már, hogy nem is látott, ezért

mindig vele tartott unokája, Po'oi, aki nagyapja szemét helyettesítette. Amint a hercegi csónak közelébe értek, meghallották, hogy a navigátorok azon vitatkoznak: merre irányítsák csónakjukat?

Az öreg megszólalt:

– Fiam, kiáltsd oda a hercegnek, hogy fidzsi vizeken járnak . . .

A herceg navigátorai lekicsinylően fogadták az üzenetet: a vak öreg ugyan honnan is tudhatna tájékozódni? A herceg azonban felfigyelt a vitára, s maga kiáltott át a világtalannak:

– Mondd meg öreg, merre tartsunk?

Tuita megkérdezte unokájától, hogy hol áll a nap. Azután azt tudakolta: lát-e valahol madarakat? A fiú elmagyarázta, hogy merre szálldosnak. Erre Tuita kezével mutatta az irányt, és így szólt a herceghez:

– Errefelé fordítsátok a csónak orrát. Mire a nap az ég közepén lesz, meglátjátok a földet . . .

Így is történt. A király hajója pár óra múlva elérte a Fidzsihez tartozó Lakemba szigetét. Itt élelmet és ivóvizet kaptak, s immár biztonságosan folytathatták útjukat Ha'apai felé.

Taufa'ahau herceg nem felejtkezett meg az öreg halászról. Amikor a szigetek királya lett, megkerestette megmentőjüket. Tuita Kaho Movailahit főnöki rangra emelte, és kinevezte a királyi hajó főnavigátorává.

MAGÁNYOS KUNYHÓ A HOLDFÉNYBEN

Végre feltűntek Vava'u szigetei. Amint közéjük értünk, valóságos tengeri labirintusban éreztem magamat. Hol jobbra, hol balra kanyarogtunk a kisebb-nagyobb szigetek között. Teljesen besötétedett, mire ki-köthettünk a neiafui móló végén. A kísérteties fényekben rengeteg zsivajgó ember várt a hajóra.

Gondolkodás nélkül elfogadtam Siaosi Masima ajánlatát, hogy legyek a vendége. Ugyan mit is kezd-

hettem volna az éjszaka sötétjében ezen az ismeretlen szigeten?

Betársultunk egy kis tehertaxiba, majd eszeveszetten robogtunk a hepehupás tengerparti úton. Egy-egy megtorpanásnál útitársaim megfogyatkoztak, és végül egy sötét, erdős helyen mi is leszálltunk. Siaosi kifizette a fuvart, és zseblámpája fényénél nekivágtunk a dombra vezető ösvénynek. Közben előmerészkedett a hold is, halovány fénye egy tisztáson deszkából épített kunyhón akadt meg.

– Megérkeztünk – jelentette ki Siaosi. Kulcsot szedett elő, de csak hosszas kísérletezés után sikerült kinyitnia a bejárat rozsdás lakatját.

Őszintén szólva nem ilyen fogadtatásra számítottam. Hiszen barátom arról regélt, hogy két felesége, tizenhét gyermeke és huszonkét unokája van: de hol élnek azok? Megérezhette csalódásomat, mert így szólt:

– Szeretem a magányt. Ezért építettem magamnak ezt a kis házat.

Gazdám meggyújtott egy petróleumlámpát. A pislákoló fényben kibontakozott a vityilló belső képe. A falakra füstös edényeket aggattak, a mennyezetről halászhaló lógott. Az egyetlen kényelmi berendezés egy széles faágy volt. Romantikus fészek.

Siaosi az ajtóból hosszú kurjantásokat eresztett a sötétségbe. Nem hasztalanul tette, rövidesen néhány torzonborz emberalak került elő. Felkapaszkodtak kunyhónkba, és számomra ismeretlen nyelven tanácskozásba kezdtek. Rám vetett pillantásaik elárulták, hogy rólam esik szó.

Siaosi tűzgyújtáshoz látott, míg a vendégek lassan elszéledtek.

– Biztosan éhes már – folytatta a beszélgetést. – Mindjárt vacsorázunk . . .

Teásedényt akasztott a tűz fölé, és leterítette a földre az étkezési gyékényt. Mire a teavíz dudorászni kezdett, az iménti látogatók is újra visszaszállingóztak.

Egyikük főtt tárót, a másik kenyérgyümölcsöt, a harmadik meg sült halat hozott.

Valamennyi éték a gyékény közepére került. Mi pedig körülültük, és addig fel sem álltunk, amíg az utolsó morzsáig mindent el nem pusztítottunk.

AMIT A TAPÁRÓL TUDNI KELL

Reggel első utunk a kikötőbe vezetett. Az Olovaha hajnalban – utasokkal megrakodva – visszaindult Nuku'alofába. De mi a helyzet a Fidzsi-szigetekre menő hajóval?

– Ma délre várjuk az Aoniát – kaptuk a felvilágosítást a kikötői munkásoktól.

– Mikor indul tovább?

– Ha elkészülünk a rakodással, akkor még ma este . . .

Mindössze egy napom van hátra Tongában, jól ki kell használnom. Még nem láttam, hogy születik a faháncs ruha, a tapa, ezért arra kértem Siasit, vigyen el a készítőihez.

– Előbb megmutatom büszkeségünket: az új szállodát – mondta Siasi, s hogy kedvét ne szegjem, megadóan követtem.

Elvezetett egy kőfallal körülvett kókuszligethez. A fák között pálmabetűs házacska húzódtak meg: kívülről trópusi hangulatot árasztva, de belül a civilizáció minden kényelmével ellátva. A tágas bárhelyiség egy világvárosi „night club” hű másolata: félhomály, rejtett színes fények, vérforraló zene. Állítólag egy ausztráliai milliomos építtette ezt a kéjszállodát a trópusi örömökre vágyó gazdagok számára.

Az édenkert közvetlenül megnyitás előtt állt. A teraszon – a színes csempéjű fürdőmedencék és szökőkutak között – az utolsó pálmafákat ültették el. Vagy tucatnyi férfi erőlködött egy magas, lombos pálma felállításán.

– Tudja, az ilyen idős fák csak akkor maradnak meg, ha teliholdas éjszakán ültetik át őket – magyarázta kísérlőm.

Az éjjel valóban telihold világított, a fákat még annak fényénél emelhették ki, de a munkával kissé megkéstek. Sebj, ha netán kiszáradnak a pálmafák, a szálló hasznából telik majd egy újabb holdvilágos vállalkozásra . . .

Csak a vava'uiakat sajnálom. Ők még nem tudják, mint jelent ez az intézmény. Nemcsak pénzt hoz a szigetre, hanem vele együtt a bűnözést, a prostitúciót és a civilizáció minden szennyét . . .

De térjünk rá a tapakészítésre! Az éjszakás királyi testőr esetéből arra következtettem, hogy itt, a Tonga-szigeteken van a tapa igazi hazája.

Mindenekelőtt arra voltam kíváncsi, miféle fának a kérgét használják fel. Nagyon meglepődtem, amikor Siasoi az egyik ház mellett alig embermagasságú növényt mutatott nekem. Képzeletemben délceg fák éltek, hiszen legalább derékvastagságú törzs kell ahhoz, hogy a kéreg lehántolásával széles lemezeket nyerjünk. Szóvá is tettem a dolgot, mire barátom nevetve így szólt:

– Ó, ezeknek a husángoknak még valóban nőniük kell. De néhány hónap múlva már eléri a három-négy méteres magasságot, s ha a törzsük is karvastagságúra erősödik, megérettek a kivágásra.

Későbbi búvárkodásaim során rájöttem, hogy a bemutatott „tapafa” az eperfafélék (Moraceae) családjába tartozik, tehát közvetlen rokona a már jól ismert polinéziai kenyérfának. Tudományos neve *Broussonetia papyrifera*, azaz magyarul papíreperfa. Ázsiából származik, és főleg a melanéziai szigetvilágban terjedt el, ahol még vadon él. A polinéziai szigeteken csak „háztáji” kultúrnövényként termesztik. A Szamoa- és a Tonga-szigetekre valószínűleg Fidzsiből került át. Egyébként nemcsak a papíreperfa háncsát dolgozzák

fel, hanem többek között a kenyérfa kérgét is, de az sokkal durvább szövetű.

Siaosi elvezetett egy nagyobb, hosszú épülethez. Itt működik a tapafeldolgozó üzem, a kautaha. A tapafákat ugyan a háztáji kertekben termesztik, de a háncs kikészítését már közösen, „tapaszövetkezetben” végzik. De vegyük sorra a műveleteket.

A kivágott fát először megtisztítják az oldalhajtasoktól, majd éles késsel lefejtik a kérgét, és vízbe áztatják. Amikor kellően megpuhult, kiszedik és szétválasztják a külső, kemény héjat az alatta levő finom rostú szövedéktől. Az utóbbiból – tehát csak a belső, egy-két milliméter vastagságú háncsból – készül azután a tapa.

A ragadós tapintású faháncs csíkok a törzs vastagságától függően alig tizenöt-huszonöt centi szélesek. Sima fatáblákra fektetik őket egymás mellé a kívánt méretben. Az alsó réteg fölé egy második sor kerül: ezeket a darabokat úgy helyezik el, hogy összefogják velük az alsó csíkokat. Hogy a háncslemezek jobban egymáshoz tapadjanak, a maniókagyökér nedvével szokták megöntözni őket. Ezután éjszakára állni hagyják, majd másnap reggel egy négyszögletű, rovátkákkal ellátott fadarabbal ütlegelni kezdik. A munka befejeztével összeáll a lepedőszerű, szürkésfehér háncsanyag, amelyet kiszáritanak.

A tapakészítés női munka, a férfiak legfeljebb a fákat vágják ki. Ugyancsak az asszonyokra hárul a nyers tapa megfestése. Az uralkodó szín a barna és a fekete. A festékeket vörös agyagból, valamint különféle fák olajos nedveiből nyerik. A tongaiak kedvelik a geometrikus formákat, a tapaanyagokat ezekkel díszítik. Pandanuszlevélből matricákat is készítenek különböző mintákkal; ezeket festékkel itatják át, és így nyomkodják rá a háncsanyagra. A kész, színes tapakelmét gnatunak nevezik.

Házigazdám az ebédnél különös csemegével lepette meg. Literes üvegből gyanús kocsonyás valamit töltött a tányéromba. Amikor megkóstoltam, a csípős, keserű íztől egészen megborzongtam. Pedig nem vagyok válogatós, sokféle ismeretlen kukacot, bogarat, gyíkot, békát megettem már utazásaim alatt, de ilyen förtelmes étekkel még nem találkoztam. Mi a csoda lehet?!

– Sea! – mondta nevetve Siaosi. – Sós medúza. Az idősebbek csemegéje, a mai fiatalok már nem eszik meg...

Meg is értem őket.

– Ha szerencsénk lesz, akkor fekét vacsorázunk! – folytatta az étvágygerjesztést vava’ui barátom. – A feke az olyan tengeri állat, amelynek nyolc karja van. Ismeri, ugye?

Hát persze, polipról van szó. Az előbbinek a sógora. Japánban volt részem belőle éppen elég.

– Jöjjön, megmutatom, hogyan fogjuk a fekét! – biztatott házigazdám.

Lementünk az öböl partjára, és csónakba szálltunk. Járművünk egyszerű, vendéghajó nélküli deszkaladik: popao. A szigetek között vagy a korallzátonyok védte lagúnákban használják a tongai halászok. A halászatnak fontos szerepe van a tongaiak élelmezésében, az utóbbi időben azonban egyre kevesebb a zsákmány.

Amikor a nyílt vízre értünk, Siaosi letette az evezőjét, és az ülés alól furcsa készítményt húzott elő. Félbevágott kókuszhéj, melyhez zsineggel koralldarabkákat, kis kagylókat és arasznyi gyökereket kötöztek.

– Ez a patkány! – közölte titokzatosan.

– Hogyan patkány?

– Hát a polipok gyűlölt ellensége. Nem ismeri a történetét?

Ugyan honnan is hallottam volna?

Siaosi a zsinegre erősített „patkányt” behajította a vízbe, és mesélni kezdett. Miként a hajón.

Valamikor egy régi szép napon a sziget madarai a remeterák és a patkány társaságában csónakázásra indultak. Mindenkinek szóltak, mindenkit meghívtak, csak éppen a bűvármadról feledkeztek meg, pedig az szívesen velük tartott volna.

Már messze jártak a parttól, amikor a bűvármadár felfedezte hűtlen társait. Éktelen dühbe gurult. Utánuk repült, bebújt a víz alá, és csőrével addig kopácsolta a csónak alját, míg nagy lyuk nem támadt rajta. A csónak menten elsüllyedt. A madarak visszarepültek a szigetre, a rák is kimászott egy korallszirtre, csupán a patkány kapálódzott tehetetlenül a vízben. Egy közelben úszkáló polip megsajnálta, és segítségére sietett. Megengedte, hogy a patkány a fejére kapaszkodjék, és így kifuvarozta a partra.

Amikor a patkány ismét szilárd talajt érzett a lába alatt, nevetve visszakiabált a polipnak:

– Hé, koma! A fejedden felejtettem valamit! Tapintsd csak meg!

A polip néhány karjával a fejéhez kapott, és rettenetes méreg lepte el. Rájött, hogy a szemtelen patkány a fejére piszkolt.

– Na, megállj! Te átkozott! Majd ellátom a bajodat, ha még egyszer a vízben találkozunk! – fenyegette meg a polip a hálátlan állatot.

Az eset óta a tongai halászok ezt a gyűlölködést használják fel arra, hogy törbe csalják a polipokat. A dühödt nyolckarú, ha észreveszi a „patkányt”, ráveti magát, szorosan átnyalábolja, mintha meg akarná fojtani. A halász ekkor a tartózsineg segítségével kirántja ökelmét a vízből.

A patkány természetesen csak mesebeli szereplő ebben a történetben. A polip a csalétket valószínűleg ráknak nézi, mely a legkedvesebb zsákmánya.

Hosszú ideig úsztattuk a vízben a makafekét, ahogy a tongaiak ezt a különös polipfogó csalit nevezik, de nem akadt támadója. Vagy talán időközben titokban békét kötöttek a patkányok és a polipok?

Bárhogy történt is, zsákmány hiányában megmenekültem a nyerspolip-vacsorától . . .

A SZERELMES TEKNŐSVADÁSZ

A kopra rakodása nem fejeződött be estig, aminek következtében az Aonia indulása eltolódott két nappal. Azért nem eggyel, mert a következő huszonnégyszáz óra vasárnapra esett.

Tonga alkotmánya szigorúan előírja állampolgárainak a heti pihenőnap, a vasárnap tiszteletben tartását. Az erre vonatkozó cikkely ekképpen rendelkezik: „Sabbath napja (vagyis vasárnap) mindörökké szent Tongában. Ezen a napon törvénybe ütköző cselekményt követ el, aki dolgozik, kereskedik vagy sportjátékot űz. Minden olyan szerződést vagy ügyekben való tanúskodást, mely ezen a napon született, a törvény előtt semmisnek kell tekinteni, a hatóságok azt nem fogadhatják el.”

A vasárnap megszentelését nyilván a metodista hitterítők csempészték bele a tongai alkotmányba, hogy híveik templomlátogatásának semmi akadálya ne legyen. A törvényt oly szigorúan veszik, hogy börtönbüntetés vár arra a halászra, akit ezen a napon halfogáson érnek. Ennivalót készíteni, sütni-főzni természetesen szabad, de már az vétségnek számít, ha valaki csomagot cipel az utcán.

Ez az utolsó tongai „ráadásnap” éppen kapóra jött nekem. Így kicsit megismerkedhettem Vava’u természeti viszonyaival, és házigazdám is kivallathattam kíváncsiskodó kérdéseimmel.

Siaosi a napot természetesen azzal kezdte, hogy ünnepi fehér valát és gyékényt öltve templomba ment. Az illem úgy kívánta, hogy vele tartsak, így legalább megismertem az öreg metodista templom belsejét is.

Mise után elsétáltunk a kikötőig és vissza. Ezt tették

sokan mások is. Mert mi mást is lehetne csinálni ilyen szent napon, amikor minden tilos?

Minden? Ez azért túlzás, mert íme, hova vezet engem Siasosi? Egy italboltba. Persze nem az utcai bejáraton át, hanem a hátsó ajtón.

Nem mi voltunk az első vendégek. Jó néhányan idogáltak már ott, körülülve a hosszú deszkaasztalt. Nekünk is szorítottak még helyet, s mindjárt a kezembe nyomtak egy kókuszhéjat.

Az utóbbiból sejthető, hogy nem sört vagy pálinkát kortyolgattak itt az emberek (a bort nem is ismerik), hanem – kávét. Nemcsak a szamoaiaknak, de a tongaiaknak is ez a nemzeti italuk. De míg a hagyománytisztelő északon a kávaivás merev szertartás, addig itt, a „demokratikus” délen főnök és közember egy asztal mellett ülve, minden különösebb ceremónia nélkül élvezheti a kávaggyökér zamatát. Itt nem szűzleány készíti az itókát, hanem a boltos hatalmas vasmozsárban zúzza össze a száraz gyökérdarabokat, nagy fazékban megkeveri vízzel, majd átszűrve feltölti a vendéglői asztal közepén álló kerek fatálat.

Amikor teleittuk magunkat, Siasosival nagy lendületet vettünk, s meg sem álltunk a Talau-hegy csúcsáig.

Csodálatos látvány tárult szemünk elé.

Alattunk a mélyben a Neiafui-öböl fodros, haloványkék vize csillogott. Olyannak tűnt, mint egy szelíd alpesi tó, hiszen minden oldalról erdőkkel borított magas partfalak övezik. Csak a gyakorlott szem deríthette ki, merre is rejtőzködik az öböl bejárata. A tongai szigetvilág déli fertályán az effajta panoráma ismeretlen, a korallszigetek ott alig néhány méterrel magasodnak a tenger szintje fölé.

– Látja ott azt a kis szigetet? – kérdezte társam. – Az az enyém. Háromszáz kókuszpálma díszlik rajta.

Szó mi szó, szívesen elcseréltem volna érdligeti telkemet érte!

– Az ott délnyugatra Nuapapu szigete. Emlékszik? A partjai előtt hajóztunk el. Ott rejtőzködik a híres

Mariner-barlang. Biztos olvasott már róla, hiszen Európában sokat foglalkoztak vele.

Hát igen, a barlanggal kapcsolatos romantikus história nem kisebb íróegyéniséget is megihletett, mint Byron. A cselekmény magvát William Mariner vitte magával, az a fiatalember, aki a Port-au-Prince tragédiája és a négyévi tongai élet után végül is visszakeveredett Angliába.

Nuapapu szigetén élt egy fiatal nemes, aki vakmerő tengeri teknősvadász hírében állott. Egyszer a sziget északi sziklás partfalai mentén csónakázott, amikor nagy teknősbékát vett észre. Nyomban vízbe vetette magát, és követte a sziklafal alá úszó állatot. Amikor felbukkant a vízből, megdöbbenve tapasztalta, hogy hatalmas barlangterembe jutott. A víz alatti bejáraton át beszűrődő fények sejtelmes, derengő félhomályt árasztottak. Rövid szemlélődés után az ifjú visszaúszott a tengerre. Felfedezését titokban tartotta.

Abban az időben a főnökök háborúskodása felkavarta a nép életét. Hősrünk beleszeretett egy vava'ui lányba, akinek szülei a hatalomra törő Finau ellenfelei voltak. Finau elhatározta, hogy végez a családdal. A szerelmes ifjúnak csak az utolsó pillanatban sikerült a lányt megszöktetnie.

– Elbújtatlak olyan helyre, ahol Finau nem fog rád találni – mondta, és csónakján elvitte őt a szigetre, majd a víz alatt együtt beúsztak a titkos barlangba.

Az ifjú naponta arra csónakázott, és friss élelmet vitt a lánynak. Amikor többheti sikertelen hajsza után Finau felhagyott az üldözéssel, kihozta őt a barlangból, és csónakjukon átkeltek a Fidzsi-szigetekre, ahol – mint a mesében – boldogan éltek, míg meg nem hal-
tak.

A SZŰZFÖLDEK ELFOGYTAK

A kirándulás után visszatértünk kunyhónkba, és leheveredtünk a gyékényekre. Gondoltam, itt az alkalom,

hogy elbeszélgessek házigazdámmal. Siaosi Masimát józan gondolkodású, széles látókörű embernek ismerem meg, így mindenekelőtt Tonga társadalmi és gazdasági gondjaira tereltem a szót.

– Odaát Nyugat-Szamoában – kezdtem – még erősen tartja magát a nagycsaládok főnökeinek, a mataiknak az uralma. A történelem során szoros kapcsolat állt fenn Szamoa és Tonga népei között, de úgy tapasztalom, a matai-rendszer itt, délen, nem honosodott meg.

– Így van, ez azonban nem jelenti azt, hogy nálunk nincsenek gazdag, nagy földbirtokkal rendelkező családok – fűzte tovább a gondolatot Siaosi. – A királyi dinasztiák és a helyi nagyfőnökök hatalma itt is a földtulajdonon nyugodott, birtokaikat a föld nélküli szegény emberekkel műveltették meg. Még ma is vannak nagybirtokos családok. Az 1862. esztendő azonban jelentős fordulatot hozott a tongai nép életében. Tudja ugye, hogy akkor adták ki az új alkotmányt, amelyben az óceániai szigeteken először mondták ki: minden ember egyenlő.

Erről már tettem említést, amikor I. George Tupou királyról írtam. Felvilágosult, előrelátó uralkodó volt. Az 1850-es években Ausztráliában is megfordult, és ott többek között az európai telepesek földbérleti rendszerét tanulmányozta. Nyilván onnan vette a gondolatot, hogy a tongai sajátságok figyelembevételével létrehozza a mindmáig érvényben levő api-rendszert.

De mit is jelent az api?

Amikor 1862-ben kihírdették az egyenjogúságot, a kormánynak gondoskodnia kellett a felszabadított jobbágyok megélhetéséről. A király bölcs intézkedése így hangzott: „Minden ép testű, munkabíró tongai férfit megillet egy azonos nagyságú földdarab, az api, amit megművelhet, s aminek terméséből magát és családját eltarthatja. Aki többet és jobban dolgozik, az könnyebben él, aki elhanyagolja földjének művelését, az magára vessen, ha éheznie kell.”

Az api, teljes tongai nevén: api tukuhau, olyan nagyságú földdarab, melynek – régi tongai mértékkel számolva – minden oldala száz ofa hosszú. Ez a terület 5,8 katasztrális holdnak vagy 3,8 hektárnak felel meg. Minden tongai ifjú, aki betöltötte a tizenhatodik évét, jogot nyert egy ilyen földdarabra, amelyet rendszerint a még megművelésre igénybe nem vett, trópusi bozót-tal benőtt szűz területekből hasítottak ki. Maga a föld továbbra is az állam tulajdonában maradt, de aki megkapta, élete végéig használhatta. A földhasználatért adót kellett fizetni. A férfivá lett ifjú ezenkívül a falujában házépítésre alkalmas telket is kapott – családalapításhoz. Ezt api kolónak hívják, nagysága pedig körülbelül 1500 négyzetméter.

Az api-rendszer bevezetése a maga korában haladó intézmény volt, a tongai társadalom, a családok megélhetésének biztos alapját képezte. Csakhogy teltek-múltak az évek, sőt évtizedek. A szigetek felszínének minden porcikáját felszabdalták már apikra, de még így sem tudtak lépést tartani az igényjogosultak számának növekedésével.

A századfordulóig a Tonga-szigetek népessége még nem sokat változott. Az európaiak által behurcolt betegségek időről időre megtizedelték az őslakosságot, így az összlétszám a XIX. század elején és végén egyaránt húszezer fő körül ingadozott. 1933-ban már harmincezer fölé emelkedett a népesség száma, de az igazi robbanás a második világháború után következett be: Tonga lakossága megduplázódott. A kormány 1966-ban erőteljes propagandát indított a születések számának csökkentése érdekében.

– A felnövő fiatalság jövője egyre aggasztóbb – folytatta házigazdám. – A megművelhető földek foglaltak, miből tudnak hát megélni? A szigetek emberfő-
lőslege a fővárosba áramlik, ott próbálnak valami keresethez jutni. Munkaalkalom azonban Nuku'alofában is kevés van, hiszen legfeljebb kisebb kézműves-üzemek működnek. Az egyik fiam például gépkocsija-

vító, a másik pedig egy üdítőitalt készítő kereskedőnél dolgozik. A fiatalok közül sokan Új-Zélandba mennek át szerződéses munkára. Nehéz idők várnak Tonga népére!

A hallottak szerint nem sok jóval kecsegtet a jövő. Az elmaradott színvonalú mezőgazdaság már nem képes eltartani a rohamosan szaporodó lakosságot. Nincs remény arra sem, hogy ásványkincseket tárjanak fel. A király ugyan nemrégén engedélyt adott külföldi cégeknek kőolajkutatásra, de nem sok sikerrel kecsegtet a vállalkozás. Az ipar megteremtéséhez hiányzik a tőke és a kezdeményező szellem. Talán a turizmus az egyetlen gyorsan fejlődő „iparág”, de ennek is több a rossz, mint a jó oldala.

– Rövidesen választások lesznek – folytatta Siaosi.

– És az hogy megy? – kérdeztem.

– Nálunk demokrácia van, nem úgy, mint Nyugat-Szamoában, ahol a mataik uralkodnak. Tongában minden huszonegy éven felüli férfi és nő, aki tud írni-olvasni, s adót fizet, választójoggal rendelkezik, és meg is választható. Az országgyűlési választásokat háromévenként tartják. A nép hét képviselőt választ, a testület másik hét tagja a nagyfőnökök közül kerül ki.

A „tongai demokrácia” kissé sántít. Az emberek egyenlőségét furcsán fejezi ki az a parlament, amelyben az ország harminchárom főnemesi családját és a csaknem százezer főnyi népet egyaránt hét-hét küldött képviseli. De még ez az arány is megtévesztő, hiszen a törvények megszavazásában részt vesz a kormány nyolc tagja is, akik szintén az uralkodó osztály kis csoportjának érdekeit képviselik.

LEVELEK BÁDOGDÓBOZBAN

A Tonga-szigetek térképének tanulmányozása kapcsán már említettem, hogy a százötven szigetből tíz vulkanikus eredetű. A tízből nyolc már kihűlt, csak

kettőn lobban fel néha a tűz, Tofuán és Niuafo'oun. Egy fél mondatban azt is elpötytyentettem, hogy az utóbbiról még szólni kívánok . . .

Számomra nem adatott meg, hogy Niuafo'ouval személyesen is megismerkedhessem. Túl messze keveredett a többi tongai szigettől, Neiafutól is még legalább egy napot kellene hajókáznunk északnyugat felé, hogy megpillanthassuk.

Niuafo'ou nem mindennapi természeti alkotás. A mintegy hét kilométer átmérőjű vulkáni kaldera peremei gyűrű alakban alig százötven-kétszáz méter magasságban emelkednek a tengerszint fölé. A gyűrű belsejét kitöltő nagy tó vizéből több kisebb vulkáni kúp dugja ki fejét, és ezek krátereiben is tavak helyezkednek el. Sok kicsi tavacska egy nagy tóban, s mindez az óceán közepén!

Niuafo'ou neve mégsem természeti különlegességei, hanem a bélyeggyűjtők révén vált világszerte ismertté.

A sziget külső partjain kisebb halásztelepülések létesültek. A szigetlakók élete örökös rettegés volt, mivel gyakorta heves kitörések rázták meg a szigetet, és tüzes lávafolyamok gördültek le a vulkán lejtőin. Az emberek mégis ragaszkodtak lakóhelyükhöz, mivel a termékeny talaj bőségesen ontotta az élelmet. 1946-ban ismét heves kitörés kezdődött, és ekkor a tongai hatóságok erőszakkal kitelepítették a sziget ezerháromszáz lakóját. A vész elmúltával később sokan újra visszaköltöztek . . .

Niuafo'ou a Fidzsi- és a Szamoa-szigetek közötti hajózási útvonalba esik. A hajók azonban nem tudnak kikötni rajta, mivel teljesen körbefogják a tenger szintjéig emelkedő korallzátonyok. A sziget lakói úgy tartották a kapcsolatot a külvilággal, hogy leveleiket bádogdobozba zárták, kivitték csónakon a nyílt tengerre, és felhajigálták az arra haladó hajókra. Ugyanígy kapták meg az érkező leveleket is. Hovatovább a hajósok úgy emlegették a szigetet, mint „Tin Can Mail Island”, azaz a „Bádogdobozpostájú sziget”.

Egy helybeli kereskedő rájött, hogy ebből a különös postaforgalomból hasznot lehet húzni.

Az agyafúrt ember tizennégy nyelvű különleges bélyegzőt készített, és a bádogdobozposta kimenő leveleit azzal bélyegezte le. A bélyeggyűjtők körében szenzációt keltett a dolog, s a levelek ezreit küldték a kereskedőnek, hogy a válaszlevelet ezzel a különleges bélyegzővel ellátva kaphassák vissza. A ravasz kereskedő teljesítette a megbízásokat, de nem ingyen: évek múltán tekintélyes vagyona tett szert!

SZÍV KÓKUSZHÉJBÓL

Az utolsó tongai éjszaka után emlékezetes reggelre ébredtem. Kellemes, lágy, dúdoló hang köszöntött . . .

Házigazdám kunyhónk lépcsőjén üldögélt, és egy bambuszcsövet illegetett az orrához. A gyengéd ébresztő hang az ősi bambuszfurulyából, a fangufanguból áradt. Ezt a furulyát – szokatlan módon – nem szájjal, hanem orron át fújják.

Mocorgásomat észrevette a furulyás, és így köszöntött:

– Malo e lelei, palangi! Remélem, kellemesen ébredt. Manapság Tongában is ritka eset, hogy valakit az orrfurulya hangja ébresszen.

Megszemléltem a különös hangszert. Mintegy fél méter hosszú, öt-hat centi vastag bambuszcső. Furulyázáskor a jobb orrcimpához kell szorítani, míg a másik orrlyukat a bal hüvelykujjal kell elzárni.

– Valamikor ezzel ébresztették a királyokat – folytatta Siaosi. – Az uralkodók élet és halál urai voltak, s a nép számára nem volt közömbös, hogy bosszúsan vagy a kellemes andalító hangok hatására jó hangulatban ébred-e fel a király.

Bölcs gondolat! Milyen jó lenne nálunk is a kegyetlen vekkerórákat felváltani ilyesfajta orrfurulya-éb-

resztőkkel. Nem lenne „bal lábbal kelt” főnök, veszedő villamosutas, mogorva bolti elárúsító . . .

Összecsomagoltam, és kettesben indultunk a kikötőbe. A kereskedők már kinyitották üzleteiket, és az utcai árusok is megjelentek. Siaosi először egy gyékénykosarat vásárolt, amit kókuszdióval rakatott tele. Azután főtt tárót és kenyérgyümölcsöt vett. Kezdt gyanús lenni, hogy ezt tán mind nekem szánja. Sejtésem igaznak bizonyult.

– Hosszú az út Suváig – mondta. – A hajón pedig nem adnak az utasoknak sem enni, sem inni. Mindenkinek magának kell gondoskodnia az ellátásáról.

Nemcsak a megrakott kosarat kellett elfogadnom, hanem útközben még megtetézte azt egy hosszúkás, súlyos dinnyével is. Ilyen a tongai vendégszeretet!

A hajó kürtje indulást jelzett. Siaosi ekkor egy barna színű érmécskét húzott elő a zsebéből. Szív alakú volt, és kis ezüstkarikát fűztek át rajta.

– Kókuszdió csonthéjából faragtam – mondta. – Fogadja el tőlem. Emlékeztesse majd odahaza a távoli Barátságos-szigetekre és egy ottani igaz barátjára.

Meghatódva köszöntem meg a kedvességet. Csodálatos emberek élnek ezeken a szigeteken!

Viti Levu őslakói

Tongában utazgatva gyakran szóba került Fidzsi neve. A földrajzi közelség egymáshoz kapcsolta a két sziget-csoporton élő népek múltját, történelmét. A tongaiak gyakran átrándultak nyugati szomszédjaikhoz, néha kíváncsiságból, máskor hadakozásra. A közbenső szétszórt apró szigetek jó ugródeszkául szolgáltak a tengeri kalandozásokhoz.

A visszatért tongaiak sokszor ijesztő híreket hoztak a fekete bőrű, göndör hajú szomszédokról. Emberevő lakomákról, öldöklő szertartásokról, kegyetlen szokásokról szóltak a tudósítások. Mivel az egymással vetélkedő tongai főnökök merítették a tapasztalatokból, a nép körében úrrá lett az a nézet, hogy minden rossz Fidzsiből jön.

Járjunk utána, mi igaz a mendemondákból!

A SOKARCÚ SUVA

Az Aonia csendben, szerényen úszott be a suvai King rakparton számára kijelölt helyre. Mellettünk vagy fél tucat nagy hajó sorakozott a parthoz láncolva, ennyit a Szamoa- és a Tonga-szigeteken együttvéve sem láttam. A kép igazolni látszott a leírásokat: Suva a Csendes-óceán déli felének legforgalmasabb kikötője, a Hawaii-szigeteki Honolulu ellenlábas.

Attól tartottam, hogy az útlevélvizsgáló akadémizkodni fog. A Budapesten beszerzett fidszi beutazási engedélyem már fél éve lejárt, tehát érvénytelen. A tisztviselő azonban nem is kereste a vízumot, az első üres lapra rábiggyesztette bélyegzőjét, ami négyheti itt maradásra jogosított.

– Welcome! Isten hozta! – mondta barátságosan, és visszaadta útlevelemet.

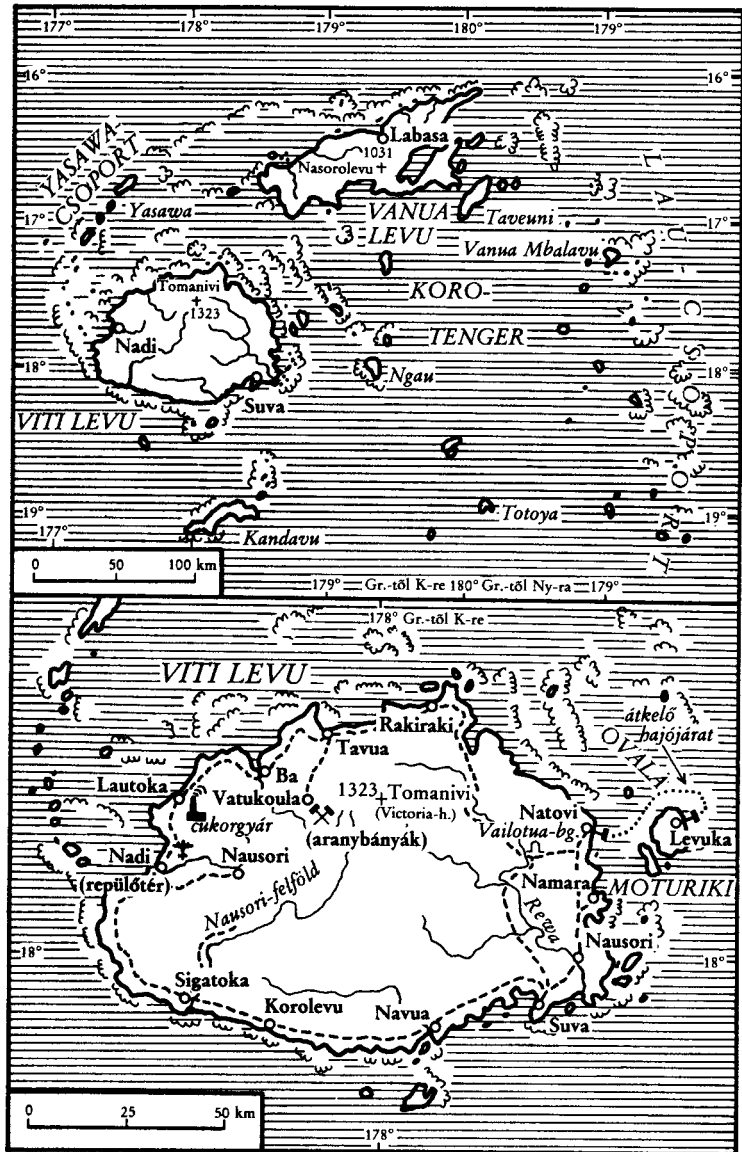
Hátizsákomat letétbe helyeztem az Air Pacific irodájában, és elindultam első felderítő utamra: a fidszi főváros becserkészésére.

Suva a legnagyobb sziget, Viti Levu délkeleti szögletében, egy dimbes-dombos félsziget nyugati partjaira épült. Nevét attól a kis fidszi falutól örökölte, mely valamikor a mai botanikus kert helyén állott. Suva magyarul halmot vagy dombocskát jelent. A város megszületése sajátos gyarmati história, a történet nem egészen száz évre nyúlik vissza.

A múlt század hetvenes éveiben a fidszi főnökök közül különösen a Bau-szigeti (ejtsd: Mbau) kiskirály, Cakobau (Cakombau) szerette volna hatalmát az egész szigetre kiterjeszteni. Ebbéli igyekezetében megzavarták az amerikai telepesek, akik mondvacsínált káraik megtérítésére 45 000 dollárt követeltek tőle. Az amerikai hadihajóktól megszeppent nagyfőnök az angol kereskedőkhöz fordult segítségért. Azok állítólag összeadták a pénzt, amiért cserébe Cakobau az angolok kezére játszotta Suva vidékét, ahol az új gazdák cukornádültetvényeket létesítettek.

Nem sokkal később az angol hatóságok a gyarmati székhely részére alkalmas helyet kerestek. Legmegfelelőbbnek éppen a Suvai-öböl tűnt, amely jó kikötési lehetőséget is nyújtott. A kereskedők ekkor busás haszonnal továbbadták a Cakobautól szerzett területet, és itt alakult meg 1882-ben a gyarmati közigazgatás székhelye.

Suvából azóta a függetlenné vált fidszi állam fővárosa lett. Lakosainak száma ma már meghaladja a

A Fidzsi-szigetek áttekintő térképe.
 Alul Viti Levut mutatjuk be a szerző által meglátogatott helyekkel.

nyolcvanezeret, tehát itt csaknem annyi ember zsúfolódott össze, mint amennyi az egész Tongai Királyság lakossága.

A város főutcája a tengerparttal párhuzamosan futó Victoria Parade. Hajdanában ide telepítették a gyarmati hivatalokat, ma pedig a független ország kormánysszervei működnek az ódon falak között. A legnagyobb épülettömb a sétány keleti oldalán épült Government Building, az angol középületek jellegzetes vonásaival. Az előtte álló obeliszk arra emlékeztet, hogy Cakobau országát – zavaros előzmények után – végleg eladta az angoloknak.

Tágas füves térség szakítja meg az épületek sorát: a sportrendezvényekre használt Albert-park, tovább pedig a Cakobau utca túlsó felén a botanikus kert következik. Karcsú pálmák ligetében rengeteg trópusi virág pompázik itt az év minden szakában. Hátrább, a fák között rejtőzködik a múzeum, ahol a sok néprajzi tárgyon kívül a Bounty hajó maradványai is láthatók. A Victoria Parade nyugati oldalának területsávját a mocsaras, mangrovés tengerparttól hódították el. A feltöltött, füvesített és fásított telkekre modern épületeket emeltek.

Itt található a városháza, több minisztérium, a rádió, néhány luxusszálloda és bankfiók. Az utóbbiak egyikébe magam is betértem, hogy utazási csekket váltsak be helybeli pénzre: fidzsi dollárra.

Az üzleti élet a várost átszelő Nubukalou-patak melléki zegzugos utcákban pezseg. Itt látszik meg igazán, hogy milyen tarka a város lakossága. A fehér szoknyát viselő, fekete bőrű fidzsi férfiak, a színes szariba öltözött indiai nők, a fekete mandarinköpenyt hordó kínaiak, a fehér inges-pantallós polinézek, a rövid nadrágos európai hivatalnokok és a foszladozó ruházatú hippik igazi kozmopolita jelleget kölcsönöznek az árkádok forgatagának. A csendes apiai és még nyugodtabb nuku'alofai városképek után szokatlanul hat ez a „nagyvárosi” nyüzsgés.

Suva a világot járó turisták egyik bevásárlóközpontja. Nemcsak a repülőtéren és a kikötőben nyitottak „duty-free shopokat”, hanem a városi üzletek többségében is vámmentesen lehet vásárolni. Legkeresettebb cikkek a japán fényképező- és filmfelvevő gépek, a svájci és hongkongi órák, az amerikai televíziók, a különféle ékszerek stb. Mindezeket Suvában fele áron kínálják eladásra, mint máshol. Sokan csak azért ugranak át ide Új-Zélandból vagy Ausztráliából, hogy bevásároljanak. Egyetlen értékesebb japán zenegép beszerzésénél például már megtérül az oda-vissza utazás háromszáz-négyszáz dolláros útiköltsége.

Túl a fényes üzleteken, a Princes utcában nyíló piacon ugyancsak színes forgatag fogadja a látogatót. Az itteni látvány azonban már elszomorítóbb: sok a kol-dus, az éhező ember, az alkalmi munkára váró ténfergő vagy a turisták zsebeire leselkedő tolvaj. Suva nemcsak a legnagyobb város Dél-Óceániában, hanem ami ezzel jár: a bűnözés központja is.

Amint telt-múlt a nappal, a városnézés közben mind többször villant fel bennem a kispénzű utazó örökös gondja: hol töltssem az éjszakát?

BARÁTOK VAGY BANDITÁK?

Nyugat-Szamoába meghívásra érkeztem, Tongában címeim voltak, itt Fidzsiben a sötét ismeretlenségbe csöppentem. Az Air Pacific irodájában elkértem a telefonkönyvet, hátha találok benne magyar nevet. Hiába olvastam azonban végig a névsort, nem akadtam ismerősen csengő névre.

Hm, mihez is kezdjek? – töprengtem magamban tancstalanul.

Ami a Fidzsi-szigeteki programomat illeti, vázlatosan már odahaza kialakítottam. Az első feladat a Wailotua folyó mellékén megbúvó, alig ismert trópusi karsztvidék felkutatása és bejárása. A további cél: sok-

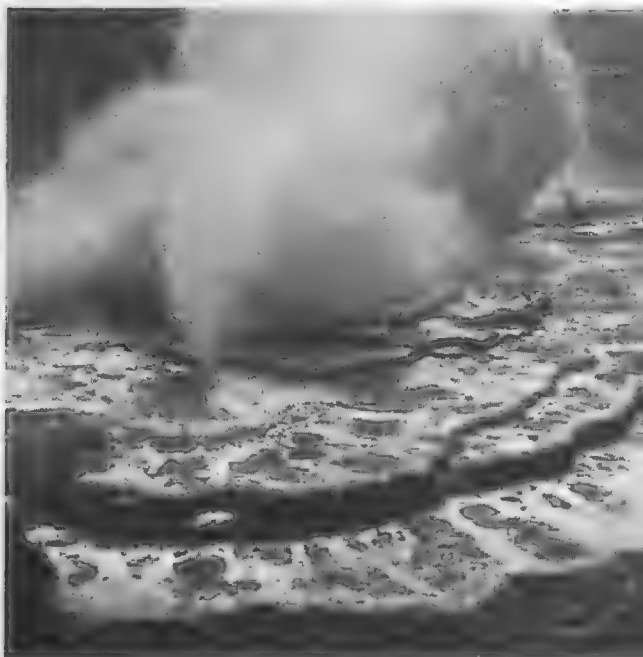
irányú adatgyűjtés Fidzsi természeti viszonyairól, népeinek életéről és a nemzetgazdaság helyzetéről. Otthon ugyanis megbízást kaptam Óceánia földrajzának részletes feldolgozására, és ehhez a munkához minden forrásműnél értékesebbek a saját tapasztalatok.

Nyilvánvaló volt, hogy az egész szigetvilágot nem tudom bejárni. Fidzsi ugyanis több mint 320 szigetből áll, bár csak minden harmadikon élnek emberek. A szigetek összterülete 18 272 négyzetkilométer. Ennek 86 százaléka a két fő szigetre jut: Viti Levu 10 386, míg a tőle északkeletre fekvő Vanua Levu 5535 négyzetkilométer kiterjedésű. (Viti Levu magyarul annyit jelent: Nagy Fidzsi, Vanua Levu pedig: Nagy Föld. A nálunk használatos „fidzsi” név és írásmód az angolos Fidgee, Feejee, Fidge, Fiji és a németes Fidschi alakokból született. Az ország neve hivatalosan Fiji, bár maguk az őslakók földjüket Vitinek hívják. A Viti név eltorzítása onnan ered, hogy az első európai látogatók a szigetek nevét a lágyabb beszédű tongaiaktól hallották.)

A két nagy fidzsi sziget sokban hasonlít a nyugat-szamoai kettőshöz. Viti Levu zömök alakú, mint a szamoai Savai'i, Vanua Levu kisebb és nyúlánk, mint Upolu. Míg azonban Nyugat-Szamoában az utóbbi népesedett be jobban, a fidzsi lakosság kétharmada Viti Levun él. Természetesen itt összpontosul a gazdasági és a kulturális élet is. Irány tehát: Viti Levu!

A nagy sziget lakossága főleg a tengerpartokat népesítette be, ezeket a kisebb-nagyobb településeket rózsafüzérszerűen köti egybe a szigeten körbefutó országút. Suvából nyugat felé indul a Queen's Road (a Királynő útja), észak felé pedig a King's Road (a Király útja). A két félköríves út a nyugati partokon, Lautoka városában találkozik össze. Úgy határoztam, hogy észak felé indulok el, és az óramutató járásával ellentétes irányban járom körbe a szigetet. A térkép szerint a körút hossza 525 kilométer, ami hat-nyolc nap alatt kényelmesen megtehető. Közlekedési esz-

*Pálmafás
korallszigetek
madártávlatból
(Vava'u, Tonga)*

*„A fönökök
sípjai”
Tongatapu déli
partján*

„Buszjárat”
Nuku'alofában

„Kordétaxi”
Tongatapu
szigetén

*Tanító
házigazdám
és felesége*

*Ilyen egy
parasztcsalád
háza
Tongatapun*

*A tongai
királyok
síremlékei*

*Az egyszerű
tongaiak
sörösüvegekkel
kirkott sírjai*

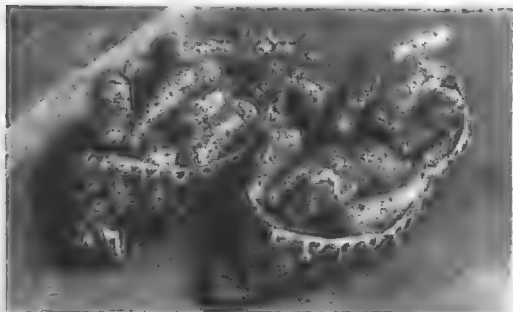

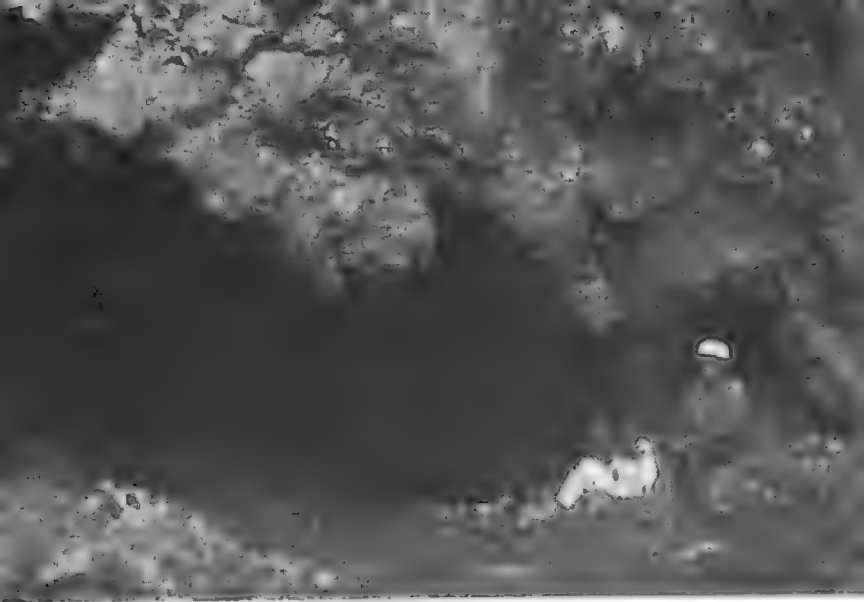
*Az
Anahulu-bar-
lang bejárata*

*Ilyen
a megtisztított
táró...*

*... és ilyen
a jamgyökér*

A
*Wailotua-bar-
lang bejárata*

*Barlangi
vezetőm, Ratu
Inoke Sili*

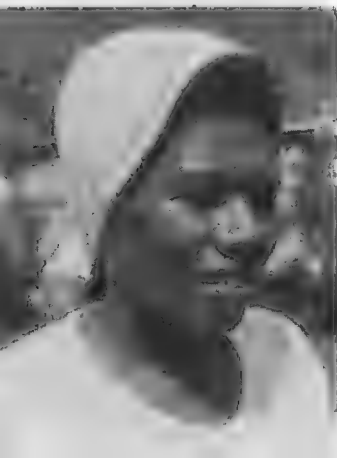
*Suva üzleti
központja*

*„Egyenszok-
nyát” viselő
közlekedési
rendőr*

Fidzsi arcok

köz: az apostolok lova és Ford paripája egymást változtatva, ahogy a körülmények hozzák.

A suvai autóbusz-állomást a Rodwell utcában leltem meg. Öt-tíz percenként indulnak innen a kocsik északra, ami azt jelzi: sűrűn lakott vidékre vezet az út. A legtöbb járművön a „Nausori” feliratot láttam, egy ilyenre szálltam fel magam is.

A fővárosból kivezető út mentén gyárak és nagy raktárházak csoportosulnak. A gépkocsijavító, kisebb hajóépítő üzemek mellett olajütőket, rizshántolót, sőt egy sörgyárat is felfedeztem. Fidzsi tehát örvendetesen iparosodik.

Útitársaimtól megtudtam, hogy Nausori mindössze huszonöt kilométerre esik a fővárostól. Odáig kókuszligetek, banánültetvények és rizsföldek váltogatják egymást.

– Az ötvenes években még rengeteg cukornádat termeltek ezen a vidéken – magyarázta a szomszédom –, de miután leállították a nausori cukorgyárat, a lakosság áttért a rizstermelésre és a szarvasmarha-tenyésztésre.

Az autóbusz hosszú, recsegő vashídra kapaszkodott fel. Alattunk szőke vízfolyam hömpölygött: Fidzsi legnagyobb folyója, a Rewa. Csaknem olyan széles itt, mint a pesti Dunánk, így jó darabon hajózható. Vízyűjtő területe a sziget felét magában foglalja, fő forrásága Rakiraki mellett, egészen az északi partok közelében születik.

A Nausoritól délre, a Rewa mellé épült repülőtéren bonyolódik le a főváros légi forgalma. A nausori repülőtér kifutópályája azonban túl rövid ahhoz, hogy fogadni tudja a nagy, sugárhajtású gépeket. Az Amerika és Ausztrália között közlekedő Boeingekek a sziget túlsó felén, a Nadi mellett létesített nemzetközi repülőtéren szállnak le, és a suvai utasokat onnan a Fiji Air kisebb gépei szállítják tovább Nausoriba.

A nausori buszállomás is közvetlenül a Rewa partjára épült, nem messze a hídtól. Az ácsorgó utasokat

kérdezgettem, hogy melyik kocsival utazhatnék tovább észak felé.

– Későbbre jár – mondogatták –, de ha szerencséje van, talán még akad jármű.

Azt sütöttem ki, hogy elvitetem magam egy csendesebb helyre, és valahol a tengerparton sátrat verek éjszakára. Ám hiába vártam, az érkező kocsik mind a főváros felé fordultak vissza. Lassan sötétedni kezdett.

Észrevettem, hogy két tagbaszakadt férfi már régóta figyel, követi ide-oda vándorlásomat. Nem sok jót néztem ki belőlük. Egyikük végül is megszólított.

– Kár az ácsorgásért – mondta. – Ma már nem megy több kocsi északnak.

– Hátha – ellenkeztem nem túlságosan nagy meggyőződéssel.

– Mi is arra mennénk – folytatta a társa. – Busz híján taxit kell bérelnünk. Nincs kedve velünk jönni?

– Hova utaznak?

– Namara faluba . . .

Latolgatni kezdtem a helyzetemet. Itt nem maradhatok, viszont ez a két alak nagyon gyanúsán viselkedik. Fidzsiben sok csavargó a turisták kirablására specializálja magát. Főleg magányos külföldieket csálnak törbe. Jobb esetben csak kifosztják őket, de az életüket meghagyják. Az újságok azonban sok olyan esetről is hírt adnak, amikor egy-egy turista nyomtalanul eltűnik. Az őserdő sötét és mély, kifürkészhetetlenül megőrzi titkait.

Mostani utam során már összeakadtam effajta banditákkal. Manilában történt az eset, amely kis híján életembe került. Egy pénzes turistának álcázott autós férfi ajánlotta fel segítségét, és városnézés ürügyén magával vitt egy rablótanyára. Azóta mindig gyanakvással fogadom, ha vadidegen emberek csalogatnak ismeretlen helyre.

Rosszat sejtve méregetni kezdtem alkalmi ismerőseimet. Vajon miféle szándék vezérli őket? A pápua vonású fekete arcok, a mélyen ülő szemek még túl ide-

gennek tűntek a lágy polinéz vonások után, semhogy olvasni tudtam volna belőlük. Ha a tekintetük nem is, de a szavaik bizonynyal elárulják igazi énjüket – gondoltam –, és faggatni kezdtem őket: mi a nevük, mivel foglalkoznak és így tovább.

– Waisiki Koroï a nevem – mondta az egyik. – A Közmunkaügyi Hivatalban dolgozom.

Hát ezt bárki állíthatja. A társáról viszont kiderült, hogy a testvére, és a foglalkozása: tanító. Ekkor őt vettem célba kérdéseimmel. Ha tanító, legalább annyit illik tudnia, hogy melyik földrészen található Magyarország. Erről az országról azonban még csak nem is hallott.

Közben a „közmunkás” eltűnt rövid időre, majd többedmagával egy személyautóban jelent meg ismét. Intett, hogy üljek be.

Itt az utolsó választási lehetőség: beszálljak vagy inkább ne?

Lesz, ami lesz! S hátizsákkal benyomakodtam közéjük . . .

CSIZMÁBAN SÜLT MISSZIONÁRIUS

Poros, kanyargós úton rohant velünk az autó. A fény-szóró világában egyre ritkábban tűntek fel lakóházak, az utat több méter magas, sűrű bozót szegélyezte. Gassau a neve az ilyen sűrű nádrengetegnek, amely a kipusztított őserdők helyén kap lábra.

Hídhöz értünk, de mielőtt ráhajtottunk volna, hirtelen letértünk jobbra egy mellékútra. Oly keskeny volt a nyiladék, hogy a gallyak kocsink testét hasogatták.

– Messze megyünk még? – kérdeztem nyugtalanul.

– Mindjárt otthon leszünk – felelte Waisiki.

A „mindjárt” számomra leírhatatlanul hosszú időnek tűnt. Végül mély árok előtt torpantunk meg: a vezető már nem mert nekivágni. Kiszálltunk, és búcsút

véve az autóstól, libasorban kapaszkodni kezdtünk felfelé az alig kivehető csúszós erdei ösvényen.

A dombtetőn tágas tisztásra értünk, ahol több nagyobb kunyhó körvonalát véltem felismerni. Egyik-másikból tűz fénye villant elő. Érkezésünkre összefutott egy csomó gyerek, s felnőttek is előkerültek.

A kezdeti szorongó érzés kezdett elmúlni. Elcsábítóim nem lehetnek banditák! A bűnözők a városi cselékből kerülnek ki, a falvakban mindenhol egyszerű, becsületes emberek élnek. A végén talán még hálát is adok a vak véletlennek, hogy összehozott ezekkel az emberekkel: hiszen ennél jobb alkalmat keresve sem találhattam volna, hogy megismerkedjem az őslakosság életével.

Waisiki alacsony cölöpökön álló faépülethez vezetett. A bejáratnál figyelmeztetett, hogy vessem le sáros bakancsomat, mert a padozat tiszta gyékényekkel van leterítve.

A kunyhóban petróleumlámpa világított. Valahonnan a szögletből egy nagyon öreg ember csoszogott elő.

– Ő a nagyapám – mutatta be az öreget Waisiki, majd nevetve hozzátette: – fiatal korában még emberhúst evett.

A reszketős öregember sokáig szorongatta a kezemet, miközben ezt ismételte:

– Ni sa bula . . . Ni sa bula . . .

Waisiki, aki kitűnően beszélt az angol nyelvet, így tolmácsolta nagyapja szavait:

– A „ni sa bula” vagy röviden csak „sa bula” a leggyakoribb köszönésünk. Azt jelenti: jó napot, de a vendégnek szóló „isten hozta” üdvözlést is kifejezi. Megfelel a szamoai „talofának”.

Vacsorázni egy másik kunyhóba vonultunk át. Ennek aljzata a pusztta föld volt, amit gyékényekkel takartak le. Ezeken már meg is terítették a vacsorához: vagy tizenöt-husz különféle formájú és méretű tányér

sorakozott a földön. A tágas helyiséget erős fényű lámpa világította be.

Keresztbe tett lábbal, szorosan egymás mellett helyezkedtünk el a tányérok előtt, s türelmesen vártuk, hogy a gazdaasszony egy füstös fazékból valami barna színű levet merjen beléjük. Amikor a kanalakat is kiosztották, hozzáláthattunk az evéshez. Az első merítés után örömmel állapítottam meg, hogy a sűrű lében sötét babszemek rejtőzködnek a sok egyéb ismeretlen zöldségdarab között. Naplómba később így jegyeztem fel az ízletes, fűszeres ételt: bableves fidzsi módra.

A következő fogáshoz már nem volt szükség a civilizáció evőeszközeire: megtették az ujjaink is. Két mosdótálszerű, nagy alumíniumedényt helyeztek a gyékény közepére: az egyikben sült húsdarabok illatoztak, a másikban főtt táró tornyosult. Amikor beleharaptam az egyik húsdarabba, majd beletört a fogam, oly kemény volt. Uram bocsáss! Önkéntelenül is Misi Baker esete jutott az eszembe . . .

A különös történetet egy népszerű külföldi földrajzi folyóiratban olvastam. Misi Baker, pontosabban Thomas Baker peches angol misszionárius volt, akit ellenségei 1867-ben megöltek és megettek. Baker állandóan bőrcsizmában járt, s ezzel együtt került a kannibálok tűzhelyére is. Ez a fajta lábbeli ismeretlen dolog volt a fidzsi emberek számára: a szakácsok sokáig bosszankodtak azon, hogy a misszionárius lába szára sehogy sem akar megpuhulni . . .

A hiszem-nemhiszem történetből csúfolódó mondás született Fidzsiben. Ha valakire megharagudtak, azt kiáltják feléje: Kana na vava Misi Baker! Edd meg Baker úr csizmáját!

A LALI MEG A DAKAIBITU

Az éjszakát az elsőnek meglátogatott, cölöpökre épült kunyhóban töltöttem. Legalább húszan aludtunk itt

egymás mellett a gyékényeken. Kaptam egy szurtos kispárnát is a fejem alá, meg egy ritka szövésű kendőt a szúnyogok elleni védekezésül.

Reggel hangos csattogó-dübörgő zenebonára ébredtem. Waisiki is nyújtózott egyet, és lerúgta magáról a szúnyoghálót. Kimentünk a szabadba.

A füves térség közepén két meztelen fiúcska döngött egy földön fekvő, vaskos farönköt. Kisebb-nagyobb fadarabokat tartottak a kezükben, azokat csapdosták a rönk különböző pontjaihoz. Az egyik ütés éles, fülsértő csattanást hallatott, a másik öblösen mély, kongó hangot adott. A csattogások és dobbanások ritmusosan váltogatták egymást.

– Közösségünk jelződobja, a lali – mutatta be a „hangszert” Waisiki.

A lali hossza körülbelül két méter, átmérője nyolcvan-kilencven centi. Egyik vége lapos, a másikat csónakorrhoz hasonlóan hegyesre faragták ki. A tetején hosszú, keskeny nyílás tátong: ezen keresztül vésték ki a farönk belsejét, és tették rezonálóvá.

A fidzsi lali nagyon hasonlít azokhoz a fekvő jelződobokhoz, amelyeket nem sokkal korábban Új-Guinea szigetén láttam. A Sepik folyó vidékén az ilyet karamutnak nevezik. Készítési módja, alakja és díszítése csaknem azonos a fidzsi lalijáéval. A hasonlóság nem véletlen, hiszen az új-guineaiak és a fidzsi őslakók egyazon népcsalád, a melanéz népek szétáradt csoportjait képviselik.

Röviden már a Szamoa-szigetekenél szoltam arról, hogy az indonéziai szigetvilág volt a csendes-óceániai népek nagy átjáróháza. Az Ázsiából induló néphullámok nyomására a melanéz népek ősei kb. nyolcezer évvel ezelőtt kezdték meg vándorlásaikat kelet-délkelet felé. A melanézek fekete bőrű, göndör hajú, míg az utánuk jövők magasabb termetű, barna bőrű, „európaiasabb” népek voltak. Ez utóbbiak elérték az óceán szétszórt szigeteit, s belőlük lettek a mai polinézek. A sötét bőrű melanézek körülbelül időszerűségünk

előtt másfél ezer évvel érték el a Fidzsi-szigeteket, és innen messzebb nem is jutottak. Nyilván az akadályozta meg a további elterjedésüket, hogy széles, súlyos vízi járműveik kevésbé voltak alkalmasak nagy tengeri távolságok megtételére, mint a polinézek keskeny, ellenállóbb csónakjai.

Miként Polinéziában, úgy a Fidzsi-szigeteken is régi mondák szólnak a nép eredetéről, a nevezetesebb történelmi személyiségekről és eseményekről. A fidzsi nép mondaköre azonban nem olyan gazdag, s időben sem nyúlik vissza oly messzire, mint például a tongaiaké. A fidzsi főnöki családok származásukat tíz-tizenkét generáción át tudják visszavezetni, tehát körülbelül arra az időre, amikor a polinéziai befolyás megerősödött. Az egyik fidzsi monda szerint Viti Levu északnyugati partján, Vuda mellett szállt partra egy bátor hajósemler, Lutunasobasoba. Letelepedett, és híres főnökké vált: tőle származik a vezető nyugati törzs, a yavusa. Egy másik mondabeli hős Degei, aki a sziget más részébe vetődött, feleséget kapott az őslakóktól, s oly hatalomra tett szert, hogy utódai istenként kezdték emlegetni.

A mondák világából ugorjunk vissza ismét a mai élet valóságába. Azon a szép paradís reggelen a lalin kívül még egy másfajta szerkentyűvel is megismerkedtem: a dakaibituval.

Korán kelt asszonyaink ragacsos rizskását főztek reggelire. Éppen az utolsó falatokat tömködtem a számba ujjaimmal, amikor hatalmas dörrenés hangzott fel házunk előtt. Néhány másodperc múltán követte a második, a harmadik . . .

Talán kitört a háború?

Amint kiléptem a ház nyílásán, elhangzott a negyedik robbanás is. Egy vastag bambuszcsőből öles lángnyelv csapott ki.

– Ez a bambuszágyú – mondta magyarázólag Waisiki. – Mi dakaibitunak nevezzük.

A bambuszágyúval már Indonéziában megismerked-

tem. Ott karbidot raktak az egyik végén nyitott cső alá, vizet töltöttek rá, és egy kis lyukon keresztül felrobbantották az acetiléngáz-keveréket.

A fidzsi bambuszágyú, azaz a dakaibitu nem karbidal működik, hanem petróleummal. Maga az ágyúcső kb. két méter hosszú és tíz-tizenöt centi vastag. A zárt végétől körülbelül kétarasznyi távolságban lyukat fúrnak a csőbe, s ezen át egy-két deci petróleumot öntenek bele. Az ágyút a torkolatánál alátámasztva, kissé döntve helyezik el a földön. Meggyújtják a petróleumot, majd mikor kellően „bemelegedett”, eloltják a tüzet. A lyukon át kétszer-háromszor erőteljesen befújnak a csőbe, majd égő kanócot tartanak a nyíláshoz, amelytől felrobban a gázkeverék. Kanócul egy száraz bambuszpálca szolgál, amely ugyan minden lövésnél elalszik, de a kéznél levő égő petróleumlámpáról mindig újra lángra lobbantják.

A dakaibitu nem régen jelenhetett meg a Fidzsi-szigeteken, a nép azonban annyira megkedvelte, hogy az élet ma már alig képzelhető el nélküle. Nemcsak a fiataloknak, hanem a felnőtt férfiaknak is kedvenc játékszere. Esténként a dakaibituk sortüzétől hangosak a fidzsi falvak.

– Jöjjön velem az erdőbe – ragadta meg a karomat Waisiki. – Mutatok valami érdekeset.

Elindulás előtt nagy, éles kést vett magához . . .

AZ ELSŐ EURÓPAIAK

Az egyik kunyhó mögül alig észrevehető, szűk ösvény nyílt a bozótban. Néhány lépés után a legbujább trópusi dzsungel ölelt körül. A magas fákról drapériák módjára csüngtek a moharojtos liánszárak. Nem láthattam, hogy hova lépek, a sűrű gazban óvatosan csúsztattam előre lábamat, amerre pár méterrel előttem a társam haladt. A bozótvágó kés itt nélkülözhetetlen eszköz, hiszen a keskeny nyiladékot már né-

hány nap alatt keresztül-kasul szövik a gyorsan kúszó növények indái.

Nem csoda, hogy ilyen dús itt a növényzet. Rengeg a csapadék, évente háromezer-négyezer milliméter eső zúdul erre a tájra. Földrajzi fekvése szerint Fidzsi a trópusi egy időszakú esők övezetébe tartozik, tehát az év egy szárazabb és egy nedvesebb szakaszból áll. A valóságban azonban itt a keleti parton a két évszak nem sokban különbözik egymástól. A kelet felől érkező passzátszelek az év minden szakában nedves légtömegeket korbácsolnak a hegylejtőkre, így csapadékban soha sincs hiány.

– Tudja, miért hívjuk a szigetünket Vitinek? – kérdezte Waisiki.

– Fogalmam sincs róla – feleltem őszintén.

– A régi időkben nem voltak ilyen bozótvágó szerzők, őseinknek pusztá kézzel kellett ösvényt nyitniuk a vadonban. Vitika annyit jelent: ágat, gallyat törni, bozótot tépni – magyarázta társam, s hogy szemléletesebb legyen az előadása, letette a kést, és két kezével gallyakat szaggatva mutatta be a „vitika” jelentését.

Félórás hadakozás után a tengerparton lyukadtunk ki. Alattunk mintegy harminc méter mélységben a tenger hullámai ostromolták a meredek falakat. A víz már úgy alámosta ezt a kiugró földerkélyt, hogy fennmaradását pusztán a tömértelen gyökér összetartó erejének köszönheti. Zajunkra a partfal bozótjából hatalmas sasok röppentek a légbe, fészkeik a megközelíthetetlen sziklafalakban rejtőzködtek.

Waisiki azonban nem a tengerért, de még csak nem is a sasokért hozott ide. Ősei sírjait akarta megmutatni ezen a kiugró sziklapárkányon, pálmafák tövében. A két legfrissebb sírhantot cementes habarccsal fedték be, a régebben elhaltak emlékét durván megmunkált kőoszlopok jelezték.

Előbb a sírokról készítettem néhány felvételt, majd a lombok nyílásain át a reggeli napfényben sziporkázó

tengerre irányítottam gépemet. A csillogó víztükröt kisebb-nagyobb szigetek zöld foltjai tarkították.

– Látja ott a partok előtt azt a sok házzal telerakott kis szigetet? – kérdezte Waisiki déli irányba mutatva. – A híres Bau szigete. Ott született, ott élt és uralkodott a mi nagy vezérünk, Cakobau.

Cakobau király a fidzsi történelem legkiemelkedőbb, sokat vitatott személyisége. A tongai I. George Tupou király kortársa volt, és fordulatokban gazdag életútja egyben a fidzsi társadalom történelmi átalakulásának legmegrázóbb időszakát jelöli. Az ősi szokásokhoz ragaszkodó fidzsi társadalom és a betolakodó európai gyarmatosítók összeclapásai Cakobau idején érték meg a döntésre.

Mielőtt azonban Cakobau históriájába kezdenénk, néhány lappal forgassuk még előbbre a történelem könyvét.

A Fidzsi-szigeteket „felfedező” európaiak személy szerint javarészt ugyanazok voltak, akik a Szamoa- és a Tonga-szigeteket is elsőként megismerték. Valószínűleg portugál és spanyol hajósok, ám ezekről az utazásokról nem maradtak ránk feljegyzések. Az első írásos beszámolót Abel Tasman készítette. A holland hajós Tasmania és Új-Zéland felderítése után – Tonga felől jövet – Batáviába igyekezett. Útja 1643 februárjában a Lau-csoport északi szigetei között és a Nanuku-átjárón vezetett keresztül. Tasman elbeszélései a korallzátonyok útvesztőiről hosszú időre elrémítették a hajósokat ennek a tengerrésznek a felkeresésétől. Több mint száz évvel később, 1774-ben James Cook kapitány járt erre második expedíciója során, és ő a déli Lau-szigeteket figyelte meg.

A korai hajósok közül 1789-ben William Bligh kapitány és társai láttak legtöbbet a Fidzsi-szigetektől. Arról a tizennyolc emberről van szó, akiket a Bounty felázadt matrózai a Tonga-szigeteken csónakba raktak és sorsukra hagytak. Negyvenegy napig tartott viszonytagságos útjuk, amíg Tofuától eljutottak Timor szige-

téig. Vitorlájuk nem volt, evezők segítségével tették meg a 6700 kilométeres utat. A tájékozódáshoz mindössze egy iránytű, egy szögmérő és egy zsebóra állt rendelkezésükre. Ezzel a hiányos felszereléssel nemcsak hogy eligazodtak, de tökéletes pontossággal meg is határozták az útjukba kerülő – az európaiak számára még ismeretlen – huszonhárom sziget fekvését.

Bligh kapitány a tongaiaktól már hallott a tőlük északnyugatra fekvő „Fidgee” szigetekről, sőt azok harcias, emberevő lakóiról is. Bár a csónakosok sokat éheztek és szomjaztak, a kannibáloktól való félelmükben mégsem szálltak sehol partra. A két nagy fidzsi sziget között a ma Bligh Waternak nevezett tengerrészen keltek át, s már-már úgy látszott, hogy megmenekülnek az emberevők támadásától, amikor Yasawa szigeténél két fidzsi harci csónak vette üldözőbe őket. A fejvadászok már majdnem utolérték őket, de a közelgő sötétedés miatt felhagytak az üldözéssel.

A Bligh-féle kényszerű csónakos expedíció a tengerjárás igazi hőstette volt. Európában hosszú időn át Fidzsit Bligh's Islandsnek, Bligh szigeteinek nevezték. A bátor kapitány három évvel később újabb megbízást kapott kenyérfacsemeték áttelepítésére, ekkor ismét felkereste a Fidzsi-szigeteket, és ellenőrizte a korábban végzett méréseket.

A HALOTTSZEMŰ DICK

A Fidzsi-szigetek felfedezőjeként emlegetett Tasman, a híres Cook kapitány, a szerencsés-szerencsétlen Bligh és mások csak véletlen, külső szemlélődők voltak ezen a tájon. Az első európaiak – miként a Szamoa- és a Tonga-szigeteken – kényszerűségből szálltak partra: vagy hajótöröttek voltak, vagy szökött fegyencek. Nem sok jó várt rájuk, sokan közülük ünnepi lakomák fogásai lettek. A fidzsik „vuaka balavuknak”, hosszú disznóknak nevezték fehér bőrű áldozat-

taikat, akik a tengeri hányattatások után valóban embertelen külsővel sodródtak a partra. A jövevények között persze akadtak, akik lőfegyverrel érkeztek, beférkőztek valamelyik fidzsi főnök kegyeibe, és zsoldosként gyilkolták az ellenséges törzs népét.

Az idegen látogatók különös csoportját alkották a nagy vitorlásokkal érkező tengeriuborka-gyűjtögetők, a bêche-de-mer kereskedők. A tengeri uborka nem holmi zöldségféle, még csak nem is növény, hanem a tüskésbőrűek törzsébe tartozó állat. A tengeri uborkák nagy számban élnek a Fidzsi-szigetek környéki korallzátonyok között. Különösen a kínaiak fogyasztják előszeretettel, jó pénzt fizetnek értük, nem csoda tehát, hogy akadtak bátor vállalkozók, akik a kannibálok szigetei közé is elmerészkedtek. A kifogott állatokat a hajón megszáritották, és trepang néven hozták forgalomba.

A XIX. század elején a tengeriuborka-gyűjtögetőkkel csaknem egy időben érkeztek a szigetekre a szantálfa-kereskedők. A tongaiak már régen rájöttek, hogy a szantálfából illatos olajat lehet kivonni. A fehér kereskedők megtudták, hogy Fidzsi második nagy szigetén, Vanua Levun bőségesen nő ez a faféleség. Odahajóztak, és a szigetlakóktól olcsó használati eszközökért (fejszéért, késért stb.) cserébe szantálfát kértek. Az őslakókkal való kockázatos kereskedelem óriási haszonnal járt, mert az értékes faanyagot Kínában és Indiában a beszerzési ár százszorosáért tudták eladni. Ebből az illatos fából templomi tömjént, füstölőrudacskákat és értékes szobrokat készítettek.

A bêche-de-mer és a szantálfa kereskedelme rövid életű jelenség volt: a tengeri uborka iránti kereslet alábbhagyott, a szantálfákat pedig pár év alatt csaknem az utolsó szálig kiirtották. Az üzletelésből a szigetlakók közül Bau főnökei húzták a legtöbb hasznot. Felfogadták zsoldosvezérnek a zátonyra futott Eliza nevű hajó egyik tengerészét, Charles Savage-t, aki sok fegyvert, lőszert, sőt ágyúkat is partra szállított a

tönkrement hajóról. Savage több más európaít is beszervezett csapatába, és iszonyatos vérfürdőket rendezett a bauiakkal ellenséges viszonyban álló rewai, veratai és más törzsek között. Fidzsi lakói akkor még nem ismerték a lőfegyvereket, így Savage – vagy ahogy társai becézték, Halottszemű Dick – könnyen arathatta a harci babérokat. A hírhedt kalandort pár év múltán az egyik Vanua Levu-i expedíción érte utol a végzet.

A Bau-szigetiek terjeszkedése akkor vált végzetessé a környező törzsek számára, amikor a harcos szigetlakók vezetése a nagyra törő Cakobau kezébe került. Eredeti neve Seru volt, születési évét pontosan nem tudjuk, talán 1817. A Cakobau név azt jelenti: Bau hadura, ezt főnökké választásakor vette fel. Maga Bau alig tíz hektár területű sziget, és abban az időben háromezer-négyezer ember élt rajta. (Jelenleg csak négyszáz.) Cakobau egy-egy győzelmes portyája után hatalmas dáridókat rendezett, a szájhagyomány szerint ilyenkor a bokola, az emberhús sohasem hiányzott a menüből.

Cakobau szakácsai kitűnően értettek a bokola ízletes elkészítéséhez. A nyers húsdarabokat a malawici nevű növény (*Trophis anthropophagorum*) leveleibe burkolták, és így helyezték a felforrósított kövekre. A sült bokola ízesítésére különleges fűszereket használtak, ilyen volt egy erős borsféleség, a boro dina (*Solanum anthropophagorum*). A latin nevekben az *anthropophagorum* kitétel arra utal, hogy a tudomány is elismeri: emberhúsevők használták.

Bau szigetén áll egy nagyon öreg fa, amelynek a törzse tele van rovátkákkal. Az elbeszélések szerint mindig rovást véstek a fába, amikor ember került a bauiak tűzhelyére . . .

A baui kényúr leverésére összefogtak a sanyargatott fidzsi főnökök. Cakobau a tongai királyhoz fordult segítségért. I. George Tupou, aki akkor már buzgó keresztény volt, azzal a feltétellel ígérte meg a támogatást, ha Cakobau felhagy kannibalista szokásaival, és népével együtt felveszi a metodista vallást. A baui főnök elfogadta az ajánlatot, 1857-ben főfeleségével együtt megkeresztelkedett, és szabad utat engedett a misszionáriusok tevékenységének. Cakobau saját portájának főzőházából kihozatta azt a nagy követ, amelyen korábban a megevésre kiszemelt embereket kivégezték, lyukat vésetett a kőbe, és ebből lett a baui missziós templom szenteltvíztartója.

A tongai király fegyveres segítsége megmentette Cakobaut a bukástól, de egyidejűleg veszélyes ellenlábasként jelent meg a színen Tupou király unokatestvére, a már említett Ma'afu. Ő volt az, aki királyával nem mert nyíltan szembehelyezkedni, ezért inkább nyugat felé, Fidzsi rovására terjeszkedett. Elfoglalta a Lau-szigeteket, sőt Viti Levu egy részét is ellenőrzése alá vonta. Cakobau egyeduralmának kibontakozását évtizedeken át Ma'afu erős fegyveres hadának jelenléte akadályozta meg.

Bajba keveredett Cakobau az amerikaiakkal is. A bonyodalmakat egy John Brown Williams nevű spekuláns indította el. Williams korábban az Egyesült Államok új-zélandi konzulja volt, majd 1845-ben átköltözött Fidzsibe. A Suvai-öböl környékén földeket vásárolt, Nukulau szigetén pedig kétemeletes házat építtetett magának. Itt 1849. július 4-én, az amerikaiak nemzeti ünnepe alkalmából nagy dínomdánomot rendezett. A vigasság alatt felrobbant egy ágyú, és lángra lobbantotta az épületet. A zűrzavart felhasználva, a lakosság mentette a maga számára mindazt, ami a házból még menthető volt. Az exkonzul az elpusztult és eltulajdonított holmik tízszeresére nagyított számláját

Cakobaunak nyújtotta be. A fizetség körüli viták hosszú évekig elhúzódtak, közben az amerikai hadihajók fenyegetőleg megjelentek a Fidzsi-szigetek partjai előtt. Ezalatt Cakobau adósságát újabb tételekkel növelték, s a végösszeg már negyvenötezer dollárra rúgott. Szegény Cakobaunak ugyan honnan lett volna ennyi pénze?! Az amerikaiak türelme elfogyott, és támadásra kész hajójukról végső felszólítást küldtek Cakobaunak.

A fidzsi nagyfőnöknek nem maradt más választása, mint hogy az angolok segítségét kérje. Adósságának rendezése fejében kétszázezer acre földet ajánlott fel, gyakorlatilag eladva így a szigetet. Cserébe azt kérte, hogy ismerjék el őt királynak. Az angolokkal való alkudozás során megfogalmaztak egy alkotmányt, és 1871-ben formailag is megszületett a Fidzsi-szigeteki Királyság. Cakobaunak nagy ügyel-bajjal sikerült elismertetnie királyi címét, de hatalma a helyi nagyfőnökök fölött csak névleges volt. Latin kifejezéssel: *primus inter pares*, első az egyenlők között.

A Fidzsi-szigeteki Királyság és Cakobau uralkodása tiszavirág-életűnek bizonyult. 1874 októberében az angolok megszüntették a királysági formát, és a szigetet koronagyarmattá nyilvánították. A hivatalát vesztett Cakobaut tekintélyes pénzösszeggel és élete végéig szóló királyi nyugdíjjal kártalanították.

Fidzsi első és egyben utolsó királya 1883-ban halt meg. Történelmi szerepéről, törekvéseiről és személyiségéről nagyon eltérők a vélemények. Kétségtelen, hogy Cakobau kiemelkedése, küzdelmei a fidzsi nép történetének legzavarosabb időszakára, a gyarmatosítás kezdeti évtizedeire esnek. Cakobau tehetetlenül sodródott az árral, amely hol feldobta, hol a mélybe süllyesztette.

Minden visszásság ellenére történelmi tény, hogy Cakobau idejében bontakoztak ki először a jövőbeli Fidzsi állam körvonalai. Az európai civilizáció térhódítása, a keresztény vallás elterjedése, az írásbeliség

létrejött, az első iskolák megnyitása és sok más intézmény meghonosítása jelzi a forradalmi átalakulást.

MILYENEK A FIDZSI NŐK?

A tengerpartról visszatérve Waisiki megjegyezte: ha kedvem tartja, töltsék néhány napot a körükben. Ő most szabadságon van, és sok érdekes dolgot tudna megmutatni népének életéből, szokásaiból. Örömmel fogadtam el a nem várt ajánlatot.

Amint teltek-múltak a napok, mind jobban összebarátkoztam a nagy család tagjaival. A kezdetben oly idegennek, sőt riasztónak látszó tekintetek mintha megszélidültek volna. Egy-egy mosolyuk elárulta, hogy bennük is érző emberi lélek honol.

Ha a fidzsi emberek arcvonásai számunkra látszólag idegennek tűnnek is, testi felépítésük annál megnyerőbb. Igazat kell adnom azoknak az antropológusoknak, akik azt állítják, hogy a Csendes-óceán térségében a fidzsi őslakóknak a legszebb az alkatuk. Úgy tetszik, mintha minden férfi atléta lenne. Izmos alakjuk különösen akkor szembetűnő, ha pápua rokonaikkal vetjük egybe. Bőrük sötétbarna, sima és csillogó, nem éktelenítik kuszált szőrszálak, mint az európai férfiakét. A polinéziaiaktól eltérően a fidzsi férfiak nem tetováltatják magukat, viszont sok fidzsi nő arcán lehet látni még ma is a tűszúrásos díszítés jeleit.

A fidzsi nők – európai szemüvegen át nézve – kevésbé vonzóak. Talán azért, mert az európai szépségideálhoz a nyúlánk termet, a karcsú derék szorosan hozzátartozik. A fidzsi lányok többsége ezzel szemben alacsony, tömzsi testalkatú, s a bakfisévek után hamar elterebélyesednek. Nyilván ez az oka, hogy az idegeneket csalogató turistaprospektusokon nem igazi, hanem félvér (részben európaiaktól származó) lányok láthatók.

A fidzsi közösségek szervezete, a körükben érvé-

nyesülő íratlan ősi szabályok sokkal bonyolultabbak, semhogy azokat egy ilyen futó látogatással meg lehetne ismerni. A társadalmi felépítés azért olyan összetett, mert nemcsak a régi melanéziai hagyományok maradtak fenn, hanem az elmúlt századokban a polinéziai elemek is beleépültek, legújabbán pedig az európai civilizáció és főleg az egyházak befolyása érvényesül. Néhány sajátos ősi vonást azonban mégis kiemelhetünk.

A régi fidzsi társadalom alapegysége a nagycsalád volt, több rokoni nagycsaládból alakult ki a törzsi falu. A nagycsaládokban az apa volt a teljhatalmú főnök, jogai halála után elsőszülött fiára szálltak át. A családi leszármazás a férfiágon nyugodott, a családfákat az apákon át vezették le az alapító őstől, akinek emléke gyakran csak mondákban őrződött meg.

A faluban minden családnak megvolt a maga házhelye és háza, s birtokjoguk volt arra a kertdarabra, az úgynevezett teiteire, amelyet rendszeresen megműveltek. Az összes többi földterület a falu köztulajdona volt, amely fölött a falufőnök rendelkezett. Ezt a még ma is meglevő birtokrendszert mataqalinak nevezik.

A fidzsi társadalomban a többnejűség uralkodott. Minden férfi annyi feleséget tarthatott, amennyit anyagi körülményei lehetővé tettek, de a legtöbbször csak egy asszonya volt. A régi szokások nagy szabadságot adtak a házasfeleknek, megengedett dolog volt, hogy a férjezett asszonyoknak fiatal szeretőik is legyenek. A házasodás alapfeltétele a fiúknál a körülmetélés, a lányoknál pedig a tetoválás volt. A nők egyenlőtlen szerepére vall az az ősi gyakorlat, amely szerint ha egy nagyfőnök meghalt, özvegyeit megfojtották, hogy urukat holtuk után is szolgálhassák.

Az a rokoni közösség, nagycsalád, amely rövid időre befogadott, mintegy huszonöt főből állott: tíz-tizenkét felnőtt, a többi gyerek. Három lakóházban, úgynevezett buréban (ejtsd: mbure) laktak, amelyekhez még kisebb melléképületek, konyhakunyhók is

csatlakoztak. A fidzsi burék távolról sem olyan szép formájúak, mint a szamoaiak nyitott házai. Erősség és tartósság dolgában azonban túltesznek azokon, különösen itt a keleti partokon, ahol az épület vázát kemény, vastag farönkökből állítják össze. Az oldalfalakat és a tetőzetet szágó- vagy kókuszpálma összecsomózott leveleiből készítik. A tetőfedéshez egyre többen vásárolnak hullámlemez, az ilyen bádogtetejű házat „english burénak” nevezik.

A Fidzsi-szigeteki őslakók életében nagy szerepet játszanak a különféle hagyományos szertartások. Ezek egyike a kávaceremónia, amelyet a polinézekről (közelebbről: a tongaiaktól) vettek át. A kávaitalt itt yagonának (ejtsd: jangona) nevezik, namarai tartózkodásom alatt Waisiki többször is megkínált vele.

Régebbi időkben a yagonát fiatal lányok készítették, nekik kellett megrágniuk a száraz kávaggyökeret, miként a szamoai taupouknak. A civilizáció ezt a szokást is száműzte, a fiatal lányok közreműködése legfeljebb a külföldi turisták részére rendezett ünnepeken szokásos. A házilagos yagona-készítésnek ma már nincsenek előírt formaságai, a porrá zúzott kávaggyökérből víz hozzáadásával bárki, bármikor elkészítheti az italt.

Érdekes, hogy a kávakészítéshez ugyanolyan, lábakon álló fatálatat használnak Fidzsiben is, mint Szamoában. Sőt még az elnevezése is azonos: itt is tanoának hívják. Az ital kiosztása szintén kókuszhéj csészékben történik, amelyeket a fidzsi bilónak (mbilo) neveznek.

Waisiki megmutatott néhány tapát is. A kávaivás szokásával ellentétben a faháncs feldolgozása a Fidzsi-szigetektől terjedt kelet felé, Polinézia szigetvilágába. Az exportálóknál természetesen más a neve: masinak hívják a kikészített faháncsot.

Az idő kérlelhetetlen múlása továbbindulásra sarkallt. Búcsúzáskor Waisiki így szólt:

– Ősi szokásunk szerint úgy illene, hogy tabuát adjak az útra . . .

– Micsodát? – kérdeztem.

– Bálnafogat, szeretetünk és barátságunk jelét.

Hirtelen eszembe jutott, erről már olvastam valahol. A tabuát (tambua) az ámbrás cet arasznyi hosszú és körülbelül tíz centi vastag fogaiból készítik. A kurkuma nevű növény sárga porával festik meg (*Curcuma longa*: délkelet-ázsiai fűszernövény), vagy tűz fölött világosbarnára füstölik, majd kókuszolajjal fényesítik. A tabua nem számít pénznek, bár olyan nagy értéke van, mint a szamoai finom gyékénynek. Ezt is ünnepi találkozásokon – például esküvő vagy gyermek születése alkalmával – ajándékozzák az igen nagy becsű vendégnek.

A tabua-ajándékozás nem nagyon ősi szokás, hiszen a bálnafogak alig kétszáz éve kerültek forgalomba, amikor az európai bálnavadász hajók megjelentek. Valószínűleg Tongából hozták át az első fogakat, de előfordulhatott, hogy partra vetett bálnatetemekből a fidzsik már korábban is hozzájutottak.

A második világháború alatt sok amerikai katona fordult meg Fidzsiben, és sokan emlékül tabuát vittek magukkal. Később a turisták kaptak rá a bálnafogakra. Oly nagy hiány támadt tabuában, hogy amikor 1953-ban Erzsébet királynő idelátogatott, a kormányzó is alig tudott szerezni belőlük őfelsége és kísérete részére. A fidzsi kincstár bálnafogkészlete teljesen kimerült, a kormány Új-Zélandhoz fordult segítségért, de állítólag az ottani bálnák – fogatlanok. A hír szárnyra kapott a nagyvilágban. Végül is egy skót bálnavadász-társaság jelentkezett: ezerkétszáz font súlyú bálnafogkészletet őriztek raktárukban, és azt felajánlották Fidzsinek.

Hogy ki ne fogyjon a készlet a szigetországban, a kormány megtiltotta a bálnafogak kivitelét. A fidzsi vámhivatalnokok utasítást kaptak, hogy szigorúan ellenőrizzék a kiutazó turisták csomagjait, nem visznek-e magukkal bálnafogat.

Két vendéglátás között

A nem tervezett namarai vendégeskedés alaposan felborította Fidzsi-szigeteki programomat. Még az a szerencse, hogy itt az idő – nem pénz. Úgy játszadózhatom vele, ahogy kedvem tartja. A hivatalos kiküldöttnek számon kérik minden napját, részemről az idő rugalmas gumiszalag, amelyet ott nyújtok meg, ahol nekem tetszik. A Waisiki családnál töltött napok pedig nemcsak élménydúsak, de igen tanulságosak is voltak.

Most tehát következze a szakmai feladat: a karsztvidék tanulmányozása.

Házigazdám lekísért a főútra, és felsegített egy alkalmi teherautóra. Nem jutottam messze vele, mert útjavító munkásokat szállított a szomszéd faluba. Tőlük búcsút véve gyalog folytattam utamat. A déli órákban egy másik autó átsegített a hegyháton, és leereszkedtünk a Wainibuka folyó völgyébe.

– Ez itt Wailotua! – mondta a sofőr.

FÖLD ALATTI ÖSVÉNYEKEN

Leugrottam a kocsiról, s megköszöntem fuvarozóm szívességét.

Körüljárattam szememet az ismeretlen tájon. Hol lehet itt a karsztvidék? A hegyek domború formái vulkanikus kőzetekről árulkodtak. A mészkőhegyek a bő

csapadékú trópusi éghajlat alatt merész tornyokká formálódnak, ilyeneknek itt nyomát sem látni. Talán elvétettem, nem jól értettem a helység nevét?

Az út melletti folyóterazon házak álltak, s emberek rajzottak ki belőlük. Felkapaszkodtam hozzájuk.

– Sa bula! – köszöntöttem őket a minap tanult fidzsi üdvözléssel.

– Sa bula! – felelték.

A csoportból előlépett egy fehér főkötős fiatal lány. Derekára rikító színes szoknyakendő feszült, fölötte könnyű fehér blúzocska libegett. Kitűnő angolsággal megkérdezte:

– Mit keres itt, uram?

– A Wailotua-barlangot – feleltem.

A lány rövid tanácskozást folytatott háza népével, majd így nyilatkozott:

– Az első Wailotua faluból lehet odajutni. Ez itt a második. Ha kívánja, szívesen elkísérem. Nincs meszsze, a hegy lábához települt.

Megörültem a hírnek. Tehát mégis jó helyen járok. A hátizsákomat betettem a kunyhójukba, és elindultam a lánnyal. Útközben megtudtam tőle, hogy a nadi repülőtér vendégházában dolgozik, és szabadságát tölti itthon a szülői háznál. Neve Akanisi Marama.

Közben figyeltem a tájat, s még mindig nem tudtam elhinni, hogy itt mészkő legyen. A hegyeket körülötünk legalább félszáz méter magasságú dzsungeltakáró fedi. Felszedtem néhány útépitéshez használt kődarabot, de csalódottan hajítottam el: ez sem mészkő, csak zúzott bazalt.

– A falufőnököt, Ratu Inoke Silit kell megkeresnünk – mondta Akanisi. – Ő jól ismeri a környező hegyek titkait.

A „ratu” nagyfőnököknek járó cím, az ország főkormányzója és miniszterelnöke is ezt viseli. Kellő tisztelettel köszöntöttük tehát a termetre alacsony, nagyon sötét bőrű férfit, akinek arcára szokatlanul mély barázdákat szántott az élet. Akanisi fidzsi nyelven is-

mertette jövelem célját, mivel a nagyfőnök nem értett angolul. A rövid párbeszéd után Akanisi így tájékoztatott:

– A ratu megtiszteltetésnek veszi, ha személyesen elkísérheti, és megmutathatja ősei szellemeinek lakóhelyét. Van jó lámpája, csak a petróleum éppen kifogyott belőle.

Azon könnyű segíteni. Kerítettünk egy üres üveget, és a boltosasszonnyal üzemanyagot mérettem bele. Mire visszatértem, a ratu már útra készen várt: fehér bányászsisak ékesítette fejét. Gyakorlott barlangkutató lehet az öreg – állapítottam meg elégedetten.

Kanyargós ösvényeken, sűrű bozótton átkelve jutotunk el a hegy lábához. A gazból, a vastag mohapárnák alól fehér sziklák kandikáltak elő: most már semmi kétség, a zöld vadon mészkőhegységet rejteget. Nagyra becsült földrajzprofesszorunk, Cholnoky Jenő – korabeli forrásmunkákra hivatkozva – még azt írta, hogy az egész szigetcsoport tisztán vulkáni kőzetekből és parti „koralliumszirtekből” épült fel. Azóta sokat gyarapodtak a szigetekre vonatkozó geológiai ismereteink, s ma már tudjuk, hogy mind Viti Levun, mind a másik „nagy földön”, Vanua Levun a vulkanikus kőzetek társaságában üledékes kőzetek is találhatóak a felszínen. Ezek a földtörténeti harmadkor során az itt elterült tengerekben leülepedett mészvázú állatok és korallok maradványaiból keletkeztek, amelyeket a negyedkori kéregmozgások a tenger szintje fölé emeltek.

A barlang nyílása mintegy tíz méter széles és két-három méter magas. Zivatarok alkalmával árvízi folyó tör elő belőle. Befelé az üregek felmagasodnak, és aggteleki méretű csarnokba torkollanak. Rengeteg denvér él odabent, a több méter vastagságban felhalmozódott guano orrfacsaró bűzt áraszt. Sokfelé cseppkőképződmények láthatók, és kalcitfalú tavacskákban cuppannak a magasból hulló vízcseppek.

A ratu szerint a barlang hossza egy mérföld. Ez ki-

csit túlzás, jómagam csak fél kilométerre becsültem. A barlang neve fidzsi nyelven ono. (Érdekességgént említem meg, hogy a polinéziai nyelvekben – legalább is az általam megismert szamoai, tongai és maori nyelvben –, sőt még Japánban is, a barlangra a rokon „ana” szót használják.)

A föld alatti vállalkozás után a felszíni karsztjelenségek nyomozása következett. Sikerült jó darabon felderíteni azt a mészkővonulatot, amely a Wailotua folyó keleti oldalán északkelet–délnyugati csapásirányban helyezkedik el. Hátizsákom a kirándulás végére jócskán megnehezült: mind a barlangban, mind a felszínen kőzet- és vízmintákat gyűjtöttem.

LEVUKA, A KIMUSTRÁLT FŐVÁROS

Fidzsi tanulmányútja nem lenne teljes, ha nem látogatná meg Levukát – mondta egy alkalommal Waisiki barátom Namarában. – Mindössze két napjába kerülne . . .

Levuka városa Ovalau szigetén épült, amely alig tíz kilométer távolságban fekszik Viti Levu északkeleti kiszögellésétől. Natovi falucska mólója mellől naponta indul átkelőhajó a szigetre. Búcsút véve Akanisitól és a wailotuai karszttól, szerencsésen eljutottam Natoviba. Éppen indulni készült a Yatu Lau névre keresztelt hajócska. Lefizettem az átkelés másfél dolláros viteldíját, és felkapaszkodtam a fedélzetre.

A déli órákban pompás napsütésben hajókáztunk el Ovalau északi partjai előtt, hogy a szigetet megkerülve eljussunk a keleti oldalra települt Levukába. Maga a sziget egyetlen hatalmas vulkáni kráter, pontosabban kaldera. Átmérője tizenkét-tizenöt kilométer. Természetesen már régen kihűlt, de a tál alakú, mintegy ötven négyzetkilométer kiterjedésű belső mélyedés szépen megőrizte az eredeti formákat. A kaldera legmagasabb pontja 626 méter. Az üde zölden pompázó vul-

káni lejtőkből száz-kétszáz méteres bazalttornyok emelkednek a magasba, feledhetetlenül szép panorámát nyújtva a hajó utasainak.

Útitársaim többsége göndör hajú fidzsi ember volt, de akadtak köztük indiaiak és kínaiak is. A fehér emberfajtát rajtam kívül egy ki tudja, honnan szalajtott hippi lány képviselte. Túl rongyos és kócos volt, semhogy kedvem lett volna szóba elegyedni vele.

Levuka viszont már a hajóról szemlélve is megnyerte tetszésemet. Trópusi bozóttal, alsó részén pálmákkal teletűzdelt meredek, szakadozott hegyfalak tövébe épült. Fehér házai, szép templomai egymás fölé csoportosulva követik a tengerpart hajlatát. Hosszanti irányban csak egyetlen út, a Beach Street, a tengerparti pálmabulvár szeli át. A hegyoldalak felé nyíló keresztutcák valójában csak lépcsők, sok száz fokból álló garádicsok.

Levuka helyén valamikor szétszórt fidzsi halásztanyák húzódtak meg. Az első európaiak – főként miszisionáriusok – a múlt század harmincas éveiben érkeztek. Szép fekvése miatt az idegenek hamar megkedvelték ezt a helyet, noha kikötőjének megközelítése a sok zátony miatt nem egyszerű. A hatvanas években fellendült a gyapottermelés, és Levuka lett ennek kereskedelmi központja. A város gazdag kereskedőinek nem kis részük volt abban, hogy Cakobau 1871-ben trónra ülhetett. Levuka lett a rövid életű Fidzsi-szigeteki Királyság székhelye.

A természeti környezet határt szabott a város fejlődésének. Az angol hatóságok úgy döntöttek, hogy a koronagyarmat igazgatási központját Suvába helyezik. Levuka fejlődése ezzel megtört. Egy ideig még élte a koprakereskedelem, de amikor megépültek Suvában a modern olajütők, Levuka sorsa megpecsételődőtt.

Jól lehet látni ezt a stagnálást, ha végigsétálunk a Beach Streeten. A kikötő közelében épült üzletsor boltjai még nyitva tartanak, de alig akad bennük vevő:

a kínai tulajdonosok az ajtóknál üldögélnek. Továbbhaladva az impozáns háborús emlékmű felé, egyre több lezárt ajtajú, bedeszkázott ablakú házat látni. Némi mozgás csak a kikötő másik oldalán tapasztalható. A japánok 1962-ben ott egy halfeldolgozó telepet létesítettek. A környéken cirkáló kis hajóik idehozzák a zsákmányolt tonhalat dobozolásra.

Látogatásomkor még tartott a karácsonyi vakáció, elhatároztam tehát, hogy egy üres iskolában kérek szállást éjszakára. Pálmafás kert közepén emelkedő, tornácos, egyemeletes fehér épületet szemeltem ki magamnak szállodául. Amikor beléptem a kapun, kiderült, hogy apácazárdába toppantam. Európai származású, mosolygós, csinos, fiatal szerzetesnő fogadott. (Talán tiszteletlenség ilyen jelzőkkel illetni egy istennek szentelt életű leányt, de a tények – tények.) Áadtam a névjegyemet, és előhozakodtam kérésemmel: valahol az épület mögött szeretném felverni a sátram.

– Semmi akadály – felelte az apáca. – Csak arra kérem, hogy majd sötétben jöjjön vissza. Tudja, nem illik nekünk férfit fogadni. Az esti mise után, fél nyolckor itt várom . . .

Sétáltam egyet a parton, és jegyzeteltem egy pálmfa alatt. A sötétség leszálltával visszatértem a zárdába. Rekedt hangú, öreg nővér fogadott.

– Módosítottuk az ígéretünket – kezdte.

– De kérem szépen, nővér . . .

– Szóval . . . az egyik tanteremben vetettünk magának ágyat gyékényekből. Nem jó odakint aludni a szabadban, mert sok a kóbor kutya.

A gyékényeken üldögélve sokáig vártam, hogy majd csak megjelenik az a csinos apáca, s hoz egy tál forró levest a megfáradt vándornak. De nem jött . . .

Másnap a Yatu Lau visszavitt Viti Levu szigetére. A hajóraszállás előtt még felkapaszkodtam a hegyoldalba, hogy a pálmafák nyiladéakai közül néhány fényképet készítek a hajnali napsugárban fürdőző bájos öbölről és a keblére szorított városról.

Alkalmi járműveim csatlakozása nem a legszerencsésebben alakult. Viti Levu hegyekkel borított északi-keleti partvidéke nem tartozik a sűrűn lakott helyek közé, így a King's Road itteni szakaszán elég ritka a gépkocsi.

A nap már a horizont felé tartott, amikor egy hágón átkelve Matawailevu falunál újra megpillanthattam az óceán vizét. Megkerülve egy szakadozott partú félszigetet, Rakirakinál vettem búcsút fuvarosomtól. A prospektusokban azt olvastam, hogy itt kellemes parti főveny található, a külföldi vendégek számára nemrégén modern szállodát is építettek.

A szálló melletti parton, a pálmafák alatt zajos csődületre bukkantam. Igen vegyes társaság verődött itt össze: színes háncsszoknyába öltözött fidzsi férfiak és rövidnadrágos európaiak kavarogtak összevissza. A levegőben füst terjengett, égő gallyak, falevelek illata csapta meg orromat. Ugyan mi történik itt?

– Vilavilairevo – világosított fel az egyik szállodai alkalmazott, majd hozzátette angolul: fire-walking ceremony . . .

Éppen a legjobbkor érkeztem! Hívatlan vendégként részt vehetek a pénzes turisták részére rendezett „tűzjáráson”.

A vilavilairevo ősi fidzsi szertartás. Eredetileg törzsi papok végezték mint varázslatot. A nép előtt ezzel adták tanújelét „emberfölkötti” tulajdonságaiknak. Csak ezek a kiváltságos varázslók ismerték a tűzjárás titkát, s adták tovább utódaiknak.

Az ősi varázslatból napjainkban turistaattrakció lett.

A leghíresebb tűzjárók a Viti Levutól délre fekvő aprócska Beqa (Bengga) sziget férfiai.

Szóba elegyedtem egy német turistával, aki az előzményekről így tájékoztatózott:

– Már korábban kiástak itt egy gödröt, melynek hossza hat-hét méter, a szélessége ennek a fele, és körülbelül hatvan centi mély. Délelőtt száraz gallyakat és fahasábokat dobáltak bele, majd déltájban meggyújtották a tüzet. Amikor már javában égett, rádobálták ezeket a fekete köveket, azok tetejére pedig ismét farönköket raktak.

A fekete köveket, vagyis a fej nagyságú, kerekded bazaltdarabokat valószínűleg valamelyik közeli folyó medréből szedték ki. Három-négy rétegben helyezték őket egymásra. A parázs közt legmélyebben levők vörösen izzottak, de igen tüzesek lehettek a felső darabok is.

Az előkészületek befejezésükhöz közeledtek, a felcícomázott férfiak hosszú rudakkal kotorták le a kövek tetejéről a még füstölgő zsarátnokot. A piszkafák közül több lángra lobbant. Nekem úgy tűnt, hogy ebben némi szándékosság is volt: megmutatni a nézőknek, milyen óriási hőség uralkodik a kövek között. Tény, hogy szinte égetően sugárzott a forróság a kövekkel megrakott parázshalomból.

Négy férfi vált ki a készülődők csoportjából, s felsorakoztak a tűzgödör végénél. Háncsszoknya övezte derekukat, virágkoszorú volt a nyakukban, és zöld gallyakat tartottak a kezükben. Láruk természetesen mezítelen volt. Mintegy vezényszóra, hirtelen elindultak – neki az izzó köveknek. Nem futottak, de gyorsan kapkodták lábukat köről köre. Mielőtt átértek volna hosszanti irányban a túlsó oldalra, az élen haladó megfordult, és társaival együtt visszafelé is megtette az utat.

A közönség hangosan morajlott. Egy vállalkozó kedvű európai turistacipőben beugrott a kövekre, pár lépést tett rajtuk, majd feljajdulva ugrott ki.

Napjaink csodája vagy ügyes szemfényvesztés? Sokat vitatkoznak ezen az európaiak immár vagy száz esztendeje. A kétkedők először úgy vélték, hogy a kövek felszíne nem is olyan forró, inkább csak az alulról rávetődő lilás fények – különösen az esti órákban – tesz oly félelmetessé a mutatványt. Megmérték tehát a tűzhalomban levő kövek hőfokát: a legmélyebben izzó kövek hőmérsékletét hétszáz Celsius-fok körülinek, a felső köveket ötszáz-hatszáz fokosnak találták. A levegővel érintkező kövek felső kérge azonban már nem ilyen forró, „csak” százötven-kétszáz fok. De ez is éppen elegendő ahhoz, hogy égési sebeket okozzon.

Az orvosok megvizsgálták a „tűzjárók” talpát: a szertartás után sem találtak rajtuk égési sebeket. Igaz, a trópusokon élő egyszerű emberek nem hordanak lábbelit, így talpbőrük jóval vastagabb. De ez nem lehet a sértetlenség oka, hiszen amikor nem hivatásos tűzjárók, hanem egyszerű őslakók ugráltak rá a tüzes kövekre, ők alaposan összeégették a lábukat.

Mi magyarázza ezek után a beqai tűzjárók sértetlenségét? A vélemények megoszlanak. Többen azt állítják: az állandó gyakorlás, sőt az évszázados öröklődés alapján a tűzjárók talpa vesztett a hő iránti érzékenységéből. Mások az önhipnózisra, autoszugesztíóra hivatkoznak, és a fidzsi tűzjárókat azokhoz az indiai fakírokhoz hasonlítják, akik tüzes tűvel szurkálják az arcukat, s nem éreznek fájdalmat . . .

Amikor elszéledt a közönség, s a zöld gallyakkal eltemetett kőhalom már csak magában füstölgött, megkerestem a szálló európai vezetőjét. Arra kértem, engedje meg, hogy az éjszakát a hotelhez tartozó elkerített tengerparti fövényen sátramban töltsöm, de ő ridegen elutasított:

– Szó sem lehet róla!

Nem illik leírni, miket gondoltam erről a gőgös alakról. Fogtam a hátizsákomat, elindultam a néptelen, koromsötét országúton . . .

Hosszú vándorlás után sem akadtam megfelelő táborhelyre: az út két oldalát bűzös mangrovemocsár borította.

Éjfél tájban egy kis faluba értem. Tágas térség közepén nagy fehér épület körvonalait véltem felfedezni. A kapura erősített tábláról letapogattam, hogy valamiféle missziós iskolára bukkantam. Teljesen kihaltnak, elhagyatottnak tűnt. Derékig érő gaz borította udvarát, ahol egy viszonylag sima helyet „béreltem ki” magamnak. Nem vertem fel a sátrat, csak beleburkolóztam. Szükség esetén így könnyebben talpra ugorhatok, mint ha lecövekeltem sátorba zárnám magamat.

Sok kalandos éjszakát átéltem már vándorlásaim során, de ez a „nemtudomnevű” fidszi faluban eltöltött volt az egyik legkeservesebb.

Alig heveredtem le, rezdült mellettem a fű, és éles hang süvöltött felém. Kóborló, vad kutya! Nem csaholt, keservesen vonított, mint egy kiéhezett farkas.

A jeladásra megjelent a második, a harmadik, a negyedik... Minden oldalról felharsant a fenyegető üvöltés.

Átkozott dögök!

Leltem néhány kődarabot a fűben, s találomra felénk hajítottam. Pillanatnyi csend után még dühödtebb ordibálásba kezdtek. A legvérszomjasabb egészen a közelemben merészkedett.

Ennek fele sem tréfa. Ezek a bestiák felriasztják a falu népét, s tolvajnak gondolva még ők is rám támadnak. A legokosabb dolog: szedni a sátorfát, amilyen gyorsan csak lehet.

Hajnalgig róttam az országutat, s hogy vigasztaljam magam, vidám indulókat fütyörészttem. Közben kitört a zivatar, és bőrig áztam.

Leültem az árokpartra, s megvárтам a nyugatnak tartó első autóbust. Tágas medencét szeltünk keresztül: a Tavua folyó völgyét. Ha itt leszállnék, délnek

tartva hosszú gyaloglás árán eljuthatnék a Tomaniívi csúcsára. Az angolok eredetileg Mount Victoriára keresztelték a hegyet, amely 1323 méteres magasságával nemcsak Viti Levu, hanem Fidzsi legnagyobb kiemelkedése. Az éjszaka fáradalmai miatt lemondtam e tervről.

Földrajzi ismereteim bővítése szempontjából hasznosabbnak látszott a vatukoulai aranybányák megtekintése. A tengerparti Tavuából remek aszfaltút vezet a lankás hegyek közé települt bányavárosba.

Vatukoula ötezer főnyi lakosságával a Fidzsi-szigetek harmadik legnépesebb települése. Hivatalosan nem emelték városi rangra, ugyanis – magántulajdonban van. Az üzemi épületek, alakóházak, a szórakozóhelyek mind-mind az angol Emperor Gold Mining Company Limited létesítményei.

Az emberbolondító sárga fémet még a harmincas években fedezték fel. Kitört az aranyláz, a meggazdagodni vágyók százai, ezrei rohantak a helyszínre, de hamarosan kitűnt, hogy a bányászat csak nagyüzemi módszerekkel fizetődik ki. Még így is súlyos pangás következett be, amikor az arany ára csökkent. Az utóbbi időkben újra fellendült a termelés, és a bányászati üzem több mint kétezer dolgozót foglalkoztat. Fidzsi exportlistáján az arany foglalja el a harmadik helyet, az évi termelés mintegy százezer uncia.

A Szamoa- és a Tonga-szigetekhez viszonyítva Fidzsi ásványkincsekben jóval gazdagabb. Vas, ezüst és réz található hegyeiben, de mindezeknél jelentősebbek mangánérc- és bauxitkészletei. A mangán kiaknázásához Viti Levun ausztrál tőkések láttak hozzá, míg egy japán konzorcium 1971-ben a bauxit bányászatát kezdte meg Vanua Levu déli részén. A partvidékeken kőolaj után is kutatnak.

AZ ÖNGYILKOS TEHÉN

Estefelé Tavuában újra autóbuszra szálltam. Magas, nyúlánk indiai fiatalember vezette a kocsit, egy másik

pedig a jegyeket árulta. Úgy terveztem, hogy tovább nyugat felé, Ba városkába utazom. Keresek ott egy olcsó indiai vendégfogadót, ahol végre-valahára jól kialakíthatom magam.

Elképzeléseim megvalósulását váratlan esemény akadályozta meg.

Az autóbusz üveg nélküli ablakán át a mellettünk elsuhanó sötét tájat, a burékból időnként felcsillanó lámpafényeket figyeltem. Nem járhattunk már messze célunktól, amikor a vezető hirtelen a fékbe taposott. A következő pillanatban a kocsi nagyot zökkent és megállt. Jól beprézelődve ültem a szűk ülésen, ráadásul az ölemben tartottam hátizsákomat, amely felfogta előrelelendülő testemet.

Nagy sivalkodás, zűrzavar támadt a zsúfolt kocsi-ban. Ajtón, ablakon át gyorsan kiürült a jármű. Végül én is kimásztam belőle.

Az autóbusz előtt egy fekete-tarka tehén feküdt az országúton. Az utolsókat rúgta . . .

Az utasok szedték a cókmojkjukat. Sejtették, hogy ezzel a kocsival már úgysem utazhatnak tovább. Jómagam tovább kíváncsiskodtam, hogyan intéződik el a tehén sorsa. A helyszínrre érkező tulajdonos szintén indiai volt. Nálunk az ilyen esemény viharosan zajlik, itt a felek hamar megegyezésre jutottak.

Már csak egyedül ácsorogtam a helyszínen a kocsi utasai közül, amikor a sofőr hozzám fordult:

– Amint látja uram, nem tudok továbbmenni ezzel a sérült kocsival. Ba még vagy öt mérföldnyire van innen. Nekivág gyalog?

Tanácsstalanul mélázgattam. Az elmúlt éjszakai gyakorlatúra és következményei jutottak eszembe. Ebből nem kérek még egyszer!

– Itt maradhat nálunk is – szólalt meg ekkor a póru-l járt tehén gazdája. – Éjszakára tudunk egy ágyat biztosítani, reggel pedig az első busszal folytathatja az útját.

Kapva kaptam az ajánlaton.

Óceánia

kicsi Indiája

Sajnáltam azt a szegény, ártatlan tehenet, mégis hálát adtam a sorsnak, hogy a kocsink elé ugrasztotta. E véletlen esemény kapcsán ismerkedhettem meg közelebbről Fidzsi másik arcával, az indiaival.

Reggel nem utaztam tovább az első autóbusszal, sőt még a következőkkel sem. Házigazdám, amikor megtudta, hogy nem közönséges „globetrotter” vagyok, hanem a sziget földrajzát és a nép életkörülményeit tanulmányozó földrajztanár, szívesen eltársalgott velem. Üzletét már kora hajnalban kinyitotta, és csak a késő esti órákban csukja be ismét: közben népes családjának tagjai felváltva szolgálják ki a hébe-hóba érkező vevőket.

Dharma Chakravarti negyvenöt év körüli, magas termetű, barna bőrű, jellegzetes indiai arcvonású férfi. Így vallott önmagáról:

– Én már itt születtem Fidzsiben. Apám a Gangesz völgyében nőtt fel, s hogy megmeneküljön az ottani szörnyű nyomortól, munkát vállalt az egyik fidzsi cukornádültetvényen. Amikor lejárt a tízéves szerződése, nem tért vissza Indiába, hanem földet bérelt, és folytatta a nádtermelést. Közben megházasodott, s tizen-négy gyermeket nevelt fel. Nekem is már öt fiam és nyolc lányom van. A legidősebb fiam a suvai egyetemen tanul.

Tipikus eset – gondoltam magamban. A túlnépese-

dett India számos néprajt bocsátott ki a nagyvilágba: Mauritius szigetére, a Karib-térségbe és Afrikába. Minden esetben alacsonyabb színvonalon álló népek földjére szerződtették őket tömegmunkák elvégzésére. Például Kelet-Afrikában az angolok Indiából bevitt munkaerő segítségével építették ki a vasútvonalakat. A szerződött munkások java része onnan sem tért haza, hanem önállósította magát. Szorgalmukkal vagy még inkább jó kereskedelmi érzékükkel a bennszülött lakosság fölé kerekedtek, helyenként kiuzsorázóivá lettek.

– Mennyi földje van? – kérdeztem gazdámat.

– Mindössze tíz acre (öt hektár) bérleményen dolgozunk. Még az apámtól maradt ránk.

– Mit termelnek rajta?

– Természetesen cukornádat... De ha ez az üzlet nem volna, nem tudnánk megélni belőle. Újabb földterületet pedig nem kaphatunk, mert világos a bőrrünk...

– Hogyhogy?

– A törvény a sötét bőrű őslakókat védi. Az ő elmaradott ősi közösségeik, a mataqalik védelme érdekében nem engedik meg a földek eladását a bevándoroltaknak. Pedig jó részük a feketéknél paragon hever, haszontalan bozót nő rajta... Nem jó ez így, uram!

Akarva-akaratlanul rátapintottam Fidzsi legégetőbb társadalmi-gazdasági bajára: az őslakosság és a bevándoroltak ellentéteire. Röviden úgy emlegetik: az indiai probléma.

A tisztánlátás érdekében szükséges a történelmi háttér részletesebb megvilágítása.

SZÁRNYATLAN „FEKETE MADARAK”

Az események mozgatórugói a távoli Amerikához és Európához kapcsolódnak.

A hosszan tartó észak-amerikai polgárháború

(1861–1865) következtében Európában nagy hiány mutatkozott gyapotban. Az amerikai szállítmányok elmaradása miatt a gyapotárak felszöktek. Az angliai textilgyárosok ösztönözni kezdték a vállalkozó kedvű embereket, hogy létesítsenek gyapotültetvényeket a gyarmati területeken.

A Fidzsi-szigeteken kedvező természeti feltételek kínálóztak a gyapot termesztésére. Már a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben számos európai telepedett le, főleg kereskedők, gazdálkodók és misszionáriusok. A gyapotéhség Fidzsire szabadította a plante-reket, a fehér ültetvényeseket. Az őslakók becsapásával, egyenlőtlen csereüzletekkel tekintélyes földterületeket szereztek maguknak.

A termelés megindításához azonban nemcsak föld kellett, hanem munkáskéz is. A fidzsi emberek nem idegenkednek a nehéz munkától, de büszkeségük tiltotta, hogy az ültetvényes idegenek szolgálatába álljanak. Ők a szigetek gazdáinak érezték magukat, és nem voltak hajlandók vállalni saját földjükön a rabszolgaságot. A gyapotültetvényeseknek tehát máshonnan kellett munkásokat szerezniük. Megindult a csendes-óceáni rabszolga-kereskedelem, a „blackbirding”.

Blackbirdnek, azaz fekete madárnak nevezték azokat a sötét bőrű embereket, akiket különböző melanéziai szigeteken fogdostak össze, hogy eladják őket az ausztráliai vagy Fidzsi-szigeteki ültetvényeseknek. Csaknem ugyanolyan rabszolga-kereskedelem alakult ki, mint a megelőző századokban Afrika és Amerika között, csupán a méretek voltak szerényebbek.

Az óceániai „blackbirderek” (rabszolga-kereskedők) garázdálkodásának végül is az angol hatóságok erőszakkal vetettek véget. Ekkor küldték nyugdíjba Cakobau királyt is, és nyilvánították gyarmattá 1874-ben a Fidzsi-szigeteket.

A szigetek bekebelezésével egy időben az angolok – öfelsége, Viktória királynő nevében – ünnepélyesen nyilvánkoztatták, hogy tiszteletben tartják az őslakók

szokásait, elismerik a földhöz való jogukat. Kimondták, hogy az őslakók földjeiket csak egymásnak engedhetik át bérbe, idegeneknek nem adhatják el. Ezzel az akkor helyes intézkedéssel azt akarták elérni, hogy a jöttment európai kalandorok becsapással, megvesztegetéssel ki ne húzhassák az őslakók lába alól a létük alapját jelentő földet. Akkor azonban a Fidzsi-szigetek egész területének egytizede már a külföldi planterek kezén volt, s ezt a hatóságok „törvényes” szerzőménynek ismerték el. A blackbirding-ügy végleges lezárása érdekében a gyarmati hatóságok a következő években visszatelepítették az Új-Hebridákra és a Salamon-szigetekre az onnan elhozott rabszolgákat.

A gyapotültetvények virágzása rövid ideig tartott, az árak zuhanása miatt a telepesek áttértek más trópusi növények, például a kókuszdió termelésére. Az 1870-es évek elején új távlatokat nyitott a cukornád meghonosítása, de ez újra sok munkaerőt igényelt. A gyarmati hatóságoknak is érdekében állott az ültetvények további fejlesztése, ezért a kormány engedélyt adott indiai munkások szerződtetésére.

A Leonidas nevű hajó 1879-ben szállította Fidzsibe az első indiai vendégmunkásokat, szám szerint 481-et. A szerződéses rendszer 1916-ig volt érvényben, és ezalatt 63 000 indiai érkezett a szigetekre. A szerződések tíz évre szóltak, utána a munkások választhattak: vagy ingyen hazaszállítják őket, vagy letelepednek. Az indiaiak több mint fele úgy határozott, hogy nem tér vissza Ázsiába.

A cukornádültetvények kezdetben tőkés társaságok kezében voltak, ezek négy cukorgyárat is létesítettek. 1884-ben a cukorárak mélypontra zuhantak, és a termelők csődbe jutottak. A zavaros gazdasági helyzetből az ausztrál tőkével működő Colonial Sugar Company került ki győztesen; felfalta a meggyöngült konkurens vállalatokat, és a fidzsi cukorgazdaság egyeduralkodója lett. Ültetvényeinek és gyárainak üzemelése a behozott indiai munkaerőn nyugodott.

Amikor a második világháború alatt megnehezült, majd teljesen megszűnt a szerződéses rendszer, a monopólium urai új megoldásokat kerestek. A negyven-ezer hektár kiterjedésű ültetvény háromnegyed részét felparcellázták, és bérbe adták a volt szerződéses (főként indiai) munkásoknak. A monopólium kötelezte magát a cukornádtermés átvételére, de fenntartotta jogát a bérbe adott földek ellenőrzésére.

Ilyen szerződéses bérlő volt házigazdám apja is. Halála után fiai folytatták a bérelt föld megművelését, de az a megszaporodott családot már nem tudta ellátni. A fiatalok – munkaalkalmat keresve – szétszéledtek: az egyikből cukorgyári munkás lett, a másikkól repülőtéri alkalmazott, a harmadikból szabó. Dharma a családi földön maradt, és annak megmunkálása mellett vegyeskereskedést nyitott.

NEGYVENEZER HALOTT

Az első indiai vendégmunkások kizárólag férfiak voltak, számuk tehát csak újabb jövevényekkel növekedhetett. Később engedélyezték, hogy minden száz férfival – negyven nő is jöhessen.

Az élet rendje, hogy ezek után megindult az indiaiak természetes szaporodása is. Századunk elején a szerződéses munkásokon kívül „magánúton” is sokan érkeztek, akik mint kisparasztkok, kézművesek telepedtek le Fidzsiben.

Az indiai bevándorlók többsége a Gangesz völgyéből vagy a félsziget déli részéből származó indus volt, de több ezer pandzsábi és gudzsaráti is akadt köztük. Az indiaiak tehát nem alkottak egységes népcsoportot, különböző nyelveket beszéltek, és vallásuk is eltérő volt. Nagyjobb részt a hindu vallást követték, de jöttek mohamedánok és szikhek is. Az új környezetben a kaszti megkötöttségek feloldódtak, a népszokások elmosódtak, összekeveredtek.

Az indiaiak gazdasági helyzete, életkörülményeik Fidzsiben általában kedvezőbben alakultak, mint hazájukban, ahol akkortájt az éhínség milliókat pusztított el. Az indiai bevándorlók mögött több ezer éves fejlett kultúra állt, ők maguk szorgalmas, ügyes, vállalkozó szellemű emberek voltak, így fölénybe kerültek az őslakókkal szemben. Lenézték a „primitív bennszülötteket”, nem is igen keveredtek velük. Amint lehetett, gyermekeik számára külön iskolákat nyitottak, később a tehetősebbek fiaikat külföldön iskoláztatták. Jogilag angol állampolgárok voltak, s a gyarmati hatóságok is szívesebben alkalmazták az angolul jól beszélő indiaiakat a helyi közigazgatásban, mint a kevésbé művelt őslakókat.

A Fidzsi-szigeteken élő indiaiak száma az első világháború után rohamosan növekedni kezdett. A harmincas években lélekszámuk megközelítette az őslakókét, 1945-ben pedig bekövetkezett a nem várt fordulat: az indiaiak száma meghaladta a 115 000-et, és az őslakókkal szemben többségbe kerültek.

De hogyan történhetett, hogy az őslakosság ennyire visszamaradt a fejlődésben?

A becslések szerint 150 000–200 000 főnyi népesség élt a Fidzsi-szigeteken, amikor a múlt század első felében az európaiak letelepedése megindult. A fehér jövevények különféle ragályos betegségeket hurcoltak be a szigetvilágba, melynek népe a kórokozókkal szemben nem volt ellenállóképes. A legszörnyűbb tragédia 1875-ben történt: egy kanyarójárvány nemcsak negyvenezer fidzsi ember halálát okozta, hanem hosszú évekre visszavetette a népesség növekedését is. Később influenzajárványok tizedelték a népet, amelynek lélekszáma 1919-ben már 83 000-re csökkent. A húszas években lassan ismét növekedni kezdett az őslakosság száma, de az évi szaporodás rátája még ma is elmarad az indiaiakétól.

A helyzet ekkénti alakulásának számos oka van. Az indiaiak között a járványos betegségek kevésbé pusztí-

tottak, jelenleg is a tüdőgümőkóros megbetegedések az őslakosságból hétszer annyi áldozatot szednek, mint az indiaiakból. Az utóbbiak táplálkozása is egészségesebb; mivel tehenet tartanak, több húst és tejet fogyasztanak. Az indiaiak általában magasabb életkort érnek meg, náluk kisebb a csecsemőhalandóság. Az indiai lányok igen korán férjhez mennek, sok gyereket szülnek, s ezek között nagyobb a leánygyermek aránya.

A Fidzsi-szigetek lakossága 1986-ban már meghaladta a hétszázezret. Az indiai származásúak teszik ki a népesség felét, míg az őslakók aránya 45 százalék. A lakosság többi része európai, kínai és egyéb óceániai eredetű. Az indiaiak robbanásszerű népszaporulata súlyos dilemma elé állította az angol hatóságokat. Ha nem is következetesen, de védték az őslakosság jogát a földhöz, aminek eredményeképpen a földterületnek még több mint nyolcvan százaléka ma is az ősi faluközösségek tulajdonában van. Mivel az őslakosok nagyobb része csak saját szükségletre termel, a földek jó része kihasználatlan, míg az indiai parasztcsaládok apró parcellákon nyomorognak.

Az indiaiak földéhsége erős nyomásként nehezedett a gyarmati igazgatásra. Az angolok tisztában voltak azzal, hogy ha a földek adásvételét szabaddá teszik, az a fidzsi nép végzetét jelentené. Oly tekintélyes pénzüsszegek halmozódtak fel a meggazdagodott indiai kereskedőknél és bankároknál, hogy felvásárolhatnák velük az összes földet. A kakukkfióka birtokba venné az egész félszigetet.

A gyarmati tisztviselők abban látták a kiutat az egyre mélyülő kátyúból, hogyha a fidzsi gazdaságokat a kapitalizmus útjára terelik. Úgy képzelték el, hogy felkeltik az emberekben a jobb élet, a felemelkedés és a meggazdagodás utáni vágyat, s ez majd ösztönzően hat a termelés bővítésére. A cél az volt, hogy a fidzsi emberek egyenrangú versenytársai legyenek az indiaiaknak a gazdasági és a politikai életben egyaránt.

A kísérletek kudarcra végződtek, a segítő szándékú, de naiv elképzelések az ősi hagyományok merev falaiba ütköztek. A fidzsi közösségekben az egyénileg szerzett javak is a közösség tulajdonát képezik, s míg ezek a szabályok nem változnak, az egyének nem érdekeltek a többletteljesítésben. Sokban hasonlít ez a szamoai aiga-rendszer korlátaival.

Megpróbálták a fidzsi faluközösségeket megbontani oly módon, hogy kiemelték belőlük egyes személyeket. A hatóságok külön földet juttattak nekik, hogy azokon egyénileg, saját hasznukra gazdálkodjanak. Az elképzelt ideál: piacra termelő, haszonért dolgozó kisparaszt. A fidzsi emberek azonban nem lelkesedtek az ilyen eszménykéért.

Arra senki sem gondolt, hogy a falvak népét a szövetkezés útjára tereljék. Pedig a közös földtulajdon erre kedvező kiindulási alapot kínált.

A NÁDTERMELŐK LÁZADÁSA

Fidzsi függetlensége, önálló állammá válása sokáig váratott magára. Nem kis részben akadályozta a gyorsabb fejlődést a két nemzetiség szembenállása. Az angolok attól tartottak, hogy ha leveszik a kezüket Fidzsiről, az ellentétek fegyveres összecsapássá fajulnak. Hosszas tárgyalások után Londonban végre létrejött az egyezés, és 1970. október 10-én megszületett a fidzsi állam. Mint domínium továbbra is a brit Nemzetközösség tagja maradt, az angol királynővel az élen, akit a főkormányzó képvisel. Az első főkormányzó, Sir Robert Foster angol ember volt, de később felváltotta a fidzsi származású Ratu Sir George Cakobau.

A fidzsi parlament kétkamarás rendszerű: szenátusból és képviselőházból áll. A huszonkét szenátor közül nyolcat a fidzsi főnökök választanak, hetet a miniszterelnök nevez ki, hatot az ellenzék jelöl ki, egyet pedig a Fidzsihez csatolt Rotuma szigetének tanácsa

küld. Ebből úgy tűnik, hogy a szenátusban az őslakók képviselői vannak többségben.

A képviselőháznak ötvenkét tagja van, valamennyiüket választják, részben nemzetiségi, részben nemzeti alapon. Az alkotmány előírásai szerint a fidzsi és az indiai nemzetiségű lakosság huszonkét-huszonkét képviselőt küld az alsóházba, míg az egyéb nemzetiségek (főleg az európaiak és a kínaiak) összesen nyolc képviselőt választhatnak. Ebből a felállításból viszont az derül ki, hogy a két nagy nemzetiség közötti vitákban a mérleg nyelvét az európai és a kínai képviselők képezik.

Kíváncsi voltam, hogy az új alkotmány rendelkezései mennyire nyerték meg indiai házigazdám tetszését.

– Nagyon sérelmes! – jelentette ki önérzetesen. – Ma már az úgynevezett indiaiaknak kilencvennyolc százaléka itt született a Fidzsi-szigeteken. Miért kell még mindig különbséget tenni indiai és fidzsi között? Hát nem egyforma állampolgárok vagyunk?! Mit tehetünk mi arról, hogy apáinkat vagy nagyapáinkat az angolok idehozták?

Nem egyszerű a helyzet. Nehéz dönteni olyan esetben, amikor mindkét félnek igaza van. Az angolok fogalmazta alkotmányból pedig kiérződik: az „oszd meg és uralkodj” elvet ma sem adták fel. Ez a politika pedig olykor visszafelé sülni is lehet. Ez történt 1960-ban is.

Az elnyomott, kiuzsorázott cukornádtermelő indiai parasztok fellázadtak. Hiába kérték termelvényeik rendkívül alacsony árának felemelését, szóba se álltak velük. Az indiaiak ekkor összefogtak, és megtagadták a cukornád levágását. Több volt ez, mint egyszerű parasztlázongás: az indiaiak erőpróbája politikai és gazdasági elismertetésükért. Hónapok teltek el, míg az angolok rendőri alakulatok bevetésével helyre tudták állítani a rendet. Az indiaiak megmozdulása az ausztrál cukormonopóliumnak hárommillió dollár veszteséget okozott.

... Véres ruhájú indiai férfi jött be, és így szólt házigazdámhoz:

– Dharma, kész vagyok a munkával.

Vendéglátóm szabadkozva fordult felém:

– Feldaraboltattam az elgázolt tehenet. Mennem kell, hogy megkezdhessük a kiárusítását. Ebben a hőségben hamar megromlik az áru.

Elbúcsúztam én is. Folytattam utamat Lautoka felé.

A TURISTÁK ÉDENKERTJE

Viti Levu nyugati felén egészen más a táj arculata, mint a keleti oldalon.

Míg keleten és a sziget belsejében dús növésű trópusi esőerdő takarja az ember által még meg nem hódított hegyhátaikat, addig nyugaton magas fűtengert lenget a szél a lankás vidéken. Az őslakosság vanua sigasigának nevezi az ilyen tájat, amely különféle trópusi nádfajok buja együttese. Ha szórványosan fák tarkítják, nokonoko a neve. A száraz évszakban gyakran füstfellegek terjengenek fölötte, az ott lakók gyújtják fel, hogy friss legelőt nyerjenek állataik részére.

Az eltérő természeti kép a csapadékviszonyok különbözőségén alapszik. A passátszeleknek kitett keleti oldalon és a sziget belsejében háromezer-ötezer milliméter eső hull évente, míg a szélárnyékos nyugati partokon csak ezernyolcszáz-kétezer-ötszáz milliméter. Az esős időszak mindkét oldalon decembertől márciusig tart. Igazi száraz évszak keleten nem is létezik, a nyugati részeken azonban júniustól augusztusig ritkán esik az eső, alacsony a levegő páratartalma, és sok a napsütés.

Az éghajlati különbségek miatt Viti Levu szigetet gazdasági szempontból is két részre tagolhatjuk: száraz és nedves övezetre. A nyugati, száraz körzetekben összpontosult kezdetben a gyapot-, jelenleg pedig a cukornádtermelés. Hasonló a helyzet a másik nagy

szigeten, Vanua Levu is, a kisebb szigeteken azonban az ilyenfajta éghajlati kettősség nem érvényesül.

Viti Levu száraz övezetében keskeny iparvasút kígyózik a partok mentén. Északon, Tavua vidékén kezdődik, s az átellenes parton megközelíti Sigatoka városát. Ezen a vaspályán szállítják el a feldolgozóüzemekbe az ölnyi hosszúságú darabokra vágott cukornádat. A fidzsi „cukorvasút” még a turistaprospektusokba is belekerült mint a világ egyetlen olyan vonata, ahol az utasoknak nem kell fizetniük. Nekem biz jól jött volna ez az ötszáznyolcvan kilométeres ingyenutazás, de pechemre időnyen kívül érkeztem.

A lautokai cukorgyárat is zárva találtam. Rendszerint májustól decemberig, nyolc hónapon át termel. Úgy mondják: ez a legnagyobb teljesítményű üzem a Csendes-óceán déli térségében.

A gyártelep fölötti dombokon épültek az európai tisztviselők kényelmes villái, lent az üzem körül pedig a gyári munkások nyomortanyái zsúfolódtak össze. Ide, a „squatterba” tértem be, hogy megtöltssem kulacsomat ivóvízzel, de mivel éppen délidő volt, addig nem szabadulhattam, míg meg nem ebédeltem az egyik családnál.

Lautoka a Fidzsi-szigetek második legnagyobb városa, több mint tizenötezer lakója van. A cukorgyár mellett a legtöbb embert a „turistaipar” foglalkoztatja. Két fényűző szálloda épült a városban, s megannyi szórakozóhely csalogatja az idegeneket. Lautokából naponta légkondicionált kirándulójúk szállítják a turistákat a környező kisebb szigetekre, ahol a gazdag tőkések trópusi üdülőparadicsomokat alakítottak ki. Tucatnyi turistairoda működik a városban, és egzotikus kirándulásokra hívogatják a külföldieket. A természetkedvelő idősebb hölgyek számára ajánlják a korallkertek megtekintését: üvegaljzatú csónakból kényelmes karosszékekben ülve gyönyörködhetnek a trópusi tenger színes élővilágában. Különleges terepjáró „buremobile”-ok viszik fel az érdeklődőket a Nau-

sori-fennsíkra, ahol bepillantást nyerhetnek a turisták számára kellően kozmetikázott fidzsi burékba.

A magányos férfi turista Nautoka utcáin örökös zaklatásnak van kitéve. Időnként tíz-tizenöt éves gyerekek vágódtak mellém, és ilyesmiket kérdezgettek:

– Sir, would you like a nice girl? (Óhajt egy csinos lányt, uram?)

Meg sem várva válaszomat, már folytatta is a másik:

– Nagyon szép indiai lány! És olcsó . . .

A harmadik ellenajánlatot tett:

– Van fidzsi lány is . . .

A pöttöm kerítők nem tágitottak, hiába küldtem őket az iskolába . . .

– Értjük, uram. Biztosan egy szép fiatalembert szeretne. Az is van nálunk . . .

Hát ilyen az élet a turisták fidzsi paradicsomában . . .

MAGA MAGYAR, NEMDE?

A Fidzsi Statisztikai Hivatal jelentése szerint az ország leggyorsabban fejlődő gazdasági ágazata a turistaipar. A szigeteken üdülő külföldiek száma évente kétszáz-ezer körül mozog. A turisták zöme Észak-Amerikából, Ausztráliából és Új-Zélandból érkezik. Minden évben újabb szállodák nyílnak, s már csaknem három-ezer légkondicionált, első osztályú szállodaszoba várja vendégeit.

A legjobban kifejlesztett nyaralóvidék Viti Levu déli része, a Korall-part. A meredek hegylejtők közvetlenül a tengerbe nyúlnak, így a part mentét legfeljebb keskeny kókuszpálmaszegély kíséri. A korallpadok tengeri lagúnákat zárnak közre, kellemes fürdőzőhelyet kínálva a trópusi tengerek szerelmeseinek. Eddig hét nemzetközi szálloda nyitotta meg kapuit, s még újabbak épülnek.

Pusztán kíváncsiságból magam is végigfutottam

ezeken a partokon, hogy a Viti Levu-i körtúrámat be-
zárjam, majd visszatértem a nyugati parton levő Nadi-
ba. A nagyvilágban ez a név, illetve a kiejtés szerinti
Nandi változata jobban ismert, mint a fővárosé. Az
alig ötezer lakosú Nadi városka határában az elmúlt
években a dél-csendes-óceáni szigetvilág legmoder-
nebb légikikötőjét építették ki, ahol évente több száz-
ezer ember utazik át.

Nadi számomra is ugródeszka, amelyről átrepítem
magam „a hosszú fehér felhő szigeteire”, Új-Zéland-
ba. Nadiban búcsúzom nemcsak Fidzsitől, hanem az
egész környező polinéziai szigetvilágtól, ahol oly fe-
ledhetetlen heteket töltöttem.

Naplójegyzeteimet írogattam egy banyánfa árnyé-
kában, amikor egy idősebb, szikár európai ember ál-
lott elém.

– Úgy gondolom, maga magyar, nemde? – kérdezte
angolul.

– Eltalálta! – feleltem. – De miből gondolja?

– Csak úgy megéreztem – válaszolta most már ma-
gyarul, nem kis meglepődésemre.

Már-már azt hittem, mégiscsak van a földnek olyan
része, ahova nem keveredtek el honfitársaim. S íme,
most az utolsó pillanatban a véletlen a Fidzsi-szigete-
ken is összehozott egy magyarral.

A kölcsönös bemutatkozáskor megtudtam, hogy új
ismerősömet Bor Istvánnak hívják. Az Egyesült Álla-
mokban született, de a két világháború között ifjúsá-
gát Magyarországon töltötte. 1939-ben visszautazott a
tengerentúlra, és nyugdíjazásáig kórházi műtősként
dolgozott. 1948-ban járt Magyarországon, itt meg
akart nőszülni, de mivel rövid látogatása alatt nem ta-
lált kedvére való leányt, visszautazott, és agglegény
maradt örök életére. Megtakarított pénzét bankba tet-
te, s most annak kamataiból meg nyugdíjából él. Ott-
hagyta a drága Egyesült Államokat, s a fejlődő orszá-
gokat látogatja sorra, mert ott olcsóbban, könnyebben
tud megélni.

– Már a harmadik hónapja vagyok itt, Fidzsiben – mondta. – Egy indiai kereskedőnél bérelek szobát. Jöj-jön el hozzám!

Elfogadtam a meghívást. Még van pár órám a repülőgép indulásáig.

Pista bekapcsolta a magnetofonját, melyből magyar nóták szólaltak meg. Jól felerősítette a hangot, hadd keljen versenyre az utca zajával.

Megebédeltünk. Hústalan konzerveket ettünk, mert honfitársam vegetáriánus. Azután hűsítő trópusi gyümölcsleveket szürcsölgettünk. Közben gyors számvetést készítettünk, leltároztuk tapasztalatainkat. Ahogy ez a búcsúzáshoz illik. Bor István a fidzsi benyomásait, jómagam a három szigetcsoporton szerzett élményeimet rendezgettem.

A természet bőkezősége mérhetetlen sok szépséggel halmozta el ezt a trópusi világot. Ragyogó napfény, csillogó tenger, zizegő pálmafák, sok-sok pompás virág. És kenyérfák, melyek nemcsak gyümölcsöt hoznak, de árnyékot is vetnek . . .

Tartalom

ELŐSZÓ	5
EGY UGRÁS SZAMOÁBA	7
UPOLU PARTJAIN	15
MÚLT ÉS JELEN	29
VÁLASZTÁS LALOMAugÁBAN	41
EGY TAUTUA OTTHONÁBAN	59
EMLÉKMŰVEK APIÁBAN	75
SAVAPI, A TŰZHÁNYOK FÖLDJE	91
AMERIKAI SZAMOÁBAN	105
NUKU'ALOFÁ, A SZERETET LAKHELYE	119
TONGATAPU, A SZENT DÉL SZIGETE	139
HA'APAI, A MODERN TONGA BÖLCSEJE	157
VAVA'U, A KORALLSZIGETEK GYÖNGYE	169
VITI LEVU ŐSLAKÓI	187
KÉT VENDÉGLÁTÁS KÖZÖTT	213
ÓCEÁNIA KICSI INDIÁJA	225

A KIADÁSÉRT FELEL A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA

ATHENAEUM NYOMDA, (87.0625), BUDAPEST 1987

FELELŐS VEZETŐ SZLÁVIK ANDRÁS VEZÉRIGAZGATÓ

KÉPSZERKESZTŐ FÁBRI MAGDA

A FEDÉL ÉS A TIPOGRÁFIA KUN GÁBOR MUNKÁJA

MŰSZAKI VEZETŐ BERECSKI GÁBOR

TERJEDELEM 14 (A/5) ÍV + 2 ÍV KÉPMELLÉKLET

Földünknek e nagyon távoli zugában nem szántóföldön „terem” a kenyér, hanem fára kell mászni érte: kenyérfára! Csodálatos trópusi szigetek ezek, ahol az emberek falak nélküli házakban élnek, ahol alig kell ruházatra költeni, s még az ennivaló is az égből jön . . . Ebbe a mesés világba, a polinéz nép óceániai birodalmába, Szamoa, Tonga és Fidzsi szigeteire kalauzolja el az olvasót a világjáró geográfus utazó, Balázs Dénes. Utazása ezúttal sem „állami kiküldetés”, hanem garasos vállalkozás, hátizsákkal és bakancsban, nagy adag elszántsággal és a jó szerencsébe vetett hittel. Gyalogszerrel járja körbe a nagyobb szigeteket, sok kaland és kedves emlék kíséri útját.

55,- Ft

Na

